

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นำเสนอตามลำดับดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ที่มาของวัฒนธรรม

มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเผ่าพันธุ์ใดก็ตาม ย่อมมีการสืบทอดมรดกทางสังคม ต่อเนื่องกันมาไม่ขาดสาย มรดกทางสังคมนี้คือ วัฒนธรรม (ดูรัตน์ วราภรณ์ 2524: 1) วัฒนธรรมเริ่มขึ้นเมื่อมนุษย์พยายามต่อสู้เอาชนะความขัดแย้ง (conflicts) ต่าง ๆ ที่ตนประสบ ทั้งความขัดแย้งกับธรรมชาติ กับมนุษย์ด้วยกัน กับสังคม กับอำนาจเหนือธรรมชาติ และกับตัวของมนุษย์เอง วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นย่อมมีเนื้อหา (content) และรูปแบบ (form) สอดคล้องกับเงื่อนไขของสังคม ในสังคมที่มีเงื่อนไขต่างกัน ย่อมมีวัฒนธรรมต่างกัน แต่วัฒนธรรมที่เกิดจากสังคมที่ต่างกัน อาจมีการผสมกันได้ (นิพนธ์ อินสิน 2521: 10)

จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมเกิดขึ้นมาเนื่องจากความต้องการการอยู่อาศัยของคน ในสังคมโดยใหม่มีความขัดแย้งกันใ ทะเยอที่สุค

ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า "วัฒนธรรม" ถอดศัพท์มาจาก "Culture" ของภาษาอังกฤษ ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก "Cultura" ในภาษาละติน มีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง อธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมมนุษย์ให้เกิดความเจริญงอกงาม (อานนท์ อากาภิรม 2525: 90)

"วัฒนธรรม" เป็นคำสมาสระหว่างภาษาบาลีกับสันสกฤต เพราะว่า "วัฒนธรรม" มาจากคำบาลีว่า "วฒฺส" ซึ่งแปลว่า เจริญ งอกงาม ส่วนคำว่า "ธรรม" มาจากภาษาสันสกฤตว่า "ธรรม" (ใช้ในรูปภาษาไทย-ธรรม) เขียนตามรูปบาลีสันสกฤต คือ "วฒฺสธมฺม" หมายถึง ความดี ซึ่งหากแปลตามรากศัพท์ คือ สภาวะอันเป็นความเจริญงอกงามหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม (สุพิศรา สุภาพ 2525: 128)

ไทเลอร์ (Sir Edward B. Tylor) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ได้ให้คำจำกัดความคำว่า "วัฒนธรรม" หมายถึง ความสลับซับซ้อนทั้งหมด ซึ่งรวมทั้งความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ กฎหมาย ศีลธรรม ขนบประเพณี ความสามารถ และนิสัยที่มนุษย์ได้รับมา ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม (Tylor 1871: 1 อ้างถึงใน สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ 2524: 1)

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ให้คำนิยามคำว่า วัฒนธรรมว่าหมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ม.ม.ป.ร. 19, อ้างถึงใน สธน โรจนตระกูล 2526: 13)

เสฐียรโกเศศ (2515: 6) ใ้กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งอันเป็นวิถีชีวิตของสังคม คนในส่วนรวมของสังคมจะคิดเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกให้ปรากฏเห็นเป็นรูปภาษา ประเพณี กิจกรรมงาน การเล่น การศาสนา เป็นต้น ตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่คนในส่วนรวมสร้างขึ้น แล้วถ่ายทอดไว้ให้แกกันเป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมาทุกชั่วอายุคน มีการเพิ่มเติมเสริมสร้างสิ่งใหม่ และปรับปรุงสิ่งเก่าให้เข้ากันได้ และมีความเจริญก้าวหน้าเรื่อยมา เป็นลำดับ

วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิต หรือความเป็นอยู่ของคนในส่วนรวม อันมีความเจริญงอกงามโดดเด่นเป็นเจ้าของรู้จักรักษา และแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะกับสิ่งแวดล้อม เหมาะแก่เหตุการณ์ และความเป็นไปของสมัย (เสฐียรโกเศศ 2517: 161)

วัฒนธรรม คือ วิถีหรือดำเนินแห่งชีวิตของชุมชนหมู่หนึ่งซึ่งอยู่รวมกันในที่หนึ่งหรือประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ หรืออาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรม คือ (รัชนิกร เศรษฐ 2523: 8-9)

1. ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นนิสัยหรือความประพฤติที่เคยชินของสังคมซึ่งมนุษย์เองเป็นผู้สร้างและปรับปรุงจากธรรมชาติ และเรียนรู้จากกันและกัน
2. สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือสร้างขึ้นมาเพื่อความเจริญงอกงามของชีวิตส่วนรวม สามารถถ่ายทอดได้ เรียนรู้ได้ เอาอย่างกันได้สืบต่อกันไป
3. ความคิดเห็น ความรู้สึก การประพฤติปฏิบัติใด ๆ ของบุคคลส่วนรวมที่เหมือน ๆ กัน โดยแสดงออกมาทางภาษาหรือทางกานความเชื่อถือและระเบียบประเพณี
4. มรดกทางสังคม เป็นสิ่งที่มีมนุษย์มิได้จากการเรียนรู้จากคนอื่น ทั้งที่ตายไปแล้วและที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยรับความรู้นั้นไว้ เป็นมรดกตกทอดกันมา เป็นลำดับ

จากความหมายของวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงระเบียบแบบแผนหรือประเพณีนิยมที่ถือปฏิบัติติดต่อกันมาช้านานจนกลายเป็นวิถีชีวิต หรือกลายเป็นหน้าที่ที่บุคคลในสังคมจะต้องถือปฏิบัติตาม ฉะนั้นคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันจึงมีความรู้สึกนึกคิดหรือวิถีการดำเนินชีวิตเป็นอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันเพราะได้รับการถ่ายทอดมรดกทางวิถีการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน

ลักษณะของวัฒนธรรม

สุภัทรา สุภาพ (2525: 130-131) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. เป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้ เนื่องจากมนุษย์เราแตกต่างจากสัตว์ในแง่ที่เราอาศัยสัญชาตญาณการกระทำต่าง ๆ ใต้น้อยมาก หรือไม่ได้เลย และการเรียนรู้ก็ต้องเรียนรู้จากมนุษย์ด้วยกัน โดยเฉพาะจากกลุ่มที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นการถ่ายทอดโดยการเรียนรู้ ไม่ใช่ถ่ายทอดทางชีวภาพ หรือทางกรรมพันธุ์
2. เป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมจะต้องมีการเรียนรู้แม้ว่าจะเป็นการเรียนแบบไม่รู้ตัวก็ตาม เพราะวัฒนธรรมเป็นของมีอยู่แล้วในสังคม การที่วัฒนธรรมสามารถถ่ายทอดกันได้ก็เพราะมนุษย์มีภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด ภาษาจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ใช้กันในทุกวัฒนธรรม ภาษาที่มีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ภาษาจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรม
3. เป็นวิถีชีวิตหรือแบบของการดำรงชีวิต ความคิดในเรื่องวัฒนธรรมทำให้สามารถจำแนกวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่ง เป็นวัฒนธรรมเฉพาะอย่าง เพราะบุคคลเกิดในสังคมใดก็เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น โดยนับว่าวัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกชาติหรือทุกยุคทุกสมัย จึงไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใครสูงต่ำ ลำดั่ง

ป่าเถื่อน ฯลฯ กว่าอีกรัชนธรรมหนึ่ง

4. เป็นสิ่งไม่คงที่ เพราะมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้เหมาะกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ส่วนรัชนีกร เสรณโฐ (2523: 9) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญบางอย่างของวัฒนธรรมไว้ว่า

1. วัฒนธรรมไม่ได้เกิดมาพร้อมกับบุคคล แต่เป็นสิ่งที่บุคคลจะต้องเรียนจากสังคม คนเราเมื่อเกิดมานั้นไม่ได้นำวัฒนธรรมติดตัวมาด้วย เช่น พูดไม่ได้ แต่งตัวไม่เป็น หรือทำนาไม่เป็น สิ่งที่เป็นวัฒนธรรมเหล่านี้เราจะค่อย ๆ ำเรียน และสะสมจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่เราได้จากบุคคลอื่น ๆ ในชั้นแรกก็ได้จากพ่อแม่ และผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ต่อไปก็เป็นญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงในโรงเรียน และจากบุคคลอื่น ๆ ในสังคมทั่วไป

2. วัฒนธรรมจะต้องถือปฏิบัติร่วมกัน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมเดียวกันจะต้องมีหรือถือปฏิบัติร่วมกัน บุคคลในสังคมเดียวกันจะต้องร่วมมีวัฒนธรรมที่เป็นมูลฐานแห่งการครองชีพของสังคมนั้นร่วมกัน เช่น มีภาษา กฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี การกิน การอยู่ การแต่งตัว เหมือนกัน

3. วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งได้ วัฒนธรรมจะถูกถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่ง และจากกลุ่มคนหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง หรือจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งได้

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

นักมานุษวิทยาได้จำแนกองค์ประกอบของวัฒนธรรมไว้ดังนี้ (เจดีย์วบุรีภักดิ์ 2521: 218-219)

1. ภาษา ซึ่งสมาชิกของสังคมใช้สื่อความหมาย ใช้บันทึกความคิดอ่าน พฤติกรรม เหตุการณ์ และความจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หรือที่มีอยู่

2. วัตถุ ซึ่งสมาชิกของสังคมประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ขึ้น หรือรับช่วงมาจากสังคมอื่น เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต

3. ศิลป อันเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกในทางสุนทรีย์ของสมาชิกของสังคม

4. ความรู้ ความเชื่อ ความคิด ทั้งที่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์และนิยายปรัมปรา และทั้งที่ไต่จกมันทีกไว้ เป็นลายลักษณ์อักษรและมีใช้

5. ศาสนา อันได้แก่ แนวความคิดความเชื่อ การปกครอง และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

6. การจัดการกิจการและสถาบันต่าง ๆ เช่น ครอบครัว สถานศึกษา และองค์การสำคัญอื่น ๆ เพื่อสนองความต้องการของสมาชิก

7. การจัดระบบการปกครอง การกำหนดสิทธิและหน้าที่ของสมาชิก ตลอดจนควบคุมรักษาให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้

8. การประเพณีปฏิบัติอื่น ๆ ของสมาชิกของสังคมทั้งที่เป็นรายบุคคล และรายกลุ่ม

ส่วน สุพัทธรา สุภาพ (2525: 129) ได้จำแนกองค์ประกอบของวัฒนธรรมเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. องค์กรวัตถุ (Instrumental and Symbolic objects) คือ วัฒนธรรมวัตถุที่สามารถสัมผัสจับต้องได้และมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ โรงเรียน โรงงาน ภาพเขียน เครื่องจักร สถานมหรสพ สนามกีฬา โบสถ์ วิหาร หอคอย และส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ ในการติดต่อสื่อความหมาย หลักวิชาคำนวณ (ตัวเลข) มาตรการชั่ง ตวง วัด

2. องค์กร (Association or Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดอย่างเป็นระเบียบหรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับ และวัตถุประสงค์ไว้อย่างแน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมที่ซับซ้อน

3. องค์กรพิธีการ (Usages) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งศาสนามีอิทธิพลอยู่บ้างไม่น้อย

4. องค์กรคติ (Concepts) หมายถึง ความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิดเห็น ตลอดจนอุดมการณ์ต่าง ๆ ซึ่งแล้วแต่กลุ่มชนใดจะใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสินใจหรือเป็น เครื่องวัดในสภาพแวดล้อมของตน

ประเภทของวัฒนธรรม

ในการจัดประเภทของวัฒนธรรมนั้นได้มีการจัดประเภทของวัฒนธรรมไว้หลายลักษณะด้วยกัน และลักษณะหนึ่งได้ปรากฏในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 (ฉบับ ราชกิจจานุเบกษา 2500: 135) ซึ่งได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. กติธรรม (Moral Culture) เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใจ เป็นเรื่องของจิตใจและได้มาจากศาสนา
2. เนติธรรม (Legal Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่มีความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย
3. วัตถุธรรม (Material Culture) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกินที่อยู่ดี เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่อยู่อาศัย เป็นต้น
4. สหธรรม (Social Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ทำให้การอยู่ร่วมกันด้วยความผาสุก และรวมทั้งระเบียบมารยาทที่ติดต่อกันเกี่ยวข้องกับในสังคม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2522 (ม.ม.ป.: 2) ได้ประกาศแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 สาขา ดังนี้

1. สาขามนุษยศาสตร์ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น
2. สาขาศิลปะ ได้แก่ ภาษา วรรณกรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม คีตกกรรม ประติมากรรม เป็นต้น
3. สาขาการช่างฝีมือ ได้แก่ การเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน เครื่องเงินทอง การจัดดอกไม้ การทำตุ๊กตา การทอเสื่อ การประดิษฐ์ การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น
4. สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ ความรู้เรื่องอาหาร การประกอบอาหาร ความรู้เรื่องผ้า การแต่งกาย ความรู้เรื่องยาน การดูแลบ้าน ความรู้เรื่องอบรมเด็ก ความรู้ที่จะอยู่กับเป็นครอบครัว มารยาทในการกินอยู่ การต้อนรับแขก การริเริ่มต่าง ๆ

ในครอบครัว การรู้จักแก้ปัญหาในครอบครัว การรู้จักประกอบอาชีพช่วยเศรษฐกิจในบ้าน
เป็นต้น

5. สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ การละเล่น มวยไทย ฟันดาบ
ตอมมือ กระบี่กระบอง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าในการจัดประเภทวัฒนธรรมนั้นจะวัดตามสิ่งที่จำเป็นในการ
ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม เริ่มตั้งแต่จิตใจซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุด แล้วจึงจะพิจารณาทาง
ค่านิยมอันจะเป็นส่วนประกอบให้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้รับความสะดวกสบายทาง
กายให้มากยิ่งขึ้น

หน้าที่ของวัฒนธรรม

รัชนีกร เศรษฐ (2523: 15) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมสร้างมนุษย์ วัฒนธรรมกำหนดเป้าหมายของชีวิตว่าควร
จะเป็นอย่างไร กำหนดรูปแบบของครอบครัว วางแนวในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก สร้าง
ระบบการศึกษาอบรมให้เด็กมีความประพฤติที่ถูกต้อง และกำหนดค่านิยม
2. วัฒนธรรมคอยกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ กำหนดได้แก่เรื่อง
ที่เกี่ยวข้องกับชีวภาพ
3. วัฒนธรรมครอบคลุมถึงเศรษฐกิจ วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดการ
ทำมาหากิน
4. วัฒนธรรมเป็นวิธีควบคุมสังคม ในสังคมที่ยังเป็นสังคมขนาดเล็ก
มักอาศัยข้อห้ามและความเกรงกลัวในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่ช่วยควบคุม เมื่อสังคมมีความ
ก้าวหน้าสลับซับซ้อนมากขึ้น วิธีการควบคุมก็มีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น

วัฒนธรรมมีหน้าที่มากมายซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมตั้งแต่เกิด
จนตาย สังคมจะมีความเจริญรุ่งเรืองเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมเป็นสำคัญ ถ้า
วัฒนธรรมของชนกลุ่มใดได้ทำหน้าที่อย่างเต็มที่ สังคมนั้นย่อมเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าทั้ง
ค่านิยมและจิตใจอย่างแน่นอน

อนุวัฒนธรรม

ฮอร์ตตัน และ ฮันท์ (Horton and Hunt 1964: 566) ได้กล่าวถึง
อนุวัฒนธรรมไว้ว่า อนุวัฒนธรรม ได้แก่ รูปแบบของพฤติกรรมซึ่งเกี่ยวพันกับวัฒนธรรม

ของสังคมทั้งสังคม แต่มีบางส่วนที่สามารถมองเห็นได้ว่ายังมีลักษณะที่แตกต่างกันอยู่ ตามความหมายที่อนุวัฒนธรรมคือกระสวนหรือรูปแบบของพฤติกรรมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองในสังคมส่วนใหญ่

ณรงค์ วิชาเทพ (2526: 49) ได้กล่าวไว้ว่า อนุวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมอันเป็นส่วนย่อยของวัฒนธรรมหลักของสังคมส่วนใหญ่ นั่นเอง ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากค่านิยม และวัฒนธรรมดั้งเดิม

นอกจากนี้ รัชนีกร เศรษฐ์ (2523: 10) ได้กล่าวถึงความหมายของอนุวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมย่อยหรืออนุวัฒนธรรม หมายถึง แบบหรือกระสวนพฤติกรรมบางกลุ่มที่ซ่อนอยู่ในแบบหรือกระสวนพฤติกรรมใหญ่ของสังคมนั้น แต่ถ้าจะพิจารณาละเอียดเป็นรายภาค รายกลุ่ม ศาสนา อาชีพ และวัยที่แตกต่างกันไปจะพบว่า กระสวนพฤติกรรมรายกลุ่มนี้จะแตกต่างกันไปบ้าง

วัฒนธรรมของทุกสังคมจะมาจากวัฒนธรรมย่อยของสังคมนั้น ๆ มารวมกันเป็นวัฒนธรรมหลักของสังคมนั้น ตามหลักของความเป็นจริงวัฒนธรรมใหญ่จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าปราศจากส่วนย่อย

เพื่อให้การศึกษาวัฒนธรรมย่อยเป็นไปอย่างชัดเจน จึงได้มีการจัดประเภทของวัฒนธรรมย่อยไว้หลายลักษณะด้วยกัน และ สมานมิตร วิทยอภิบาลกุล (อัครสำเนาะ: 41) ได้จัดประเภทของวัฒนธรรมย่อยไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมย่อยทางเชื้อชาติ (Ethnic subculture) ในสังคมไทย นอกจากประกอบด้วยคนไทยแล้วยังมีเชื้อชาติอื่น ๆ มากมาย หลายเชื้อชาติ เจน มอญ ฝรั่งเศส จีน และไทยภูเขา คนไทยเหล่านี้ต่างก็เป็นไทยตามสัญชาติ (Nationality) แต่เชื้อชาติ (Race) ยังคงสืบสายโลหิตมาจากบรรพบุรุษ ยังมีคนมันอยู่กับวัฒนธรรมของบรรพบุรุษที่ส่งสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นประเพณีบางอย่าง เช่น การแต่งกาย ภาษา ตลอดจนการถือกรรมคุณครุหลาดของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยทางเชื้อชาตินี้จึงแตกต่างไปจากวัฒนธรรมไทยส่วนรวม

2. วัฒนธรรมย่อยทางศาสนา (Religious subculture) แม้ว่าคนในสังคมเดียวกันจะมีเชื้อชาติเดียวกัน แต่ถ้านับถือศาสนาแตกต่างกัน เช่น คนในสังคมไทยมีเชื้อชาติและสัญชาติไทยเหมือนกันหากศาสนาที่นับถือแตกต่างกัน เช่น ชาวไทยพุทธกับมุสลิม

หรือคริสเตียน แม้ว่าจะอาศัยอยู่ในภาคกลางเหมือนกัน แต่จะมีแบบของพฤติกรรมที่แตกต่างกันไม่ เช่น ไทยพุทธซึ่งเชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อในการทำดีได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว จะยอมรับผลกรรมชั่วเหตุผลของกฎแห่งกรรม แต่ไทยคริสเตียนจะยอมรับผลของกรรมชั่วเหตุผลของพระเจ้าเป็นเจ้า เป็นต้น

3. วัฒนธรรมย่อยทางอายุ (Age subculture) การแบ่งช่วงชั้นของอายุนั้นแบ่งออกได้ 5 ช่วง คือ วัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา แต่ละวัยนั้นจะมีความถนัด และวิถีชีวิตของตนแตกต่างกันไปจากวัยอื่น ๆ ยกตัวอย่างเช่น วัยรุ่นนั้นชอบความสนุกสนาน ชอบงานสังคม ชอบกินเลี้ยงสังสรรค์ มีความคิดปรลาดเปรี้ยว ว่องไว และรุนแรง ส่วนวัยชรานั้นชอบที่จะใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ๆ มีความคิดสุขุมรอบคอบและสนใจหลักธรรม เป็นต้น

4. วัฒนธรรมย่อยตามท้องถิ่น (Regional subculture) สมาชิกสังคมที่อยู่ในท้องถิ่นแตกต่างกันย่อมมีความแตกต่างกันบ้างในด้านวัฒนธรรม เช่น คนไทยภาคใต้กับคนไทยภาคเหนือ ทั้ง ๆ ที่เป็นคนไทยเหมือนกัน แต่จะมีความแตกต่างในด้านต่าง ๆ เช่น ภาษาพูด การแต่งกาย อาหาร ประเพณี และความเชื่อ เป็นต้น

5. วัฒนธรรมย่อยตามอาชีพ (Occupational subculture) อาชีพที่แตกต่างกันของคนในสังคมเกี่ยวกับยอมทำให้เกิดความแตกต่างในด้านกระบวนของพฤติกรรม เช่น กลุ่มอาชีพ แพทย์ ตำรวจ ทหาร ทอคา กรรมกร นักร้อง ชาวไร่ ครู ย่อมมีความคิดเห็น ความเชื่อ ภาษา การพักผ่อนหย่อนใจเฉพาะอาชีพของตน

วัฒนธรรมพื้นบ้าน

ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

คำว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน" เป็นศัพท์วิชาการซึ่งแปลมาจากคำว่า Folklore ในภาษาอังกฤษ ซึ่ง วิลเลียม ธอมส์ (William Thoms) ชาวอังกฤษได้บัญญัติขึ้น นักวิชาการในประเทศไทยได้แปลคำว่า Folklore ไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้ (ดวงพันธ์ุ มณีรัตน์ 2525: 1)

1. คติชาวบ้าน เป็นศัพท์บัญญัติทางสังคมวิทยาของราชบัณฑิตยสถาน
2. คติชนวิทยา เป็นศัพท์ที่ กิ่งแก้ว อัครถาวร บัญญัติขึ้นโดยเห็นว่าคำว่า "คติชนวิทยา" มีความหมายกว้างขวางและแปลได้ตรงศัพท์ Folklore มากกว่า

คำว่าคติชาวบ้าน

3. คติชนชาวบ้าน ใช้โดย ประมวลุ คิคลินสัน โดยต้องการใช้ให้ตรง ความความหมายทางมนุษยวิทยา

4. วัฒนธรรมพื้นบ้าน ใช้ในการสัมมนาระดับชาติของทบวงมหาวิทยาลัย ระหว่าง 1-5 พฤศจิกายน พ.ศ.2520 ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก และใช้ในการสัมมนาต่อ ๆ มาในระยะหลัง

อย่างไรก็ตามคำศัพท์ที่บัญญัติขึ้นทั้งหมดต่างก็มีความหมายตรงกันกับคำว่า Folklore ทั้งสิ้น

วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง แบบอย่างการดำเนินชีวิตทั้งปวงของกลุ่มชน (สุริวงค์ พงศ์ไพฑูริย์ 2525: 13) และมติของคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญระดับรัฐบาลว่าด้วยการพิทักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน ณ สำนักงานใหญ่ยูเนสโก ปารีส ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ 22-26 กุมภาพันธ์ 2525 ได้กำหนดความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ว่า เป็นสิ่งที่เป็สมบัติแห่งภูมิปัญญาที่ได้รับการพิทักษ์โดยกลุ่ม และเพื่อกลุ่มที่สิ่งนั้นเกี่ยวข้องกับและแสดงเอกลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็กลุ่มครอบครัว อาชีพ ท้องถิ่น ศาสนา ฯลฯ

นอกจากนี้ หม่อมเจ้าสุภัททิศ คิคกุล (2521: อักสำเนา) ได้ให้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านว่าหมายถึง "ประเพณีทางวัฒนธรรมซึ่งสืบทอดลงมาทางสถานที่และเวลาทั้งทางด้านการเลาทอดมาควยปากและการโคยีนควยหู" ซึ่งก็สอดคล้องกันกับ สาโรช บัวศรี (2520: 4) ที่กล่าวว่า "วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมที่ชาวบ้านสืบทอดต่อกันมาโดยทางวาจา โดยการท่องจำเป็นส่วนใหญ่"

บทบาทและหน้าที่ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

สุริวงค์ พงศ์ไพฑูริย์ (2525: 27-28) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านทำให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของคน ทำให้กลุ่มชนรู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกัน ไม่สร้างความรู้สึแ่งแยก เป็นเสมือนกรอมล้อมให้ชีวิตอยู่ในขอบเขตที่นิยมกันไว้ดีและถูกต้อง วัฒนธรรมจึงเป็นเกราะช่วยให้อสังกมอยู่รวมกันควยความสงบสุข การสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน ความเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกัน จะช่วยขจัดข้อขัดแย้งและเกิดความสำนึกว่าคนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความหวงแหนและปกป้องวัฒนธรรมพื้นบ้านจึงมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงของชาติ

ยอร์ดเกอร์ (Yoder 1968: 53) ได้กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญอันยิ่งยวดของ วัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ เป็นกลไกในการกำหนดระดับคุณภาพของประชากรอันเชื่อมโยงไปถึง บัญชีการพัฒนาดังคมและประเทศ เพราะในฐานะที่วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมแห่งการ คำเป็นชีวิต จารีตประเพณีบางอย่างย่อมเป็นทั้งพันธกรและเครื่องชี้นำวิถีความคิดและวิถีทาง ปฏิบัติของชาวบ้าน เป็นแรงผลักดัน และแรงตั้งมูลฐานของการสำแดงออกทั้งในด้านการเมือง สังคม และการพัฒนาด้านอื่น ๆ เป็นเครื่องสำเหนียกแห่งความซัดแย้งกัน วัฒนธรรมใหม่ในยุคพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งหันมานิยมผลิตผลจากโรงงานในระบบที่ใช้เครื่องจักรกล

ส่วน วิดเลียม บาสกอม (Bascom 1954: 333-349) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมพื้นบ้านว่ามีบทบาทและหน้าที่บ้านปึกครุที่สำคัญ คือ ช่วยคงเสถียรภาพและเป็น กำลังสนับสนุนการแผ่ขยายของแบบอย่างการดำเนินชีวิต เป็นแบบฉบับควบคุมความประพฤติ และให้การศึกษากันเยวชน เป็นการกระตุ้นให้พลชนรวมพลังอันอาจก่อให้เกิดสังคม เพิ่มความ มั่นคงยิ่งขึ้น หรือในทางตรงกันข้ามอาจช่วยยืดเวลาและเพิ่มความรุนแรงของความเกลียดชัง และทำให้เกิดการกบฏ และเนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่สังคมปกปักษ์รักษามาแต่อดีต ทำให้เราสามารถเข้าใจและหยั่งถึงความต้องการที่จำเป็นรวมทั้งความมุ่งมาดของสังคมนั้น ๆ ตลอดจนสิ่งที่กกดั้นให้เกิดปัญหาขัดขวางการกินคืออยู่ที่

ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2526: 3-12) ได้สรุปลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม พื้นบ้านจากนิยามของนักคิดชนไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะที่เป็นตัวร่วมมากกว่าตัวแปร

ลักษณะที่สำคัญที่สุดของวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ ลักษณะที่เป็นมรดกร่วม ของกลุ่มชน ได้แก่ การมีเนื้อหาสาระหลักเป็นตัวร่วม มีผู้ถือปฏิบัติร่วมกันและปรากฏร่วมอยู่ในกาลเวลาอันยาวนาน มีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อาจพบเห็นได้จากตัววัตถุ หรือ จากกระบวนการในการถือปฏิบัติ หรือจากแนวความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องอยู่กับได้

(สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2526: 3-4)

2. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีการสืบทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ

การสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสู่คนรุ่นหลัง หรือแม้แต่คนรุ่นเดียวกัน ที่ไม่ใช่เป็นคนต้นเกิด ต้องอาศัยการเล่าด้วยถ้อยคำจากปากสู่ปาก โดยปราศจากการจด บันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร การบอกเล่าด้วยปากเปล่าเรียกว่า วิธีมุขปาฐะ และเรียก

วัฒนธรรมพื้นบ้านว่า วัฒนธรรมมุขปาฐะ (Oral tradition)

กอฟฟิน และ โคเฮน (Coffin and Cohen 1966: 14 อ้างจาก สุฉิงศ์ พงศ์ไพฑูริย์ 2526: 3-4) ได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมมุขปาฐะกับ วัฒนธรรมลายลักษณ์ (Literary tradition) ไว้ว่า วัฒนธรรมลายลักษณ์มีการจดลง เป็นลายลักษณ์อักษร โดยปกติจะถูกจำกัดความหรือนิยามด้วยตัวผู้เขียน และมีรูปแบบการนำเสนอตายตัว ส่วนวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมมุขปาฐะ มีการแพร่กระจายด้วยบุคคล ผู้สืบทอด มีการปรับแปรด้วยที่ปิดบังตัว มีการเปลี่ยนแปลงเป็นปกติ และมีรูปแบบหลากหลาย

3. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงและการประสมประสาน

วัฒนธรรมพื้นบ้านไม่อาจคงลักษณะเดิมที่ยั่งยืนอยู่เป็นนิจ แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันและพัฒนาต่อเนื่องกันไป เพราะว่าล้วนแต่มีความเป็นตัว เป็นตนอยู่ ใต้วัยการอาศัยความสามารถของความจำและการเสริมแต่งของเฉพาะบุคคล และแล้วแต่นำหนักของความต่องานอันประจวบเหมาะแก่ฐานะจำเพาะราย กระบวนการเช่นนี้เป็นธรรมชาติของการผันแปรตามวิถีของมุขปาฐะ และอันนี้คือทางคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน หากเมื่อใดต้องหยุดเปลี่ยนแปลงด้วยการตีพิมพ์หรือการบันทึก วัฒนธรรมพื้นบ้านอันนั้นก็ถึงภาวะหยุดนิ่ง มันจะมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ก็ต่อเมื่อหมุนกกลับมาสู่วิถีของมุขปาฐะดังเดิม (Coffin and Cohen 1966: 14 อ้างถึงใน สุฉิงศ์ พงศ์ไพฑูริย์ 2526: 3-4)

4. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะเป็นวิหยาการ

วัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะเป็นทั้งประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ที่ว่ามีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์เพราะเป็นวิหยาการที่ช่วยให้พิชิตการมองเห็นเพื่อให้เห็นอดีตของมนุษย์ และที่ว่ามีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์เพราะพยายามไขปริศนาถึงเป้าหมายของการเข้าถึงอดีตของมนุษย์โดยปราศจากการเสี่ยงหรือการอนุมานเอาจากนามธรรมบางส่วนตามระเบียบวิธีโบราณกาล หากแต่ใช้วิธีอุปมาด้วยการวิเคราะห์และวิจัยโดยอาศัยกระบวนการแห่งวิทยาศาสตร์เป็นรากฐานไม่ว่าในด้านประวัติศาสตร์หรือธรรมชาติ (Krappe 1964: 15)

ประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

หมอมเจ้าสุภัททศิ ศิสกุล (2521: อัดสำเนา) ได้จัดประเภทวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทที่สืบทอดมาด้วยปาก (verbal traditions)

2. ประเพณีทางค่านความประพฤติ (Behavioural traditions)
3. ประเพณีทางค่านวัตถุ (Material traditions)
4. ประเพณีทางค่านดนตรี (Musical traditions)

สำหรับ ริชาร์ด เอ็ม คอรัซัน (Richard M. Dorson อ้างถึงใน
 กุหลาบ มัดลิกะมาศ 2527: 3) ได้แบ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทมุขปาฐะ
2. ประเภทจารีตประเพณีทางสังคม
3. ประเภทวัตถุพื้นบ้าน
4. ประเภทศิลปะพื้นบ้าน

ส่วน กิ่งแก้ว อัครถาวร (2516: 6-8) ได้จัดประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้าน
 ไว้พอสรุปได้ดังนี้

1. ประเภทมุขปาฐะ หรือประเภทที่ไหลด้อยคำ ซึ่งมีรูปแบบเป็นนิทาน
 เพลง ภาษิต ภาษา ปริศนาคำทาย และความเชื่อ
2. ประเภทมุขปาฐะ ได้แก่ ประเภทที่เป็นวัตถุมองเห็นได้ อนุรักษณ์และ
 ทายทอกลั่นต่อ ๆ มา มีเทคนิค ฝีมือ การเอาแบบอย่าง และการไหลด้อยคำประการใน
 การถ่ายทอด อาจมีรูปแบบเป็น ศิลปะพื้นบ้าน สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน
 กิริยาท่าทางและสีหน้า สัญลักษณ์ และดนตรี
3. ประเภทประสม คือ ประเภทที่ด้อยคำไหลด้อยคำเป็นมุขปาฐะ และ
 ไม่ด้อยคำไหลด้อยคำเป็นมุขปาฐะรวมอยู่ด้วยกัน หรือมีประเภทที่เกี่ยวข้องกับจารีตประเพณีทาง
 สังคม ศิลปะพื้นบ้านเกี่ยวกับบทสวดและดนตรี การละเล่นสนุกรื่นเริงของเด็กและผู้ใหญ่ที่มี
 การร้องเพลงประสมพ้องรำ รูปแบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทนี้ ได้แก่ ระบุว่า
 พื้นบ้าน ละคร้พื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้านที่ไหลคนแสดง การละเล่นของเด็กที่มี
 เพลงประกอบ ประเพณีส่วนมุกกล ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับอาชีพ ประเพณีฝ่ายศาสนา
 ประเพณีตามเทศกาลต่าง ๆ และประเพณีตามโอกาสที่จำเป็น

นอกจากนี้ กุหลาบ มัดลิกะมาศ (2509: 1-3) ได้แบ่งวัฒนธรรมพื้นบ้าน
 ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทที่ต้องอาศัยภาษา (Verbal Folklore)

1.1 นิทานพื้นเมือง เช่น เทพนิยาย (Fairy Tale) นิทานประจำถิ่น (Local Legend) นิทานวีรบุรุษ (Hero Tale) นิทานเกี่ยวกับสัตว์ (Animal Tale) นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory) นิทานตลกขบขัน (Jest) นิทานราวีง (Merry Tale)

1.2 ภาษาถิ่น (Dialect) รวมทั้งวัฒนธรรมการพูดจา (Folk Speech) และการตั้งชื่อ (Naming)

1.3 บทภาษิต (Proverb) และคำกล่าวที่เป็นภาษิต (Proverbial Saying) คือคำกล่าวที่รู้หรือยอมรับกันทั่วไป (Jan Harold Brunvard 1968: 1-2)

1.4 ปริศนาคำทาย (Riddles)

1.5 คำพูดที่คล้องจองกัน (Rhymes)

1.6 เพลงชาวบ้าน (Folk-Songs) รวมทั้งเพลงกล่อมเด็ก (Lullabies) บทขับร้องเป็นเรื่องยาว (Ballads)

2. ประเภทที่ไม่ต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ (Non-Verbal Folklore)

ใดแก่

2.1 สถาปัตยกรรมชาวบ้าน (Folk Architecture)

2.2 ศิลปะชาวบ้าน (Folk Art)

2.3 งานฝีมือชาวบ้าน (Folk Craft)

2.4 เครื่องแต่งกายชาวบ้าน (Folk Costoms)

2.5 การกินของชาวบ้าน (Folk Foods) และนิสัยการกิน (Food Habits)

2.6 ท่ากิริยาของชาวบ้าน (Folk Gesture) เช่น การแสดงอาการอาย อาการโกรธ อาการยอมรับและปฏิเสธ

2.7 ดนตรีพื้นเมือง (Folk Music)

3. ประเภทผสมผสาน (Partly Verbal Folklore) ใดแก่

3.1 ความเชื่อ (Belief) รวมถึงการถือโชคลาง คาถาอาคม การทำเสน่ห์ และเครื่องรางของขลัง (Charms)

3.2 การละครชาวบ้าน หรือการละเล่นพื้นเมือง (Folk Dramas) หรือ (Folk Plays) และการเต้นระบำรำฟ้อนของชาวบ้าน (Folk Dances)

3.3 ประเพณีพื้นเมือง (Folk Customs) หรือพิธีกรรม

3.4 งานเทศกาลหรือพิธีการฉลอง (Festivals)

3.5 การเล่นหรือกีฬาพื้นเมือง (Folk Games) รวมถึงการเล่นของเด็ก (Children's Games)

3.6 ยากลางบ้าน (Folk Medicines)

จากการศึกษาเอกสารและสิ่งเกศ ผู้วิจัยสรุปขอบข่ายคติชาวบ้านอีสานหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1. พวกมุขปาฐะ คือ พวกที่แสดงออกด้วยภาษาพูด ได้แก่ เพลงพื้นเมืองอีสาน (หมอลำ เจริบง สารภัญญ์ เทศน์แหล่อีสาน เพลงกล่อมเด็ก เข็ญ ฯลฯ) นิทานปริศนาความทวย ภาษิตหรือคำพังเพย ความเชื่อ และภาษาถิ่นอีสาน (ไทยถิ่นอีสาน หรือลาว ส่วย เขมร กูไท โข ฯลฯ)

2. พวกอมุขปาฐะ คือ พวกที่มีใจแสดงออกด้วยภาษาพูด ได้แก่ ศิลปะหัตถกรรม และสถาปัตยกรรมอีสาน

3. พวกผสม คือ พวกผสมระหว่างพวกแรกกับพวกที่สอง ได้แก่ การแสดงร้องรำหมอลำ กันตรึม เพลงโคราช การละเล่น พิธีกรรม และประเพณี

ประเพณี

ได้มีผู้ให้คำจำกัดความคำว่า ประเพณี ไว้หลายท่าน เช่น เสฐียรโกเศศ (2504: ก-ข) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประเพณี มาจากคำว่า ประเวณี แปลว่า ขนบธรรมเนียมแบบแผนปฏิบัติต่อกันมา ซึ่งแต่ละสังคมได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่ตนเอง คอส่วนรวม หรือสังคม จนเรียกว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีระเบียบแบบแผนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแก่ปรัมปธา แต่ก็ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์อยู่เสมอ

จอร์จ เอ ลันด์เบอร์ก (Lundburg 1939: 181-182) กล่าวว่าไว้ว่า ประเพณี คือ วิธีประชาชนที่ยังแน่นอนอยู่เป็นเวลานานจนบรรดถึงขีดแห่งการจำได้และได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

สมบุรณ์ แก่นตะเคียน (2519: 23) ได้สรุปไว้ว่า ขนบธรรมเนียม ประเพณีหรือประเพณีก็คือ แบบแผนคั้งกล่าวกลุ่มชนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งที่นำความพอใจ และความเป็นระเบียบมาสู่สังคมของตน จึงได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประเพณีสืบต่อ (Tradition)

ธีระ รุญเจริญ (2525: 3) กล่าวไว้ว่า ประเพณีเป็นความประพฤติกี่ ชนหมู่นึงอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อมานาน ถ้าใคร ในหมู่ประพฤติก่อนนอกแบบก็เป็นผิดประเพณีหรือผิดจารีตประเพณี ประเพณีหรือจารีตประเพณี เมื่อแรกตั้งหรือมีขึ้นเป็นความรู้สึกว่าเหมาะสมวาคี ของผู้เป็นเจ้าของประเพณี จึงได้ถือ สืบต่อกันมา เพราะฉะนั้นประเพณีจึง เป็นแบบแผนเท่ากับแม่พิมพ์ให้ผู้อยู่ในหมู่เป็นส่วนรวม ประพฤติกี่ลงรูปเดียวกัน เป็นประโยชน์ผูกพันให้คนในหมู่รู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน สะดวกแก่ การปกครอง

กิ่งแก้ว อัครถาวร (2519: 94) ได้กล่าวถึงประเพณีว่าเป็นความประพฤติกี่ สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวมซึ่งเอกลิขิตหรือพหุนิยม เช่น การแต่งงาน การ เกิด การตาย การทำบุญ รื่นเรึง การแต่งกาย เป็นต้น หรือความประพฤติกี่ที่เราว่า ของชาติอื่นมาปรับปรุงให้เข้ากับความเป็นอยู่ของเราเพื่อความเหมาะสมกับกาลสมัย และ ลักษณะของคนไทย ซึ่งเรียกว่า สัมพันธ์นิยม ตามธรรมดา เรื่องของประเพณีนั้น บางอย่าง ต้องคงรักษาไว้เพื่อความ เป็นเอกลักษณ์ของชาติ บางอย่างก็ต้องปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสม กับกาลสมัย และบางอย่างต้องถือเป็นแบบสากล

จากความหมายคั้งกล่าวพอจะสรุปได้ว่า ประเพณีเป็นความประพฤติกี่สืบต่อกันมา จนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มชนในสังคมนั้น ๆ ด้วยมีความรู้สึกวาคีเหมาะสมในการดำรงชีวิต จึงยึดถือปฏิบัติเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เพื่อความเป็นระเบียบมาสู่สังคมของตนและคน ในสังคมนั้นอยู่รวมกันด้วยความสุข

ที่มาของประเพณี

ประเพณีเกิดขึ้นด้วยบุคคลใดบุคคลหนึ่งก่อน เมื่อได้ประพฤติกี่ปฏิบัติจนเป็น นิสัยเคยชินแล้ว และเห็นว่าหรือมีความรู้สึกวาคีสิ่งทีกระทำนั้นดีงาม อาจชักชวนให้บุคคลอื่น

หรือกลุ่มชนปฏิบัติตาม หรือกลุ่มชน เห็นคือเห็นงามด้วยแล้วปฏิบัติตามสืบต่อกันมา นิสัยและความประพฤติได้ปฏิบัติสืบต่อกันมานานก็จะเกิดเป็นประเพณีขึ้น (สมบุญ แก่นตะเคียน 2519: 26)

ชนบทรรมนิยมประเพณีใดคงที่ถาวร ความเชื่อเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของประเพณีได้ขยายออกไปทั้งทางบวกและทางลบ ความไม่กลมกลืนกันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีซึ่งสังคม เก่ายังมีค่านิยมอยู่มากกว่าสังคมสมัยใหม่ แต่ด้วยความเป็นทางค่านิยมจิตใจกลุ่มสังคม เก่าจึงต้องปฏิบัติตามสังคมใหม่ สังคมเก่ามิได้บันทึกประเพณีสืบต่อไว้ บุคคลที่ไม่ได้รับอิทธิพลมาจากบุคคลอื่นในค่านิยมประเพณี จึงมีพลังในการรักษาไว้ แล้วถ่ายทอดออกมาในรูปของประเพณีสืบต่อด้วยการกระทำหรือการบอกเล่าที่เรียกว่า ประเพณีพื้นบ้าน ประเพณีดั้งเดิมนี้มักจะมีเกิดจากสิ่งลึกลับที่เชื่อมโยงระหว่างไสยศาสตร์กับศาสนา (สมบุญ แก่นตะเคียน 2519: 26)

ประเพณีต่าง ๆ ของไทย เมื่อพิจารณาแล้วก็พอจะกำหนดออกตาม เหตุที่เกิดได้ดังนี้ (กิ่งแก้ว อัจฉรากร 2510: 18-19)

1. ประเพณีเกิดจากความเชื่อ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการ เกิดการตาย เป็นต้น
2. ประเพณีเกิดจากความศรัทธาในศาสนา มีเป็นอันมาก เช่น ประเพณีทำบุญในวันสำคัญต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีมวยภาค เป็นต้น
3. ประเพณีเกิดจากการเลียนแบบบรรพบุรุษ ตามคติที่ว่าเดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด ผู้ใหญ่ทำมาอย่างไรก็มักทำตามไปเช่นนี้ จะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ บางอย่างทำตามไปโดยที่ไม่ทราบเหตุผล
4. ประเพณีเกิดจากความนิยมของคนในสังคม สิ่งไรก็ตามเมื่อคนนิยมปฏิบัติกันต่อ ๆ ไปก็อาจกลายเป็นประเพณีขึ้นมาได้ เช่น ประเพณีทวนกระยาสาทรทในเดือน 10 ประเพณีการสวดพระมาลัยในงานศพ ฯลฯ

องค์ประกอบของประเพณี

จิวซ์ ปุณโณตก (2527: 198-199) ได้แบ่งองค์ประกอบของประเพณีออกเป็น 4 ประการ คือ

1. แนวคิด (Ideal) คือ หลักการ ความเชื่ออันเปรียบเสมือนปรัชญาแห่งสังคมนั้น ๆ ซึ่งแนวคิดเหล่านั้นเป็นที่ยอมรับ เชื่อถือกันมาแต่โบราณว่าเป็นสิ่งดีงามที่จะต้องกระทำเพื่อความสงบสุข ความเป็นสิริมงคลของบุคคล ครอบครัว และสังคม ซึ่งแนวคิดนี้อาจเป็น

1.1 ปรัชญาทางลัทธิศาสนา เช่น ชาวยุโรปต้องบวช เกิดเป็นพระเชษฐาขนาด แม่น้ำมีคุณต่อมนุษย์ เกิดเป็นประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

1.2 ความเชื่อในภูติผีวิญญาณ เชื่อว่ามนุษย์มีวิญญาณเมื่อตายไปจะไปรวมในแดนหนึ่ง เกิดเป็นผีเอาเงินใส่ปากผีเพื่อเป็นค่าข้ามฟากแม่น้ำ เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษจะปกป้องคุ้มครองหมู่บ้าน ทำให้เกิดประเพณีเลี้ยงผีปู่ตาในภาคอีสาน เป็นต้น

1.3 ความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น เชื่อเรื่องเจ้าป่าเจ้าเขา เกิดเป็นพิธีสังเวชเช่นสรวงเมื่อออกไปป่า เชื่อว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ มีสิ่งลี้ลับคุ้มครองอยู่เรียกว่า ขวัญ เกิดพิธีแรกขาวนาขวัญ ขวัญข้าว ขวัญเด็ก เชื่อว่าผีแทนเป็นผู้ให้น้ำฝน เกิดประเพณีแห่ขี้ไฟของชาวอีสาน

2. พิธีกรรม (Ritual) เป็นแบบแผนกิจกรรมเพื่อดำเนินไปตามแนวคิด (Ideal) เหล่านี้ให้บรรลุจุดประสงค์ พิธีกรรมเหล่านี้แต่ละพิธีมีกรรมวิธีเฉพาะกิจไม่เหมือนกัน ในพิธีกรรมมักจะต้องมี

2.1 เจ้าพิธี คือ ผู้ดำเนินกรรมวิธี ได้แก่ พระภิกษุ หมอผี คนทรง หมอจ้ำ เจ้าพิธีนี้จะเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมให้ไปสู่จุดหมายอย่างมีแบบแผน เป็นตัวกลางในการติดต่อกันระหว่างวิญญาณกับมนุษย์ ส่วนประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสังคม เช่น ประเพณีแห่ขี้ไฟ ทำบุญเข้าพรรษา จะไม่ปรากฏเจ้าพิธีเด่นชัด

2.2 กรรมวิธี คือ ขบวนการในการจัดพิธีกรรมนั้น ๆ ซึ่งแต่ละกรรมวิธีในการจัดพิธีการย่อมแตกต่างกันไป และกรรมวิธีเหล่านี้ย่อมมีรูปแบบเฉพาะกิจ

3. สมาชิก (Members) ในประเพณีแต่ละอย่างย่อมมีสมาชิกร่วมอยู่ในประเพณีมากน้อยบางตามรูปแบบของพิธีกรรม ถ้าเป็นกิจประเพณีเกี่ยวกับบุคคล เช่น สะเคาะเคราะห์ คลอดลูก อยู่ไฟ เหล่านี้มักจะเป็นสมาชิกภายในครอบครัวและเครือญาติรวมกับเจ้าพิธี ส่วนประเพณีเกี่ยวกับส่วนบุคคลบางอย่างสมาชิกในสังคมจะร่วมด้วยจำนวนมาก เช่น แต่งงาน บวชนาค งานศพ เป็นต้น

4. การเฉลิมฉลอง (Celebration) ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสังคมส่วนรวมมักจะมีการเฉลิมฉลองแสดงความยินดีในเรื่งต่อกิจประเพณีนั้น ๆ การเฉลิมฉลองเหล่านี้มักจะมีคนอยู่ในพิธีกรรมด้วย เช่น การแห่ภาค การกินเลี้ยงขึ้นบ้านใหม่ แม้แต่กิจประเพณีทางพุทธศาสนาที่ยังมีสันทนาการเฉลิมฉลองพิธีกรรมนั้น ๆ เช่น การแห่ทางนพมาศในพิธีลอยกระทง การแห่กัณฑ์เทศน์ในงานเทศน์มหาชาติ เป็นต้น แต่กิจประเพณีบางอย่างไม่มีการเฉลิมฉลอง เช่น งานศพเพราะถือว่าอัปมงคล สำหรับภาคอีสานมีการเฉลิมฉลองงานศพ ที่เรียกว่า งานเฮือนดี

ชนิดของประเพณี

ประเพณีแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ (แปลก สนธิรักษ์ 2504: 228)

1. จารีตประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าใครฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ไม่กระทำถือเป็นผิด จารีตประเพณีเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม ถ้าใครฝ่าฝืนก็ถือว่าเป็นความผิด ความชั่ว เพราะจารีตเป็นสิ่งที่สังคมถือว่ามีความถูกต้องในตัวของมันเอง

ดังนั้นจารีตประเพณีจึงเป็นส่วนหนึ่งของขนบธรรมเนียมประเพณีที่แสดงความหมายในความรุนแรง ความเที่ยงตรงของความถูกต้อง หรือความผิดพลาดของแบบแผนพฤติกรรม

2. ขนบประเพณี พระยาอนุมานราชธน ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า "ขนบประเพณี คือ ประเพณีที่วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้โดยตรงหรือโดยปริยาย โดยตรง คือ วางเป็นระเบียบวิธีการไว้แจ้งชัด โดยปริยาย คือ รู้กันเองไม่ได้วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้ว่าควรประพฤติปฏิบัติกันอย่างไร" (เสฐียรโกเศศ 2505: 19) ภาษาไทยในปัจจุบันใช้คำว่า "สถาบัน" แทนขนบประเพณี ซึ่งหมายถึงเรื่องที่ตั้งขึ้นจัดเป็นระเบียบแล้ว คนในสังคมมีความพอใจ (สมบุญธน์ แก่นทะเคียน 2519: 33) สถาบันจึงเป็นโครงสร้างที่สำคัญของสังคม เพื่อให้พฤติกรรมของมนุษย์ได้ดำเนินไปตามวิถีทางในสังคมนั้น ๆ

3. ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่เป็น เรื่องธรรมเนียมประเพณี
ไม่มีระเบียบแบบแผน เหมือนขนบประเพณี ไม่มีฉันทฉันทเหมือนจารีตประเพณี เป็นแต่เพียง
นิยมว่ามีกันประเพณีแล้วปฏิบัติกันต่อมา

ธรรมเนียมประเพณีแบบต่าง ๆ ไม่มีลักษณะซับซ้อน เหมือน
ประเพณีทางพิธีที่ท่องจบรมสั่งสอนกัน เปลี่ยนแปลงไปได้ แต่มองอย่างก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลง
แม้ถึงเวลาล้อมจะเปลี่ยนไป (สมบูรณ์ แก่นตะเคียน 2519: 40)

การจำแนกประเภทของธรรมเนียมประเพณี อาจจำแนกได้

3 ประเภท ดังนี้ (กิ่งแก้ว อรรถการ 2519: 95-98)

3.1 ประเพณีประจำวัย มีธรรมเนียมต่าง ๆ เช่น

3.1.1 การเกิด เมื่อมีเด็กเกิดขึ้นในครอบครัว ก็มี
การทำพิธีต่าง ๆ เป็นต้นว่าทำขวัญวัน ตั้งชื่อ ทำขวัญเกื่อน ฯลฯ

3.1.2 การแสดงตน เป็นพุทธนามกะ เมื่อเด็กมีอายุ
ได้ 7 ขวบขึ้นไป

3.1.3 การบรรพชา อุปสมบท ชายที่มีอายุตั้งแต่
7 ขวบขึ้นไปบรรพชาเป็นสามเณร ชายที่มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปอุปสมบทเป็นภิกษุ ใน
การนี้มีพิธีการต่าง ๆ เป็นอันมาก เช่น การทำขวัญนาค การแห่ นาค การเข้าโบสถ์ ฯลฯ

3.1.4 การแต่งงาน ในพิธีแต่งงานก็มีธรรมเนียมว่า
ให้ผู้ใหญ่ฝ่ายชายไปสู่ขอลูกสาวฝ่ายหญิง เมื่อตกลงกันแล้วก็ทำพิธีหมั้นและแต่งงาน การแต่งงาน
กรรมมีทำบุญตักบาตร ครอบน้ำ ซึ่งอาจจะทำโดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์
หรือขอน้ำพระพุทธมนต์มารดและตักบาตรตามศรัทธา เป็นต้น

3.1.5 การตาย เมื่อมีการตาย ก็จัดพิธีอาบน้ำศพ
ตั้งศพจะตั้งที่วัดหรือที่บ้านก็ได้แต่สะดวก อย่างน้อยกรรมมีบังสุกุลใน เวลาตายครั้งหนึ่ง
ในเวลาฝังหรือเผาอีกครึ่งหนึ่ง อย่างมากก็ทำตามฐานะ และยังมีประเพณีต่าง ๆ
เกี่ยวกับการตายอีกเป็นจำนวนมาก

3.2 ประเพณีประจำตัว มีธรรมเนียมต่าง ๆ เช่น

3.2.1 ทำบุญตักบาตร อาจทำเป็นครั้งคราว เช่น
ตักบาตรประจำในวัน เกิดในสัปดาห์หรือตักบาตรประจำวันก็ได้แต่ความสะดวก หรือ

ทำบุญอายุ ซึ่งนับถือกันเมื่ออายุ 25 มี ซึ่งเรียกว่า เบญจเพส บางที่ก็ทำกัน เมื่อมีอายุครบ 2 รอบ 3 รอบ 4 รอบ ไปจนถึง 5 หรือ 6 รอบ บางที่ก็ทำในเมื่ออายุเท่ากับอายุครั้งสุดท้ายของผู้ที่เราเคารพนับถือ บางที่ก็ทำเป็นประจำปีตรงกับวันเกิด

3.2.2 การฟังธรรม มีธรรมเนียมว่า ในสัปดาห์หนึ่ง ควรฟังธรรมอย่างน้อย 1 ครั้ง จะไปฟังที่วัด หรือฟังทางวิทยุในวันธรรมสวนะก็ได้

3.2.3 การสักการบูชา มีธรรมเนียมว่า ทุกบ้านควรมีพระพุทธรูปและที่สักการบูชา

3.2.4 การไหว้พระสวดมนต์ ทุก ๆ วัน ควรไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอน

3.3 ประเพณีประจำวันสำคัญทางพระศาสนา

วันสำคัญทางพระศาสนา มี

3.3.1 วันมาฆบูชา

3.3.2 วันวิสาขบูชา

3.3.3 วันอาสาฬหบูชา

3.3.4 วันเข้าพรรษา

3.3.5 วันออกพรรษา

เมื่อวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้มาถึง ทางราชการหยุดราชการ (เว้นวันออกพรรษาไม่หยุด) เพื่อให้ข้าราชการไปทำพิธี เช่น ทำบุญ ฟังเทศน์ในวัด พุทธศาสนิกชนทั่ว ๆ ไป ก็ถือเป็นธรรมเนียมว่า เมื่อถึงวันสำคัญเช่นนั้น ก็พากันไปบำเพ็ญกุศลตามศรัทธา

อันนี้ ธรรมเนียมประเพณีนี้ยังแบ่งออกเป็น

- 1. ประเพณีครอบครัว เป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัว โดยเฉพาะ เช่น การเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย การทำบุญบ้าน เป็นต้น
- 2. ประเพณีส่วนรวม ได้แก่ ประเพณีที่ทุกคนในชาติต้องทำร่วมกัน เช่น

2.1 ประเพณีทำบุญในวันขึ้นปีใหม่

2.2 ประเพณีทำบุญตรุษสงกรานต์

2.3 ประเพณีทำบุญสารท

2.4 ประเพณีทอดกฐิน

2.5 ประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

3. ประเพณีท้องถิ่น อาทิ

3.1 ประเพณีเกี่ยวกับอาชีพ หมายถึง อาชีพที่เป็นของท้องถิ่นแท้ ๆ และทำกัน เป็นประเพณีสืบทอดกันมา เช่น ภาคเหนือที่เชียงใหม่ ทำไร่ ทำนา ฝ้าย เครื่องเงิน ทางตะวันออกเฉียงเหนือทอดผ้าไหม เป็นต้น รวมทั้งประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเกิดมาจากความเชื่อเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น พิธีแห่นางแมว ขอนเณ พิธีทำขวัญข้าว เป็นต้น

3.2 ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งกาย

3.3 ประเพณีการเล่นในงานนักขัตฤกษ์ เช่น ภาคเหนือ สงกรานต์มีการเล่นสาคาน้ำ การแห่กรวดทาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการเล่นแกม หมอลำ ภาคกลาง มีเพลงระบำมอญซ่อนผ้า ภาคใต้ มีการเล่นหนังตะลุง มโนห์รา

3.4 ประเพณีการรับประทานอาหาร ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นิยมรับประทานข้าวเหนียว ภาคเหนือมี คาวม หู้ แกงแค แกงโอะ แกงกระค่าง แกงฮังเล หมูส้ม น้ำพริกทอง ฯลฯ

4. รัฐพิธี และราชพิธี

4.1 รัฐพิธี คือ พิธีที่เป็นของรัฐหรือประเทศ
รัฐบาล เป็นผู้ทำพิธี เช่น

4.1.1 รัฐพิธีพืชมงคล ตรงกับวันที่ 6 พฤษภาคมทุกปี พิธีเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 4 มีพิธีสงฆ์ด้วย ความมุ่งหมายเพื่อทำขวัญพืชต่าง ๆ เช่น ข้าว ซึ่งจะเริ่มเพาะปลูกในฤดูฝนที่ย่างเข้ามาให้เจริญงอกงาม ปัจจุบันทำที่ท้องสนามหลวง

4.1.2 รัฐพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพะระนเรศวรมหาราช ตรงกับวันที่ 25 มกราคม คล้ายกับวันที่พระองค์ทรงทำพุทธหัตถ์ที่มีชัยชนะพระมหาอุปราชา เมื่อ พ.ศ.2135 ซึ่งส่งผลทำให้ประเทศไทยสงบจากสงครามกว่า 200 ปี พิธีนี้จัดขึ้น ณ พระเจดีย์บุษบกหัตถ์ ตำบลคอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี

4.1.3 รัฐพิธีแรกนาขวัญ มีมาตั้งแต่สมัย
สุโขทัย เชื่อว่าเป็นพิธีของไทยมาแต่โบราณ (ทางจีนก็มีเหมือนกัน) เมื่ออย่างเข้าฤดูฝน
ถึงเวลาทำไร่ไถนา พระเจ้าแผ่นดินก็เริ่มไถนาเป็นการประกาศให้ราษฎรทราบว่าได้ถึง
เวลาทำนาแล้ว จะได้เริ่มทำไร่ไถนาทั่วทั้งประเทศ .

4.1.4 รัฐพิธีฉลองวันพระราชทาน
รัฐธรรมนูญ ตรงกับวันที่ 10 ธันวาคม คล้ายกับวันที่รัชกาลที่ 7 พระราชทานรัฐธรรมนูญ
แก่ชาวไทย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2475

4.2 พระราชพิธี คือ พิธีของพระมหากษัตริย์
เช่น

4.2.1 พระราชพิธีบิใหม่ ตรงกับวันที่ 1
มกราคม ประวาชนมีการเฉลิมฉลองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพิธีบิใหม่
พระราชฤกษ์ เช่น ทรงตั้งมาตราในพระบรมมหาราชวัง

4.2.2 พระราชพิธีฉัตรมงคล ตรงกับ
วันที่ 5 พฤษภาคมทุกปี เพราะเป็นวันคล้ายวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสด็จขึ้น เสด็จ
ราชสมบัติ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2493 ในวันนี้พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชฤกษ์ เฉลิม
ฉลองพระราชมณเฑียร

4.2.3 พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ตรงกับวันที่ 12 สิงหาคม ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของ
สมเด็จพระบรมราชินีนาถ

4.2.4 พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน ตรงกับวันที่ 5 ธันวาคม ของทุกปี

ประเพณีขึ้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะมีประเพณีโดยส่วนรวม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่
มีความแตกต่างกันบ้างในกิจกรรม และรายละเอียดในระดับภูมิภาค กล่าวคือ ประเพณี
ส่วนท้องถิ่น หรือประเพณีขึ้นบ้าน เป็นสิ่งแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม ซึ่งอาจจะ
คล้ายคลึงหรือแตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมของสังคมแต่ละหน่วย

ประเพณีพื้นบ้าน เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งผูกพันอย่างใกล้ชิดกับการดำเนินชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น (ประชัน รักพงษ์ อัครสำเนาะ : 1)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือเรียกโดยทั่วไปว่าภาคอีสาน เป็นผืนแผ่นดินที่ราบสูง มีขนาดใหญ่และจำนวนประชากรประมาณ 1 ใน 3 ของพื้นที่และจำนวนประชากรของประเทศ เป็นภาคที่มีประวัติความเป็นมาและมีลักษณะวัฒนธรรมประเพณีเฉพาะของตนเอง เป็นศูนย์รวมแห่งศิลปวัฒนธรรมอันเก่าแก่ดั้งเดิมมาช้านานก่อนประวัติศาสตร์ต่อมาจนถึงสมัยตอนมีศิลปะอันเก่าแก่มากมายกระจุกกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ มีภูมินิยมสถาน โบราณวัตถุทางพุทธศาสนาที่ควรค่าแก่การสักการบูชา ชาวอีสานจึงเป็นผู้ที่นับถือประเพณีอย่างเคร่งครัดมาแต่โบราณ และเป็นประเพณีของท้องถิ่นมาหลายร้อยปี (ธีระ รุญเจริญ และคณะ 2525: 3, 25)

ชนบทรวมเปี่ยมประเพณีส่วนท้องถิ่นหลายอย่างของชาวอีสาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาสภาพสังคมและสถานภาพของสังคมนี้ให้คงอยู่ และเป็นเครื่องเสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ชาวอีสาน (จารุวรรณ ขรรณวัตร ม.ป.ป.: 1)

ประเพณีหลายอย่างของชาวอีสานก็คล้ายคลึงกับสังคมอื่น เช่น ประเพณีทำบุญตามเทศกาลต่าง ๆ ประเพณีส่วนตัว และประเพณีประจำวัน ทั้งนี้เพราะต่างก็มีพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติร่วมกัน แต่ก็มีประเพณีพื้นบ้านอีสานที่แตกต่างไปจากภาคอื่นบ้าง ซึ่งเกิดจากความเชื่อและสภาพจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสานโดยเฉพาะ มีผลทำให้ประเพณีส่วนนี้เป็นเอกลักษณ์ของภาคอีสานที่แตกต่างจากภาคอื่น เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกษตร เป็นต้น

จะเห็นว่าประเพณีพื้นบ้าน เป็นเครื่องแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากความเชื่อและสภาพสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ แตกต่างกัน

ประเภทของประเพณีพื้นบ้าน

ได้มีผู้แบ่งประเภทของประเพณีพื้นบ้านไว้ต่าง ๆ กัน ได้แก่

William Bascom (อ้างจาก คร. กิ่งแก้ว อัครดากร 2527: 9)

ได้แบ่งประเพณีพื้นบ้านออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. ประเพณีส่วนบุคคล เช่น ทำขวัญเดือน สู่วัย ทำบุญอายุ แต่งงาน ฯลฯ
2. ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับอาชีพ เช่น ประเพณีและพิธีกรรมไหว้การช่าง พิธีทำขวัญข้าว พิธีทำขวัญควาย ฯลฯ
3. ประเพณีฝ่ายศาสนา เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า แท้เทียนพรรษา เทศน์มหาชาติ ฯลฯ
4. ประเพณีตามเทศกาลต่าง ๆ เช่น ตรุษ สงกรานต์ สารท
5. ประเพณีตามโอกาสที่จำเป็น เช่น ประเพณีแห่นางแมวขอฝน เมื่อฝนแล้ง ฯลฯ

ชีวิต ปุณโณทก (2527: 204-209) ใ้แบ่งรูปแบบหรือประเภทของประเพณีพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. พิธีกรรมสำหรับแต่ละชั้นตอนในชีวิต พิธีกรรมเหล่านี้เป็นประเพณีส่วนบุคคลซึ่งจัดทำขึ้น เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต หรือช่วยปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายที่จะมาทำอันตรายแก่ชีวิต พิธีกรรมสำหรับแต่ละชั้นตอนในชีวิตที่สำคัญ ๆ ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน งานศพ เป็นต้น
2. พิธีกรรมเกี่ยวกับอาชีพ สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ฉะนั้นในการประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่จึงต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติมาก โดยเฉพาะน้ำฝนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเกษตรกรรม ฉะนั้นจึงพบว่าสังคมไทยมีพิธีกรรมเนื่องด้วยอาชีพเกษตรกรรมอยู่มาก เช่น พิธีแรกนาขวัญ ทำขวัญข้าว การแห่นางแมว เป็นต้น
3. พิธีกรรมในศาสนา ได้แก่ พิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อทางศาสนา หรือปรัชญาของศาสนาที่แสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์โดยส่วนรวม หรือพิธีกรรมของสังคมส่วนรวมอันเนื่องมาจากความเชื่อในลัทธิภูมิผีวิญญาณซึ่งผสมผสานอยู่ในส่วนหนึ่งส่วนใดของศาสนาจนเป็นที่ยอมรับกันแล้ว และเจ้าพิธีในการประกอบกิจกรรมจะเป็นผู้นำทางศาสนา พิธีกรรมในศาสนาที่สำคัญ ได้แก่ การบวชนาค การทำบุญเข้าพรรษา ทอดกฐิน ฯลฯ พิธีกรรมในศาสนาส่วนใหญ่จะมีการเฉลิมฉลองปะปนอยู่ด้วยถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏอยู่ในหลักการของศาสนาก็ตามที่ แต่ประเพณีนิยมของสังคมไทยได้พยายามเน้นที่การเฉลิมฉลองเพื่อความครึกครื้นรื่นเริงสนุกสนานการอยู่ไม่น้อย

4. งานเทศกาล ไค่แก่ งานรื่นเริงเพื่อต้อนรับเทศกาลตามฤดูใน
รอบปี งานเทศกาลที่สำคัญ ไค่แก่

4.1 ฤดู เป็นเทศกาลเพื่อต้อนรับปีใหม่ หรือการเปลี่ยนแปลง
สำคัญทางจักรวาลี่ ซึ่งแต่ละลัทธิ ศาสนา ย่อมกำหนดวันเวลาแตกต่างกันไปตามหลักการ
ของศาสนานั้น ๆ ในงานเทศกาลจึงมีการทำบุญทางศาสนาและการรื่นเริงด้วย เช่น
ฤดูไทย ฤดูจีน ฤดูสงกรานต์ เป็นต้น

4.2 สารท คือ การทำบุญในเทศกาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเทศกาล
ตามความเชื่อทางศาสนานั้น ๆ สารทมีพิธีกรรมทางศาสนามากกว่าการรื่นเริง ซึ่งต่าง
กับฤดูที่เน้นการรื่นเริงมากกว่า ส่วนการทำบุญกุศลเป็นส่วนประกอบ และในแต่ละท้องถิ่น
อาจมีประเพณีแยกย่อยไปอีก

5. ธรรมเนียม เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมที่ประพฤติกฎีต่อกันมา
แต่ไม่ได้ยึดมั่นบังคับเหมือนจารีตประเพณี และธรรมเนียมต่าง ๆ นั้นส่วนใหญ่จะเป็น
ส่วนหนึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ หรือเป็นส่วนแยกย่อยออกไป ดังนั้นธรรมเนียมจึงเป็นข้อควร
ประพฤติกิจที่ควรทำในสังคมและข้อไม่ควรประพฤติกฎีปฏิบัติกิจไม่พึงทำของบุคคลในสังคม

ส่วน ประชัน รักพงษ์ (อัครสำเนาะ: 51) ไค่จำแนกประเพณีที่ในบ้านออก
เป็น 5 ประเภท ไค่แก่

1. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและบุคคล
2. ประเพณีเกี่ยวกับสังคม
3. ประเพณีเกี่ยวกับอาชีพ
4. ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา
5. ประเพณีเกี่ยวกับการแสดงและการละเล่น

ผู้วิจัยเห็นคว่ยกกับการจำแนกประเภทของประเพณีที่ในบ้านดังกล่าว ในการ
วิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจึงได้แบ่งประเภทของประเพณีที่ในบ้านออกเป็น 5 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและบุคคล ไค่แก่ ตักฉมไฟ โคนจุก กินคอง
งันเฮือนลี่ ทำบุญต่ออายุ และการตั้งศาลพระภูมิ
2. ประเพณีเกี่ยวกับสังคม ไค่แก่ บุญข้าวสะ บุญสงกรานต์ การผูกเสี่ยว
ลอบกระทง แข่งเรือ สรงน้ำพระ รคน้ำผู้ใหญ่ บุญกุ่มข้าวใหญ่ และสู่ขวัญ

3. ประเพณีเกี่ยวกับอาชีพ ได้แก่ การลงแขก บุญคูณลาน บุญข้าวเจ้า บุญบั้งไฟ บุญข้าวสาก และการขอฝน

4. ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ได้แก่ บุญเข้ากรรม บุญผะเหวด บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญข้าวประดับดิน การบวชนาค บุญวิสาขบูชา พิธีโกนตา และบุญกระยาสาธ

5. ประเพณีเกี่ยวกับการแสดงและการละเล่น ได้แก่ เพลงโคกราช หมอลำ เซิ้ง กันตรึม เรือมอันเร กโนมทิงต่อง เรือมตรต เรือมอาโย เจริียง และ มโหรี

1. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและบุคคล ได้แก่

1.1 ประเพณีการตัดผมไฟ

จ. เปรียบัญ (2522: 27-28) โคลงลาวถึงการตัดผมไฟไว้นอสรุป
โคลงนี้

เมื่อเด็กมีอายุครบรอบหนึ่งเดือน พ่อแม่ก็จะทำพิธีตัดผมไฟ ก่อนที่จะทำพิธีต้องนำเวลาและวันเดือนปีเกิดของเด็กไปให้โหราจารย์กำหนดวันและเวลาไว้ให้แน่นอน พอถึงกำหนดฤกษ์ก็นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์เย็น ส่วนพิธีพราหมณ์นั้นก็ จะมีการเตรียมพิธีพราหมณ์และโหรบูชาฤกษ์ บูชาหน้าที่ต่าง ๆ ในพิธีพราหมณ์นอกจากจะมี โหรแล้วยังมีผู้ช่วยอีกประมาณ 4 คน เป็นผู้นำสิ่งของเสี่ยงทายที่เตรียมไว้ไปจัดการตามที่ โหรบอก ในการประกอบพิธีพราหมณ์ จะต้องมีขันน้ำใบใหญ่ใส่ น้ำพระพุทธมนต์และ เทพมนต์ เพื่อนำมาลงจะโคกระทำน้ำเทพมนต์ ซึ่งน้ำสังข์รดลงลงในขันน้ำมนต์และใส่ใบระทุม อาน พระเวทย์มนต์ตามไสยศาสตร์ เมื่อจวนจะถึงฤกษ์ไฟที่เลี้ยงหรือนางนมไปนำ เด็กน้อยมานั่ง ยังหน้าพระสงฆ์ เพื่อโหรจะโคจจัดให้เด็กเดินหน้าไปทางทิศเหนือ เมื่อโคฤกษ์เชิญท่านผู้ใหญ่ หอ้งนำสังข์ที่สักระเด็กเป็นมงคลแล้วจึงลงกรรไกรกรรมิคบนศีรษะของเด็ก ในตอนนี้ พระสงฆ์จะสวดขยันโต พราหมณ์จะเป่าสังข์ ตีไม้บัณเฑาะว์ เกรียงคนตรีหรือปี่พาทย์จะ บรรเลงเพลงอวยชัยให้พรแก่เด็ก การตัดผมควรจะมีเชิญผู้อาวุโสมาตัดผมสามคน หรือจะเป็นคนเดียวกันก็ได้ แต่จะกองผมออกมาเป็นสามหย่อม เมื่อเสร็จพิธีตัดผมแล้ว กวรมอบให้ ข้างผู้ที่มีความชำนาญโกนผมไฟต่อไป นำผมที่โกนนั้นใส่ในใบบัว ซึ่งในใบบัวนั้นอาจจะมี หอม ฟู ก็สุดแล้วแต่จะหาได้ตามความสะดวก แต่บางแห่งประเพณีของเขาจะไม่มีพิธีรีตรอง

มากมายนัก เพียงแต่เอาใบบัวและรองเท้าน้ำเต้า ๗ ของผู้ที่ เป็นพ่อเด็กมาวางไว้ใกล้ ๆ แล้วยกโขนผมไฟก็จะโขนเอาผมเด็กนั้นวางไว้กับรองเท้าของผู้เป็นพ่อ การที่ต้องทำ อย่างนี้คงจะหมายถึงเพื่อให้เด็กเจริญรอยตามผู้เป็นพ่อ หรือไมอย่างนั้นคงทำไปตามเคล็ด เพื่อให้เด็กอยู่ในโอวาทของพ่อแม่ แดกตามธรรมเนียมจะโขนผมได้ในใบบัวซึ่งมีรอยโขนอยู่ เมื่อโขนเสร็จแล้วก็นำเอาผมไปลอยน้ำ พรานหมันก็รับเด็กไปลงอ่างน้ำมนต์ ในระหว่างที่ อาบควรรำสิ่งของมีค่าใส่ลงในอ่างน้ำด้วยเพื่อความ เป็นสิริมงคล เมื่อเสร็จพิธีก็ให้ พี่เลี้ยงนำเด็กไปแต่งตัว เป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีการตัดผมไฟเป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้ญาติพี่น้อง ของผู้เป็นพ่อแม่ได้พบปะกับเด็กซึ่งเป็นสมาชิกใหม่ อีกทั้งได้พบปะพูดคุยกันระหว่างญาติ พี่น้อง มีโอกาสได้ทำบุญร่วมกัน ซึ่งมีผลทำให้ระบบเครือญาติมั่นคงอยู่ต่อไป เพราะว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ต้องประกอบอาชีพ ต่างคนต่างทำมาหากิน โอกาสที่จะมาพบปะกัน อย่างพร้อมหน้าพร้อมตาก็น้อย ดังนั้นประเพณีการตัดผมไฟจึงเป็นประเพณีหนึ่งที่กระทำ เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

1.2 ประเพณีโกนจุก

จ. เปรี๊ยะ (2527: 52-58) ได้กล่าวถึงประเพณีโกนจุกไว้

พอสรุปได้ดังนี้

พ่อเด็กอายุย่างเข้าสู่วัยรุ่น คือ เด็กชายอายุประมาณ 13 ปี เด็กหญิงอายุประมาณ 11 ปี มีคามารดาหรือผู้ปกครองก็จะตระเตรียมพิธีโกนจุก ให้ ซึ่งจะจัดใหญ่โตเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพ ในการเตรียมงานนี้จะต้อง นำวันเดือนปีเกิดของเด็กไปให้โหรผูกดวงและกำหนดฤกษ์นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ เย็น ฉับเช้า โดยมากนิมนต์ทำพิธีโกนจุก 2 วัน กล่าวคือ ในตอนเย็นวันแรกเจ้าภาพจะต้อง โขนผมของเด็กรอบ ๆ จุก แต่งตัวเด็กให้สวยงามเรียบร้อย ครั้นพระสงฆ์มาถึงก็พาเด็ก มานั่งเบื้องหน้าพระเพื่อจะไต่ฟังพระสวดมนต์ จักตั้งโต๊ะสำหรับรับรองพานเครื่องศักดิ์ จุกไว้ข้างหน้าที่นั่งของเด็ก เตรียมจับค้ายสายสิญจน์ทำให้เป็นวงกลมสวมลงพอเหมาะกับจุก ของเด็ก พอพระเริ่มสวดมนต์ก็ให้สวมสายสิญจน์ที่จุกของเด็ก แล้วเอาสายสิญจน์ที่พระจับ สวดมนต์มาคล้องลงบนศีรษะเด็ก เมื่อพระเจริญพระพุทธมนต์จบแล้วให้ปลดสายสิญจน์ออก จากศีรษะเด็ก พวกหมอหรือป้าพ้าขบรแดงแล้วลั่นฆ้องให้รองเอาชัยเป็นอันว่าเสร็จพิธีใน ตอนเย็น

ในตอนเช้าวันรุ่งขึ้นเด็กจะแคงตัวโดยให้หญิงมาชား เมื่อพระสงฆ์มาถึงแล้วก็พาเด็กมานั่ง ครั้นโคฤกษ์โหรสิ้นสอง 3 หน โหรงเอาชัย คนตรีบรรเลง ผู้เป็นประธานในพิธีจะเริ่มตักจากกอนแล้วจึงให้ผู้ใหญ่คนอื่น ๆ โคะตักบ้าง นอกจากนั้นก็ให้ช่างโกนผมเด็กให้เกลี้ยงเกลา เรียบร้อย ส่วนผมทั้งหมดก็ให้ใส่กระพวยบายศรีลอยในแม่น้ำลำคลองที่มีน้ำไหล ก็เป็นอันเสร็จพิธี แลตาเจ้าภาพมีฐานะที่ดีก็มักจะ มีพิธีทำขวัญลูก มีมหรสพต่าง ๆ เพื่อความสนุกครึกครื้นความฐานะของเจ้าภาพ

ประเพณีโกนจุกยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน แต่ก็ไม่มากนัก เนื่องจากว่า เด็กชายเด็กหญิงต้องเข้าเรียนตั้งแต่อายุน้อยเพื่อให้สะดวกแก่ผู้ปกครอง และเพื่อความเรียบร้อยของโรงเรียน เด็ก ๆ จึงต้องตัดผมสั้นตามสมัยนิยม จึงไม่จุกไว้ทำพิธีโกนจุก แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีผู้ปกครองที่ยังให้ลูกหลานของตนไว้ผมจุก เพราะประเพณีโกนจุกเป็นประเพณีของคนสมัยก่อนที่จะทำให้เด็กที่โกนจุกได้รับรู้วาทนเองไคยพานพวงวัยเด็กแล้ว กำลังจะเป็นผู้ใหญ่ ต้องรู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับวัย อีกทั้งรู้จักรับผิดชอบในชีวิต รู้จักประกอบอาชีพ สิ่งเหล่านี้เป็นผลดีแก่เด็กอย่างยิ่ง เนื่องจากเด็กสมัยก่อนไม่มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนเหมือนปัจจุบัน

1.3 ประเพณีกินดอง

คำว่า "กินดอง" นั้นหมายถึงการสมรสนั่นเอง การสมรสนั้นมี 2 ชนิด คือ อาวาหมงคลซึ่งหญิงเมื่อแต่งงานแล้วหญิงนั้นจะท้องมาอยู่บ้านชาย เพื่อเลี้ยงดูพ่อแม่ของฝ่ายชาย อีกวิธีหนึ่งไค้แก่ วิวาหมงคล คือ ฝ่ายชายจะท้องไปอยู่กับฝ่ายหญิง (จ. เปรียญ 2522: 52)

ไพฑูริย์ มีฤศล (2521: 50-52) ได้กล่าวถึงประเพณีกินดองไว้พอสรุปไค้ดังนี้

การกินดอง หรือการแต่งงานโบราณถือว่าเป็นภาระที่สำคัญอันดับ 3 ของชีวิต เป็นชีวิตที่ตนเองและต่อสู้อุปสรรคด้วยตนเอง ดังนั้นชายหรือหญิงก็ตามต้องพิจารณาถึงฐานะของกันและกันให้รอบคอบ กล่าวคือ หนุ่มสาวก่อนจะแต่งงานกันโดยทั่วไปมักจะพูดคุยเกี่ยวหาราดีกัน สมัยก่อนฝ่ายชายจะไปคุยที่บ้านผู้หญิงในตอนค่ำ เรียกว่า "การขึ้นสาว" พ่อแม่หญิงสาวจะออกมาคุยด้วยแล้วเรียกลูกสาวให้

ออกมา พ่อแม่แนะนำให้รู้จักกันถ้าเป็นครั้งแรก เมื่อเห็นว่าทั้งสองฝ่ายหายประหม่าแล้ว พ่อแม่จะขอตัวไปพักก่อน ปล่อยให้หนุ่มสาวคุยกันตามลำพัง ฝ่ายหญิงถ้าไม่ชอบฝ่ายชายก็จะคุยแบบกระมิกกระเมี้ยนหรือไม่พูดคุย เป็นการกระทำที่แสดงให้ฝ่ายชายรู้ว่าฝ่ายหญิงไม่สนใจจน ถึงจะไปจะไค้ไม่ไปคุยอีก ซึ่งยังคงถือว่าเป็นประเพณีสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ เมื่อฝ่ายชายเห็นว่ารักชอบพอใจและแน่ใจในหญิงสาวแล้ว ก็จะมาบอกเล่าพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของตน ผู้ใหญ่ของฝ่ายชายจะไปตามผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เรียกว่า "ไปสืบ" สิ่งของที่ต้องนำไปคุยไค้แก่ พานหมากพลู บุหรี่ ดอกไม้ธูปเทียนอย่างละคู่ และเงินค่าเบิกปากฝ่ายหญิง เมื่อทั้งสองฝ่ายไค้พูดคุยกันพอรู้เรื่องแล้ว พ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็จะเรียกลูกสาวออกมาถามความสมัครใจต่อหน้าผู้ใหญ่ของฝ่ายชาย ถ้าลูกสาวตกลงใจก็จะตกลงทันที วันนั้นคือไป วันนั้นจะเป็นวันที่กำหนดขึ้นโดยถือวันเดือนปีที่เป็นมงคลเป็นหลัก โดยฝ่ายชายจะต้องเตรียมของมีค่ามาหมั้นตามฐานะของฝ่ายหญิง เรียกว่า "ค่าครอง" เมื่อหมั้นหมายเรียบร้อยแล้วก็กำหนดวันกินครอง ซึ่งในพิธีกินครองจะต้องมีการสู่มวยซึ่งยังเป็นหัวใจสำคัญของพิธีแต่งงานของชาวลีसान

หลังจากพิธีกินครองไปประมาณ 2-3 วัน คู่สมรสจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปไหว้ผู้หลักผู้ใหญ่ เรียกว่า "ไหว้สมา" ก็เป็นอันเสร็จพิธี (สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร 2502: 141) นอกจากนี้ยังมีการแต่งงานอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง เกรงว่าพ่อแม่จะไม่ตกลงให้แต่งงานกันจึงหนีไปอยู่ด้วยกัน แล้วทั้งคู่จะไปหาพ่อแม่ฝ่ายหญิงภายหลัง การแต่งงานแบบนี้เรียกว่า "การขู"

(ไพฑูริย์ ปีกุล 2521: 52)

ประเพณีกินครองหรือการแต่งงานยังคงมีความสำคัญต่อชีวิตของชาวลีसानอยู่อย่างเหนียวแน่น แม้ว่าวัฒนธรรมตะวันตกจะเข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของคนไทยมากแล้วก็ตาม การกินครองยังมีประโยชน์ในการย้ำเตือนให้หนุ่มสาวไค้ระมัดระวังปฏิบัติตนตามประเพณี รู้จักการเตรียมตัวในการที่จะมีชีวิตคู่ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และฐานะความเป็นอยู่

1.4 เงินสินสอด หรือประเพณีงานศพ

การตายเป็นวาระสุดท้ายของมนุษย์ ประเพณีเกี่ยวกับการตายที่มีอยู่ก็ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา จึงมีความคล้ายคลึงกับประเพณีงานศพของชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนาในภาคอื่น ๆ จะแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น

ประยูทธ สิทธิพันธ์ (2524: 400-402) โคกดาวถึงประเพณี
งานศพหรืองานเฮือนคีไวทอสรุปได้ดังนี้

การตายแบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ คนตายด้วยโรคธรรมดา
คนตายด้วยโรคติดต่อ หรือเรียกว่า ศพตายสุก และคนตายด้วยถูกฆาตกรรม อุบัติเหตุ
บางที่เรียกว่า ศพตายคิม คนตายด้วยโรคธรรมดาถ้ามีอายุ 10 ปีขึ้นไป จะเผาหรือฝัง
ก็ได้ ถ้าจะฝังก็ฝังแต่จะขุดมาเผาภายหลังไม่ได้ การเผาหรือการฝังต้องมีพระไป
สวดมนต์หรือเทศน์ที่ป่าช้าด้วย ซึ่งคนตายประเภทนี้จะรักษาศพไว้ที่บ้านเรือนนานเท่าใด
ก็ได้ เวลาศพอยู่ที่บ้าน พระสงฆ์จะไปสวดและญาติพี่น้องลงไปช่วยเผา เป็นเพื่อนทุกคืนจนกว่า
จะนำศพไปเผา ส่วนคนตายที่อายุไม่ถึง 10 ปี ให้ฝังอย่างเดียว สำหรับคนตายด้วย
โรคติดต่อและตายด้วยถูกฆาตกรรม อุบัติเหตุ ให้ฝังอย่างเดียว ห้ามเก็บรักษาศพไว้ที่
บ้านเรือน และไม่มีงานเฮือนคี

พิธีศพของผู้ตายที่ตายด้วยโรคธรรมดา ตั้งแต่วันที่ยูตายได้
ตายไปและไคร่รักษาศพไว้ที่บ้านเรือน ตอนกลางคืนจะมีผู้คนที่รู้จักคุ้นเคยและวงศ์สาครญาติ
เพื่อนบ้านใกล้เคียงมางันกัน เรียกว่า "งานเฮือนคี" ซึ่งหมายถึงการมาประชุมพร้อมกัน
เพราะเห็นว่าการลมตายยอมเป็นที่โสกเศร้าของวงศ์สาครญาติอยู่แล้ว ผู้มาร่วมงานก็
ไม่ว่าจะมาเพิ่มความเศร้าโศกให้อีก แต่ควรจะมาด้วยกันทำความสนุกสนานเฮฮา
เก๋ียวกราว เพื่อให้เจ้าภาพคลายโศกและปลงคบบ้าง หญิงสาวชายหนุ่มบางงานเฮือนคีก็มี
โอกาสได้พูดคุยหยอกเย้าเก๋ียวพาราตีกันอันก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อไป
การงานเฮือนคีจะเริ่มตั้งแต่วันที่ยูตายตายไปจนกระทั่งนำศพไปเผา เมื่อนำศพไปเผาหรือ
ฝังแล้ว กลับมาต้องทำบุญเรือน สวดมนต์เย็น 3 วัน รุ่งขึ้นฉันเช้าในระหว่างสวดมนต์เย็น
ทั้ง 3 วัน ยังมีการงานเฮือนคีอยู่ เมื่อพระสงฆ์ฉันแล้วเป็นอันเสร็จพิธี หลังจากเผาศพ
จะเชิญให้ญาติผู้ตายไปเก็บอัฐิ ณ ที่ ๆ เฒ่า โขยนิมนต์พระไปชักมังสุกูด การเก็บอัฐินั้น
ส่วนหนึ่งจะกลบเอาไว้ อีกส่วนหนึ่งจะนำไปใส่โกฐหรือบรรจุไว้ในเจดีย์ หรือธาตุ พอถึง
วันเดือนปีครบรอบ ลูกหลานก็จะไปมังสุกูดให้ตามประเพณีทุกปี

การงานเฮือนคีของชาวอีสานเป็นประเพณีที่มีประโยชน์
เพราะสมกับสภาพความเป็นจริง กล่าวคือ คนเราเมื่อตายไปแล้ว ถึงจะเสียใจเศร้าโศก

เพียงใด คนตายก็ไม่อาจฟื้นขึ้นมาได้ ผู้ที่ได้รับการสูญเสียก็ควรจะทำใจให้ไว้ใจว่า ทุกคนต้องตายเหมือนกัน ผู้ที่ยังอยู่ก็ควรพยายามจัดการงานศพให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และมีมานะอดทนเมื่อกำดั่งใจต้อสูญหายไป ไม่ย่อท้อ งานที่ทำก็จะสำเร็จตามความตั้งใจ เพราะกำดั่งใจเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ถ้าหากกำดั่งใจแล้วแม้จะมีกำดั่งกายก็ไม่สามารถดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายได้ จะเห็นได้ว่าชาวอิสลามรู้อะไรถึงแก่นแท้ของชีวิต เข้าใจในคำสั่งสอนของพระผู้ทรงเจ้าซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของมุสลิมศาสนา ในข้อที่ว่า ทุกสิ่งมีเกิด มีดับ เป็นธรรมดา

1.5 ประเพณีการทำบุญต้ออายุ

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม วิทยาลัยบูรณการาชสีมา (มปป. : 92) ได้กล่าวถึงการทำบุญต้ออายุพอสรุปได้ดังนี้

กำสอนของพระผู้ทรงเจ้าศาสนาเมื่ออยู่คนหนึ่งว่า ผู้ที่ขอมเยียดเขียนทำรายล่างผลอายุชีวิตตัวอื่น มักจะเป็นผู้มีอายุสั้นตามหลักแห่งกรรม ผลของกรรมจะปรากฏในชาติใดชาติหนึ่งก็ได้นั้นผู้ที่ยากให้ชีวิตของท่นยืนยาว จึงมักช่วยเหลือชีวิตตัวอื่น หรือทำความดีโดยประการต่าง ๆ

การทำความดีเพื่อต้ออายุนี้ ที่นิยมทำกันในท้องถิ่นมี การกำกิ่งโพธิ์ ก่อเจดีย์ทราย สร้างหรือเสริมสะพาน และปลดอยนกลปลดอยปลา ส่วนมากนิยมทำครบทั้ง 4 วิธี

การกำกิ่งโพธิ์ ต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระผู้ทรงเจ้า คือพระผู้ทรงเจ้าประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ในคราวตรัสรู้ ชาวพุทธจึงให้ความสำคัญกับต้นไม้ชนิดนี้ นิยมปลูกไว้ที่รั้ว กิ่งโพธิ์ที่โน้มลงต่ำถ้าใครโคช่วยกำให้สูงขึ้นถือกันว่าเป็นการทำดี การกำกิ่งโพธิ์ไซ้ไม้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3-4" ส่วนปลายมีความสูงพอสมควร ทาขี้มันพอเหลือง จากนั้นเหลาไม้ให้เล็กขนาดตะเกียบ คัดไม้ยาวขนาด 1 คืบ จำนวนอย่างน้อยเท่ากับอายุของผู้จะต้ออายุ แต่นิยมมีมากกว่า ถูกติดกับไม้กำโพธิ์แล้วนำไปกำกิ่งโพธิ์

การก่อก่อพระทราย หรือก่อก่อเจดีย์ทราย เมื่อมีการกำกิ่งโพธิ์ก็มักจะทำก่อก่อเจดีย์ทรายด้วย ซึ่งถือกันว่าเป็นการทำความดีเพื่อแก้ความชั่ว โบราณสอนว่า

ไม่ควรนำสิ่งที่อยู่ในวัดออกนอกวัด การที่เราเดินออกจากวัด ทราบอาจคิดรองเท่าของ
 เราออกมา ฉะนั้นจึงนิยมกอพระทรายในวัด เพื่อเป็นการนำดินทรายเข้าวัดเพื่อทดแทน
 ที่อาจจะเกยนำออกมาแม่เพียงเล็กน้อยก็ตาม กองเจดีย์ทรายจะประดับด้วยธงสามเหลี่ยม
 ซึ่งมีคันธงยาวประมาณ 1 คืบ และมีจำนวนเท่าอายุหรือมากกว่าของผู้ก่ออายุ เมื่อ
 กอทรายและปักธงเรียบร้อยแล้ว จะใช้สายสิญจน์วงรอบบริเวณกองทรายแล้วโยงไปพัน
 รองไม้ค้ำโพธิ์ ใต้เวลาแคว้นนันทพระมาสวด พิธีก่ออายุนี้แต่ละท้องถิ่นอาจจะนิยมทำ
 ต่างกันไปบ้าง

การปลดอยนกดอยปลา และการเสริมหรือสร้างสะพานนั้น
 ก็ถือว่าเป็นการปลดปล่อยให้ชีวิตแก่ผู้อื่น อีกทั้งเป็นการอำนวยความสะดวกสบายให้ผู้อื่น
 ผู้ทำเชื่อว่าจะได้รับผลบุญตอบแทนมาง

ประเพณีการทำบุญตออายุเป็นประเพณีที่เป็นประโยชน์ต่อ
 ตนเองและสังคม กล่าวคือ ศักดิ์พระทำก็มีกำลังใจที่ใคร่ทำบุญไป มีความสุขใจทำความดี
 ผู้ที่ใคร่รับประโยชน์จากการทำบุญตออายุ ไม่ว่าจะเป็นการค้ำกิ่งโพธิ์ ก็ทำให้คนโพธิ์เป็น
 ระเบียบ กิ่งก้านสาขาของคนโพธิ์ก็แลดูสวยงาม ศักดิ์สิทธิ์ การกอเจดีย์ทรายก็เป็นการ
 ขนทรายไว้ในวัด เพื่อใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างศาสนสถานในโอกาสต่อไป ซึ่งเป็น
 ประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของพุทธศาสนาทางหนึ่ง ส่วนการปลดอยนกดอยปลาก็เป็นการ
 แพร่พันธุ์ปลาให้มากขึ้น เป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของสังคมปัจจุบัน และการ
 สร้างสะพานก็ช่วยให้ผู้คนได้สัญจรไปมาอย่างสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น

1.6 ประเพณีการตั้งศาลพระภูมิ

จ. เปரியัญ (2522: 100-111) ไก่กล่าวถึงการตั้ง
 ศาลพระภูมิไว้พอสรุปได้ดังนี้

การที่ต้องมีศาลพระภูมิ เจาที่นี้ก็เพื่อรักษามันเรือน
 เคนห่อฉาน และเรียกส่วนไหนที่มีความเจริญรุ่งเรืองต่อ ๆ ไป ผู้ใดจะทำการยก
 ศาลพระภูมิหรือบวงสรวง จะต้องหาผู้ที่มีความรู้ในเรื่องนี้มาทำพิธี เพื่อให้ถูกต้องตาม
 ลักษณะของพระภูมิ และเพื่อสร้างความมั่นใจแก่เจ้าของควยมีความเชื่อกันว่า ถ้าตั้ง
 ศาลพระภูมิถูกต้องตามลักษณะแล้วจะทำให้เกิดสวัสดิคิมงคลแก่ครอบครัวและบ้านเรือน

แต่ถ้าไม่ถูกต้องแล้วก็จะมีแต่ความพินาศมาสู่ครอบครัวของคุณ ดังนั้นในการตั้งศาลพระภูมิจะต้องให้ใครดูฤกษ์ยามที่ดี ฤกษ์ที่ตรงกับกาารหันหน้าศาลพระภูมิให้ถูกต้องตามทิศด้วย เมื่อตั้งศาลพระภูมิแล้วจะต้องเรียกชื่อพระภูมิให้ถูกต้อง พระภูมิจึงจะรับเครื่องสังเวย ต้องสักการบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนในตอนค่ำทุกวัน และเมื่อครบรอบปีของการตั้งศาลหรือไม่อย่างนั้นก็วันขึ้นปีใหม่ เจาของบ้านต้องทำการบวงสรวงทุกปี เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองด้วยลาภยศ ทรัพย์สิน และบริวารต่อไป

การตั้งศาลพระภูมิและบูชาศาลพระภูมิก็เพื่อสร้างกำลังใจให้แก่มนุษย์เป็นเจ้าของบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน สภาพภูมิศาสตร์ของภาคอีสานไม่เอื้ออำนวยในการประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ไร่สวนไร่นาอาจไม่ได้นวด เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือฝนตกมากเกินไปจนเกิดน้ำท่วม หรือเกิดลมพายุพัดแรงมากจนทำให้บ้านเรือนไร่นาได้รับความเสียหาย เมื่อใจที่มีกำลังใจในการประกอบอาชีพและความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวของตน และป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ก็อาศัยพระภูมิเป็นคู่ปกป้องคุ้มครอง จึงได้พากันตั้งศาลพระภูมิไว้เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน

2. ประเพณีเกี่ยวกับสังคม

2.1 บุญช่าชะ

บุญช่าชะ บางทีเรียกว่า บุญกลางบ้าน เป็นงานบุญนิยมทำกันในเดือนเจ็ทคอนการตกกล้าทำนา (ที่ระ รุญเจริญ 2525: 49) จัดทำขึ้นได้ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม โดยปกติจะจัดขึ้นปีละครั้ง แก่บางบ้านอยู่เย็นเป็นสุขอาจเว้นบ้างก็ได้ บุญช่าชะ คือ บุญชำระล้างสิ่งที่เป็นเสปียลจัญไร อันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง ทำให้บ้านเรือนไม่อยู่เย็นเป็นสุข บ้านเมืองมีเหตุเภทภัยต่าง ๆ (สารสารศัพท์ศุณานันท์ 2527: 73) ดังนั้นบุญช่าชะจึงเป็นการทำบุญบูชาเทวดาอารักษ์มหุเสถศกหลักเมือง เดียงผีบ้าน ผีเมือง ผีกาแสด ตลอดจนทำบุญบูชาบรรพบุรุษ เพื่อชำระล้างความชั่วช้า เสปียลจัญไร เหตุเภทภัยต่าง ๆ หรือสิ่งทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง (ที่ระ รุญเจริญ 2525: 49)

สาร สารศัพท์ศุณานันท์ (2527: 73-74) ได้กล่าวถึงพิธีบุญช่าชะและมูลเหตุของการทำบุญช่าชะไว้ดังนี้

ครั้งพุทธกาล ที่เมืองไพศาลีได้เกิดพายุภัยร้าย ชาวยากหมากแพง เพราะฝนแล้ง และผู้คนอมตายเป็นอันมาก เนื่องจากความมอดอยากและเกิดอหิวาตกโรค บานเมืองจึงเต็มไปด้วยซากศพ กลิ่นคุดังไปทั่วเมือง ชาวเมืองจึงพากันไปอาราธนาพระพุทธเจ้าใหม่ารังบี เหตุเภทภัย พระพุทธเจ้าจึงเสด็จจากเมืองราชคฤหฺรอมพระภิกษุ 500 รูป ไปยัง เมืองไพศาลีโดยทางเรือ เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงบังเกิดฝนหาใหญ่ น้ำท่วมเป็นดินขึ้นถึงหัวเข่า พัดเอาซากศพลอยไปตามน้ำ พระองค์จึงให้พระอานนท์ เรียบูภาคา แล้วไปรื้อที่พระอานนท์ไปสวดมนตภายใน กุฎาแห่งเมือง พร้อมกับบาตรน้ำมนต์ของพระองค์ ไปประพรหมจนทั่วเมือง ควย บังเกิดให้ชาวเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จึงมี ประเพณีทำบุญช้ำสะคั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อหมู่บ้านใดตกลงกำหนดวันงานทำบุญช้ำสะแล้ว

ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านพร้อมทั้งยามหรือประจำขึ้นกลางหมู่บ้าน หรือที่ใดที่หนึ่งตามที่เห็น เหมาะสม ถูกคนกลัวไว้ที่เสาประจำทั้ง 4 มุม เตรียมอาสาสงฆ์ กรวดทราย ซึ่งนำไปจากบ้านของชาวบ้านทุกหลัง และหลักไม้ไผ่แปดหลักพร้อมเครื่องไทยทาน นำพระพุทธมนต์ ฝ่ายผูกแขนกะโหลกทุกคนในหมู่บ้านนั้นและเขียนเวียนหัวซึ่งเป็นเขียน ยาวขนาดวัดรอบศีรษะบ้านละหนึ่งเอม แล้วนิมนต์พระสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปถึง 9 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ในตอนเย็น วันรุ่งขึ้นถวายอาหารบิณฑบาตและเครื่องไทยทานแด่ พระสงฆ์ พระสงฆ์ในชฎาคามค์ เป็นกำลังผู้นำพระพุทธมนต์ประพรหมให้ชาวบ้าน คนแก่ก็จะผูกแขนชาวบ้านควยฝ่ายผูกแขนโดยทั่วไป เสร็จแล้วหวนกรวดหวานทรายไปตาม ละแวกบ้าน เอาหลักทั้งแปดหลักที่เตรียมไว้ไปตอกในทิศทั้งแปดและวางควยคายสายสิญจน์ รอบหมู่บ้านควย ถือว่าเป็นการป้องกันเสน่ยกจัญไร คายสายสิญจน์สำหรับซึ่งรอบหมู่บ้านนี้ บางแห่งในชฎาคากวันเป็นเส้นยาว ๆ แทนก็มี การทำบุญช้ำสะนี้มักทำกันสามคืน โดยมีการฟังพระสวดมนต์ทุกเย็นและถวายอาหารบิณฑบาตทุกเช้าวันรุ่งขึ้น ในวันสุดท้ายของ บุญช้ำสะชาวบ้านจะนำสิ่งปฏิภูลต่าง ๆ ไปทิ้งนอกหมู่บ้าน หรือเผา หรือฝัง หากความ สะอาดบริเวณบ้านเรือนให้เรียบร้อย ถือว่าเป็นการนำสิ่งอัปมงคลออกไปจากบ้านแล้ว จะทำให้อยู่เย็นเป็นสุขต่อไป

ประเพณีทำบุญช้ำสะเป็นประเพณีที่มีประโยชน์ควรอนุรักษ์ ให้มีอยู่เสมอ แมว่าจะไม่ค่อยกระทำกันแล้วในหมู่บ้านอีสานก็ตาม เนื่องจากวิทยาการ

โค้เจริญขึ้น ทำให้มองเห็นว่าบุญชำระเป็นงานบุญที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ แต่เมื่อเรามอง ดูจุดมุ่งหมายในการทำบุญชำระที่แท้จริงแล้ว ไม่ไว้มุ่งเน้นแต่ไสยศาสตร์อย่างเดียว แต่ ยังเน้นถึงการทำความสะอาด การขจัดสิ่งปฏิญูคทั้งหลายในบริเวณที่อยู่อาศัยร่วมกัน โดยเหตุที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้เวลาในการทำมาหากินซึ่งต้องควบคู่กับสภาพภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้ออำนวยในการเกษตรกรรมเลย จึงทำให้ไม่ค่อยได้มีโอกาสโค้ทำความสะอาด ขจัดสิ่งปฏิญูคบ้าง จึงโค้ถือโอกาสทำในงานบุญชำระ

2.2 บุญสงกรานต์

บุญสงกรานต์ เป็นประเพณีพื้นบ้านของชาวอีสานอีกประเพณีหนึ่ง ในประเพณีสิบสองเดือนหรือสี่สิบสองซึ่งชาวอีสานถือว่า เป็นวันขึ้นปีใหม่ดั้งเดิม ชาวบ้านจะละเว้นกิจการงานประจำระหว่างวันที่ 13 - 15 เมษายนของทุกปี เพื่อ ทำบุญสงกรานต์ หรือบุญเดือนห้า (ธีระ ฤญเจริญ 2525: 44) โดยถือเอาวันที่ 13 เมษายน เป็นวันต้น คือ วันมหาสงกรานต์ วันที่ 14 คือ วันกลาง เป็นวันเนา และ วันที่ 15 เมษายน เป็นวันสุดท้าย คือ วันเถลิงศก (สาร สาระทัตตานันท์ 2527: 53)

ธีระ ฤญเจริญ (2525: 45-46) โค้กล่าวถึงมูลเหตุของ บุญสงกรานต์จากนิทานเรื่องเล่าตอ ๆ กันมาดังนี้

ท้าวทิดพรหมผู้เป็นใหญ่ในสุวรรณภูมิมีนิสัยชอบทำพินันดาปัญหา เหลลาเทวดาและมนุษย์อยู่เสมอ ท้าวทิดพรหมโค้หาพินันดาปัญหา กับ ชรรณบาลกุมาร บุตรเศรษฐีที่เป่าโหวตองทองจากพระดินทรเพราะไม่มี บุตร พระอินทร์จึงให้ชรรณบาล เทวบุตรลงมาปฏิสนธิในครรภ์ภรรยา เศรษฐี ชรรณบาลกุมารเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลมมาก ท้าวทิดพรหมรีบ ลงไปถามและกล่าวปัญหาว่า "มนุษย์ชาติจะกองประพฤติปฏิบัติศิริ 8 ประการนั้นอย่างไร" มานพชรรณบาลก็รับพินันดาปัญหาขึ้น แถดาคอบ โยโค้ท้าวทิดพรหมจะตัดศึรชะชรรณบาล และถาดาคอบโค้ท้าวทิดพรหม จะตัดศึรชะตัวเองบูชาชรรณบาล และให้เวลาเจ้าควัน ชรรณบาลกุมาร กัดคอกุมเป็นกำลัง คิคจนถึงเย็นวันที่หกก็คิกไม้ออก จึงคิกเสียคายหัว ของตนที่จะถูกตัดจึงจะหนีไปพบชอนุคายที่อื่นเสียคีกว่า ชูณะที่นอนคิกอยู่ โยคตนถาดคอบนั้น แววโค้ยีนุเสียงแมนคิกอินุหริบคิกปัญหาใหญ่คิกนคักคิกคือ ปัญหาศิริ 8 ประการของท้าวทิดพรหมนั้นเอง ชรรณบาลจึงคอบปัญหาโค้

เจ้าภาพทั้ง 2 คน ซึ่งสำคัญก็คือต้องมีผู้ใหญ่มาเป็นสักขีพยานในความ เป็นเพื่อนของ
คนทั้งสอง โดยการผูกข้อมือและอวยพรให้ เสร็จแล้วก็มี การรับประทานอาหารร่วมกัน
(ทวี กิริพदानนท์: บันทึกส่วนตัว)

ประเพณีผูกเสี่ยวยังเป็นประเพณีที่ควรส่งเสริมให้คงอยู่ต่อไป
อย่างยิ่งโดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน เพราะเป็นประเพณีที่สร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคน
ในสังคม เมื่อคนในสังคมมีอริยากย์ไมตรีที่ดีต่อกัน ความไม่เข้าใจกัน ความเห็นแก่ตัว
ของคนยอมอดคง กงมีแต่ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ปัญหา
สังคมคงไม่เกิดขึ้นมากมายอย่างในสังคมที่เสรีธุรกิจรัดตัวอย่างปัจจุบันนี้

2.4 ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทง ชาวอีสานเรียกว่า ประเพณีไหลเฮือไฟ
หรือล่องเฮือไฟ ซึ่ง สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร (2502: 121-122) ได้กล่าวไว้พอสรุป
ได้ดังนี้

ประเพณีไหลเฮือไฟของชาวอีสานนั้น นิยมกระทำใน
วันเพ็ญ เดือน 11 ซึ่งตรงกับวันออกพรรษา เนื่องจากว่า พื้นที่ของภาคอีสานเป็น
ที่ราบสูง น้ำในแม่น้ำจะมากในเดือน 11 แต่ถึงเดือน 12 น้ำจะแห้งขอดลงมากจน
ไม่เหมาะกับการลอยกระทง ดังนั้นชาวอีสานจึงกระทำประเพณีลอยกระทงก่อนภาคอื่น ๆ
ประเพณีนี้ได้ว่าเป็นการ เช่น สรวงพญานาคซึ่งสิงสถิตย์อยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ไหลคุ้มครอง
อารักขาผู้สัญจรทางน้ำไม่ให้มีอันตราย เฮือไฟหรือเรือไฟที่จัดขึ้นก็จะจัดกันเป็น
หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 ลำ ไซตกลายเป็นแฉกแล้วไซ้ไม้ไผ่ที่จักทำโครง เป็นรูปเรือ
กลายเรือหงษ์ มีความยาวประมาณ 20 - 30 เมตร ภายในเรือใส่ข้าวต้ม ผายไหม
ธูป ดอกไม้ ธูปเทียน และสิ่งของอื่น ๆ ตามแต่ชาวบ้านจะมีจิตศรัทธาบริจาครวมทำบุญ
แล้วไซ้ไต้เป็นเครื่องจุดตามขอบของเรือ มักปักไว้ที่ไซ้ไม้ไผ่ตามขอบเรือทุกด้านห่างกัน
ประมาณ 1 - 2 คืบ เวลาจุดเรือไฟจะเริ่มประมาณ 19.00 - 20.00 น. ลอยจาก
เหนือน้ำผ่านหมู่บ้าน มีเครื่องมโหรี สอง กลอง บรรเลงด้วย โคมมากหนุ่มสาวจะเป็น
ผู้จักเรือ และคอยเขี่ยไต้ให้ไฟลุกตลอดเวลาก่อนพ้นหมู่บ้านของคนจึงเลิกการ เขี่ยไต้
ปล่อยให้เรือทิ้งไปตามยถากรรม

ประเพณีลอยกระทงหรือไหลเสี้ยวใ้ยังปฏิบัติน้อยอยู่ แต่ไม่ค่อยนิยมกระทงทำกันแพร่หลายนัก จะกระทงทำกันเฉพาะพื้นที่ที่มีแม่น้ำเท่านั้น สำหรับภาคอีสานมีแม่น้ำไม่ก็สาย จึงมีประชาชนบางท้องถิ่นที่เท่านั้นที่สามารถทำการลอยกระทงหรือเรือไฟได้ ชาวอีสานส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะคุ้นเคยกับการลอยกระทงตามประเพณีไทยในวันเพ็ญเดือนสิบสอง และใช้กระทงรูปดอกบัวเหมือนภาคอื่น ๆ

2.5 ประเพณีการแข่งขันเรือ

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร (2502: 120-121) ได้กล่าวถึงประเพณีการแข่งขันเรือของชาวอีสานไว้พอสรุปได้ดังนี้

ประเพณีการแข่งขันเรือ หรือที่ชาวอีสานเรียกว่า ช้างเสี้ยว ถือกันว่าเป็นงานรื่นเริงประจำปีเมื่อออกพรรษาแล้ว เพื่อกำเนียบบรรดาเทพเจ้าให้ลารักขามานเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขในหน้าแล้ง กระทงทำกันหลังออกพรรษา ในราวแรม 1 - 2 ค่ำ เดือน 11 เรือที่ไชแข่งก็ไชเรือชุด มีหัวท้ายงอนสูง บรรจุคนประมาณ 20 - 50 คน ตามวัดต่าง ๆ จะกองเตรียมจัดหาเรือแข่งไว้ประจำ การแข่งเรือจะเริ่มขึ้นโดยชาวบ้านที่อาศัยอยู่แถบริมน้ำจัดเรือมารวมกัน ณ หมู่บ้านโคกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งเป็นจุดกึ่งกลางของหมู่บ้านทั้งหลายที่เข้าแข่งขัน ส่วนมากใช้เวลาแข่งเพียงวันเดียว ในพิธีแข่งเรือจะมีการฟ้อนรำกันอบบางสนุกสนาน เรือแข่งแต่ละลำจะมีทั้งกลอง ฉิ่ง ฆ้องพ้อง และฆ้องคำคาย หมู่บ้านโคกเป็นเจ้าภาพจัดงานจะเป็นผู้รับเลี้ยงดูผู้ที่มาร่วมงานทั้งหมด ปกติจะจัดเลี้ยงที่วัด รางวัดในการเข้าร่วมการแข่งขันจะมดมิให้กลุ่มผู้เข้าร่วมการแข่งขันทุกกลุ่ม เพื่อนำไปถวายแก่พระสงฆ์ที่วัดในหมู่บ้านของตนต่อไป

ประเพณีช้างเสี้ยวของชาวอีสานจัดทำขึ้นเพื่อบวงสรวงเทพเจ้าให้คุ้มครองบ้านเมืองให้พบแต่ความสงบสุข อีกทั้งผู้ร่วมงานก็ได้รับความสนุกสนานรื่นเริงโดยทั่วหน้ากัน และเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน ทำให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่เป็นการแข่งขันเพื่อประโยชน์ส่วนตัวแต่เป็นการมุ่งประโยชน์ของหมู่บ้านหรือส่วนรวมนอกจากนี้ชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมการแข่งขันยังมีโอกาสได้ทำบุญร่วมกันอีกด้วย โดยใช้รางวัดและของชำร่วยที่ได้รับจากการแข่งขันมาเป็นเครื่องไทยทาน

2.6 ประเพณีสร้างพระและรดน้ำผู้ใหญ่

ปรีชา พิณทอง (2520: 113-115) ใ้กล่าวถึงประเพณีสร้างพระไว้พอสรุปได้ดังนี้

ประเพณีสร้างพระและรดน้ำผู้ใหญ่นี้นิยมทำกันในงานบุญสงกรานต์ กำหนดกระทำระหว่างวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ไปจนถึงวันเพ็ญเดือน 6 จะทำติดต่อกันเป็นเวลา 1 เดือน ประเพณีสร้างพระจะเริ่มขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 โดยความร่วมมือของวัดและบ้าน ทนุเจ้าทำบุญเลี้ยงพระรวมพิธีกันที่ศาลาการเปรียญ พระภิกษุสงฆ์นำพระพุทธรูปต่าง ๆ มาขัดสีให้สะอาดแล้วนำไปประดิษฐานที่หอสงฆ์ พอบ่ายสองโมง พระสงฆ์ก็กลองโสมเพื่อนัดหมายให้ญาติโยมทุกรอบครัวนำน้ำอบน้ำหอมมารวมกันทำพิธีทางศาสนา พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้วพระสงฆ์สร้างพระพุทธรูปก่อน จากนั้นก็ญาติโยมสร้างพระต่อไปเพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ส่วนการรดน้ำผู้ใหญ่นี้ก็กระทำคล้ายผู้ใหญ่นับถือ โภยนำน้ำอบน้ำหอมไปรดผู้ใหญ่นั้น ๆ เพื่อแสดงถึงความเคารพ ความกตัญญูของคนที่มิใช่หลานเหลนนั้น ทั้งการสร้างพระและรดน้ำผู้ใหญ่นี้จะกระทำก็ครั้งก็ได้แล้วแต่ความศรัทธาและความสะดวกของผู้กระทำตามระยะเวลาที่กำหนดไว้

ประเพณีสร้างพระและรดน้ำผู้ใหญ่นี้กำลังจะสูญหายไป เนื่องจากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป และผู้คนส่วนใหญ่ใช้เวลาในการประกอบอาชีพมากกว่า ประเพณีสร้างพระและรดน้ำผู้ใหญ่นี้ในงานบุญสงกรานต์ซึ่งแต่เดิมมากระทำกันด้วยความศรัทธา ความนับถือ ไม่ได้เน้นความสนุกสนานบันเทิง ปัจจุบันได้เป็นการสาดน้ำแทน ซึ่งมุ่งความสนุกสนานเป็นอันดับแรกทั้งนี้คงเนื่องมาจากวัฒนธรรมตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยปัจจุบันมากขึ้นนั่นเอง

2.7 บุญกุ่มข้าวใหญ่

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ม.ป.: 36-37) ใ้กล่าวถึงการนำบุญกุ่มข้าวใหญ่ไว้พอสรุปได้ดังนี้

บุญกุ่มข้าวใหญ่เป็นประเพณีทำบุญที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ทำบุญร่วมกันหลังจากที่เสร็จสิ้นภาระในการเกี่ยวเกี่ยวข้าวในนา ดังนั้น

ช่วงเวลาในการทำบุญกฐณข้าวใหญ่จึงกำหนดเอา เวลาระหว่างเดือนยี่ถึงเดือนสาม โดยชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านจะเป็นเจ้าภาพรวมกัน ในการทำบุญนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อร่วมกัน จัดหาทุนทรัพย์ให้แก่ทางวัด เพื่อเป็นกองทุนในการทำนุบำรุงพุทธศาสนา ชาวบ้านจะบริจาคข้าวเปลือกซึ่งเป็นผลิตผลอันเกิดจากน้ำพักน้ำแรงของถนนมารวมทำบุญ เพราะเชื่อว่า จะได้รับานิสงส์มาก ซึ่งอาชีพซึ่งนี้จะส่งผลให้การทำนาปีต่อไปโดยลงอกลงมากกว่าเดิม ส่วนการบริจาคจะมากหรือน้อยก็แล้วแต่ฐานะและความศรัทธาของแต่ละครอบครัว เมื่อใดข้าวเปลือกมาก ๆ ก็นำไปขายเพื่อนำเงินนั้นมาใช้จ่ายในการบำรุงวัด และกิจการอื่นที่จำเป็นต่อไป การที่ไม่ได้กำหนดวันเวลาในการทำบุญกฐณข้าวใหญ่ให้แน่นอนนั้น ก็เนื่องมาจากความจำเป็นในการใช้เงินของวัดไม่แน่นอนนั่นเอง

ในการทำบุญกฐณข้าวใหญ่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ยังเป็นประเพณีที่ควรอนุรักษ์และเผยแพร่ต่อไป เนื่องจากเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมกันทำบุญด้วยผลิตผลของตน ซึ่งก่อให้เกิดความสุขใจ ภาคภูมิใจในผลบุญอย่างยิ่ง เปรียบเสมือนประเพณีบุญกฐณข้าวใหญ่ไปคัดแปลงโคกเปลี่ยนจากข้าวเปลือกเป็นสิ่งของอื่น ๆ ที่มีอยู่มากในแต่ละท้องถิ่น ย่อมก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นมากมายเช่นกัน ไม่ใช่แต่มุ่งเฉพาะทางศาสนาอย่างเดียว

2.8 ประเพณีสู่ขวัญ

จากรวบรวม ธรรมเนียม (ม.ม.ป.: 114-115) จะกระทำเพื่อให้ความเป็นสิริมงคลในชีวิตทั้งยามประสบโชคและประสบเคราะห์ ประกอบด้วยพิธีทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ โดยปิ่นนคพระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูปมาเจริญพระพุทธมนต์และเลี้ยงพระ เมื่อเสร็จพิธีทางศาสนาพุทธแล้ว จึงจะประกอบพิธีพราหมณ์ ซึ่งต้องเตรียมสิ่งของในการสู่ขวัญ เรียกว่า พาชขวัญ ประกอบด้วยบายศรี ภายในบายศรีบรรจุสิ่งของต่าง ๆ และจัดพานบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวของเจ้าของขวัญวางไว้นางบายศรีด้วย ในการสวดเป็นเจ้าของขวัญทองจับสายสิญจน์ด้วยมือขวา ทั้งจิตอธิษฐานขอให้เป็นไปตามคำสวดขวัญ เมื่อสู่ขวัญเสร็จแล้วพราหมณ์จะผูกแขนให้เจ้าของขวัญเป็นคนแรก ต่อจากนั้นญาติพี่น้องจะช่วยกันผูกแขนด้วยฝ่ายผูกแขน ซึ่งถือว่าเป็นการผูกขวัญให้อยู่กับคน ในขณะที่ผูกข้อมือก็ให้พระแก่เจ้าของขวัญด้วย เนื่องจากการสู่ขวัญ

กระทำในโอกาสต่าง ๆ กัน จึงมีคำสุทธบัญญัติต่าง ๆ กัน เช่น คำสุทธบัญญัติกบฏ คำสุทธบัญญัติฆาต คำสุทธบัญญัติข่าว เป็นต้น ประเพณีสุทธบัญญัติเป็นประเพณีที่แสดงความชื่นชมยินดีแก่ผู้ที่ประสบโชคดี และในทำนองเดียวกันก็เป็นประเพณีที่ให้กำลังใจแก่ผู้ประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ ให้พยายามฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยความอดทน

3. ประเพณีเกี่ยวกับลาชีพ

3.1 ประเพณีการลงแขก

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ม.ป.: 21) เป็นประเพณีที่แสดงถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกันฉันท์ญาติมิตร เพราะการลงแขกในภาษาวีสามหมายถึง การรอกกลาดวอแรงญาติมิตรให้มาช่วยทำงาน งานที่จะต้องลงแขกนั้นมีทั้งงานส่วนตัว และงานส่วนรวม ซึ่งงานส่วนตัวนั้นมักจะเป็นงานหนักเหลือมากกว่าแรงที่จะทำได้ หรือไม่ก็เป็นงานที่จำเป็นต้องทำให้เสร็จในวันเดียว งานส่วนตัวที่ต้องลงแขกมี ลงแขกทำนา ลงแขกสร้างบ้าน และลงแขกทำอาหาร ส่วนงานลงแขกส่วนรวม ก็ได้แก่ งานที่ทำเพื่อสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การสร้างถนน ซุกคลอง เป็นต้น

3.2 บุญคุณลาน

บุญคุณลานเป็นประเพณีดั้งเดิมในประเพณีสิบสองเดือน หรือ สิบสองของชาวอีสานที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักอีกประเพณีหนึ่ง ซึ่งกระทำในเดือนยี่ของทุกปี บางครั้งจึงเรียกว่า บุญเดือนยี่ หรือบุญข่าวข่าว (วิมลพรรณ ปิตุวัชชัย 2516: 38) บุญคุณลาน หมายถึง การทำบุญซึ่งมีการถวายทาน ฟังเทศน์ และพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เป็นกิริมงคลต่อชาวนา เจ้าของนา จัว ควาย และผู้มาร่วมงานทั้งหลาย อันเนื่องในโอกาสที่จะนำข่าวที่นวดขึ้นฉาง เพื่อเก็บไว้กินต่อไป (ธีระ ภูมิจริณ 2525: 38) และเพื่อขอทานิสงส์ให้ไคข่าวมาก ๆ ขึ้นไปอีก (จารุวรรณ ธรรมวัตร ม.ม.ป.: 33)

สาร สารทิศทานันท์ (2527: 41-42) ได้กล่าวถึงมูลเหตุดั้งเดิมในการทำบุญคุณลานไว้ดังนี้

ครั้งพุทธศาสนาของพระกัสสปะมีชายสองคนพี่น้องทำนาในที่เดียวกัน พอชาวนอกทุ่งเป็นน้ำมีน น้องชายไคชวนพี่ชายทำข่าวมดอุปายาสถาวราย พระสงฆ์ แต่พี่ชายไม่เห็นชอบควย ทั้งสองพี่น้องจึงแบ่งนากันคนละสวน

เมื่อนองชายไค้เป็นเจ้าสองหน้าที่แบ่งกันแล้ว จึงไค้ถวายทานแด่พระสงฆ์
 ความพอใจ โดยทำบุญเป็นระยะถึงเกาคครั้ง นับแต่เวลาชาวเป็น
 หน้าเมื่อกัทำขววมชุปายาสถวายครั้งหนึ่ง เวลาชาวขอเมา ก็ทำชาว เมา
 ถวายครั้งหนึ่ง เวลาจะลงมือเก็บ เก็บขววกัถวายทานครั้งหนึ่ง เวลา
 มัดขววกัทำ เป็นพอนก็ถวายทานครั้งหนึ่ง เวลาชนขวว เขาทานก็ถวายทาน
 ครั้งหนึ่ง เวลาทำดอม (กองขวว) เสริจก็ถวายทานครั้งหนึ่ง เวลา
 นวคก็ถวายทานทานครั้งหนึ่ง เวลาตวงขววกัถวายทานครั้งหนึ่ง และ
 เวลาเก็บขววใส่บุงฉาง เสริจก็ทำบุญอีกครั้งหนึ่ง และตั้งปณิธานปรารถนา
 ไทสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในอนาคต พอดังพุทธศาสนาของพระสมณโคดม
 จึงไค้เกิดเป็นโกณฑัญญะ ไค้ออกบวชและสำเร็จพระอรหันต์เป็นปฐมสาวก
 ไค้ชื่อว่า อัญญาโกณฑัญญะ ส่วนที่ชายไค้ทำบุญเพียงครั้งเดียวเฉพาะตอน
 ทำเขาเสริจแล้ว เมื่อดังศาสนาพระสมณโคดม ไค้เกิดเป็น สุภทัตทปริษาชก
 ไค้สำเร็จจนาคามีผล เป็นพระอริยมกุฏทองคู่ศุคุทัยในพระพุทธศาสนา
 เนื่องจากอานิสงส์จากไทขวว เป็นทานนอยกวานองชาย ชาวอีสานเมื่อ
 ทราบอานิสงส์จากการทำบุญดังกลาว จึงไค้นิยมทำบุญคุณลานต่อ ๆ กันมา

อนึ่งก่อนที่จะทำบุญคุณลานชาวอีสานมีประเพณีหนึ่งเรียกว่า
 ไปเอาหัว (วิมลพรรณ ปีศรัทธัย 2516: 38) ที่เป็นเช่นนี้คงจะเป็นเพราะ
 ชาวอีสานสมัยโบราณต้องไค้ถางและฟันหุงค้มอาหารเป็นประจำ เพื่อไม่ให้เป็นการ
 ส่ำมากในการหาฟันเป็นคราว ๆ ไป จึงไค้ถือเอาวันหนึ่งในเดือนยี่ซึ่ง เป็นเดือนที่เสริจ
 จากการเก็บเกี่ยวขววในนาแล้ว ไปเก็บหัวหัวเก็บฟันมาเตรียมไว้ไค้ตลอดปี เพื่อไม่ให้
 เป็นการปล่อยเวลาให้ว่างไปโดยเปล่าประโยชน์ หลังจากขววมานไค้เตรียมหัว
 เตรียมฟันกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็จะต้องกำหนดเอาวันไค้ในวันหนึ่งสำหรับการทำบุญ
 คุณลานต่อไป

จากรูรณ ธรรมวัคิร (ม.ม.ป. : 34-36) ไค้กล่าวถึง
 พิธีการทำบุญคุณลานไว้พอสรุปไค้ดังนี้

การกำหนดวันทำบุญคุณลานนั้น จะจัดขึ้นในวันไค้โดยมขึ้น
 อยู่กับการนวดขววของชาวนาแต่ละคนว่าจะนวดเสริจเมื่อไร และจะขนขววขึ้นขึงวันไค้
 ซึ่งวันที่ขนขววขึ้นขึงฉางนั้นแหละคือวันทำบุญคุณลาน แต่ละครอบครัวก็ต่างคนต่างทำ
 ไม่พร้อมกันในการเตรียมงาน เจ้าภาพจะต้องกำหนดวันขนขววขึ้นขึงก่อนแล้วจึงจะ
 บอกบุญไปยังญาติพี่น้องให้มาร่วมฟังสวคมนต์เย็นก่อนที่ไค้ถึงวันบุญหนึ่งวัน การสวคมนต์เย็น

นั้นจะมีแต่พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูป มาสวดมนต์เย็นที่ลานนาคข้าว โดยเจ้าภาพจะวางสายฉัตรรอบ ๆ กองข้าวที่เป็นผลผลิตในปีนั้นแล้วโยงไปยังพระพุทธรูป หลังจากพระสวดมนต์เย็นแล้วจะมีทั้งเทศน์ 1 กัณฑ์ ก่อนกลางคืนหนุ่มสาวจะมาช่วยกันเตรียมอาหารสำหรับถวายพระและเลี้ยงแขกที่จะมาช่วยขนข้าวขึ้นยุ้ง ส่วนผู้สูงอายุก็จะตระเตรียมหมากนุญ มุหรี ไม้ถวายพระ และที่สำคัญที่สุดคือ จัดเตรียมขานบายศรี เพื่อทำพิธีสู่ขวัญข้าว พอเช้าวันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันทำบุญกุศลลาน เจ้าภาพจะทำบุญทักษิณาทน ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่เจ้าภาพ น้ำพระพุทธมนต์ที่เหลือเจ้าภาพจะนำไปรดที่นาเพื่อให้ข้าวกลางอกงาม ทำนาได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นไปอีกและนำไปรดกระบือ โกล เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วย หลังจากนั้นก็จะเป็นการบายศรีสู่ขวัญ เพื่อถวายเป็นที่ริมงคลแก่ข้าวในยุ้งในมาของกบ ต่อจากนั้นแขกที่มาร่วมงานรับประทานอาหารร่วมกัน และช่วยกันขนข้าวขึ้นยุ้งให้เสร็จเรียบร้อยจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน

การทำบุญกุศลลานเป็นการทำบุญเพื่อฉลองข้าวเปลือกซึ่งเป็นผลผลิตที่เกิดจากหยาดเหงื่อแรงงานของเจ้าของงานบุญ เป็นการเปิดโอกาสให้ญาติมิตรเพื่อนบ้านได้มาร่วมทำบุญกันด้วยความมีน้ำใจต่อกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของกบในสังคมเกษตรกรรม อีกทั้งเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานอีกด้วย และยังเป็นการแสดงความกตัญญูของผู้ที่มีส่วนร่วมในการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลในครอบครัว เพื่อนบ้าน ญาติมิตร ตลอดจนสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ โดยไม่ได้ถือสาวาเป็นสัตว์ต่ำต้อยแต่ประการใด

3.3 บุญข้าวจี

บุญข้าวจีเป็นประเพณีหนึ่งในประเพณีสิบสองเดือนหรือสี่สิบสองของชาวอีสาน นิยมทำในราวกลางหรือปลายเดือน 3 คือภายหลังการทำบุญวันมาฆบูชา

สาร สาระทัตตานันท์ (2527: 43) ได้กล่าวถึงวิธีทำข้าวจีไว้ว่า ข้าวจีคือข้าวเหนียวหนึ่งให้สุกนำมาปั้นเป็นก้อน โขประมาณเท่าไข่เป็ดขนาดใหญ่ ทาเกลือเคล้าให้ทั่ว แล้วเอาเสียบไม้ย่างไฟจนเกรียม จึงเอาออกมาตากด้วยไฟซึ่งทำให้เขากันแล้วทั้งไขขาวและไขแดง บางแห่งก็นิยมใช้น้ำอ้อยบีบใส่เป็นไส้ด้วย

มูลเหตุในการทำบุญข้าวจี๋นั้น (วิมลพรรณ ปิตุวัชชัย 2516: 46) มีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งพุทธกาลนางปุณณทาสีได้ทำขนมแบ่งใจถวายแด่ พระพุทธเจ้าและพระอานนท์ ภรรยาแล้วนางก็คิดว่าพระองค์คงไม่เคี้ยวและอาจจะทิ้งให้สุนัขหรือกากิน เพราะอาหารที่นางถวายไม่ปราศิณารับประทาน เมื่อ พระพุทธเจ้าทรงทราบความกิดของนางปุณณทาสี จึงรับสั่งให้พระอานนท์พู่สาสนะ แล้ว ทรงประทับสังข์ ณ ที่นางถวายนั้น เป็นผลให้นางเกิดความปีติยินดีเป็นอย่างมาก และ เมื่อนางได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ก็บรรลุโสดาปัตติผลด้วย อานิสงส์ที่ถวายข้าวจี๋ ชาวอีสานทราบอานิสงส์ของการทานกัณฑ์ถวาย จึงพากันทำบุญข้าวจี๋ ถวายทานแด่พระสงฆ์สืบต่อมา

ส่วนพิธีการทำบุญข้าวจี๋ (จารุวรรณ ธรรมวัตร ม.ม.ป.: 26) ใ้เวลาทำเพียงวันเดียวและใช้เวลาไม่นานนัก ก่อนจะถึงวันทำบุญชาวบ้านจะประชุม ตกตลกกันก่อนว่าจะทำบุญข้าวจี๋ในวันไหน เมื่อกำหนดวันได้แล้วชาวบ้านจะส่งตัวแทน ซึ่งมักจะเป็นบรรพชิตอายุไปนิมนต์พระสงฆ์จากวัดของหมู่บ้านใกล้เคียงมารวม ทำบุญถวาย ตอนเย็นของวันก่อนที่จะถึงวันงาน ชาวบ้านจะไปรวมกันทั้งสวดชัยมงคลที่วัด และเตรียมหมากพลู มวนบุหรี่ไว้ถวายพระในวัดรุ่งขึ้น เมื่อถึงวันทำบุญจริงชาวบ้านอาจ มาช่วยกันก่อไฟที่ลานวัดเพื่อทำข้าวจี๋หรือถ่างกนถ่างทำข้าวจี๋มาจากบ้านก็ได้ มารวมกัน ตักบาตรถวายภัตตาหารคาวหวาน เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้วก็เทศน์โปรด 1 กัณฑ์ เป็นอันเสร็จพิธีบุญข้าวจี๋ นอกจากนี้ยังมี การแบ่งข้าวจี๋ไปแกเพื่อนบ้านญาติมิตรไป รับประทานที่บ้านอีกด้วย ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนรสอาหารคาวอย่างหนึ่ง

ประเพณีบุญข้าวจี๋เป็นการทำบุญถวายข้าวจี๋ซึ่งเป็นอาหารของ ชาวอีสานในชนบท ข้าวจี๋ไม่ใช่อาหารประณีต ราคาแพง แต่ก็เครื่องแสดงถึงความ ถักพินัยที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงของชาวอีสาน การทำบุญถวายความจริงใจนั้น จะทำด้วยสิ่งของใดก็ได้ไม่จำเป็นต้องมีราคาแพงก็ยอมได้บุญกุศลเหมือนกัน อีกทั้ง เป็นการทำให้เห็นว่าความยากจนมิได้เป็นอุปสรรคต่อการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน

3.4 บุญบั้งไฟ

บุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหก กำหนดกระทำในเดือนหกของทุกปี เพื่ออุทิศถวายแด่ท้าวเวสสุวรรณแห่งทิศอุดรเมือง และเป็นการประเพณีทำบุญขอฝน เพื่อให้ฝนตกก่อกองตาม

ฤกษ์กาล (วิมลพรรณ ปีศรัทธา 2516: 66) เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติมาแต่โบราณที่จะต้องทำบุญบั้งไฟทุกปี เพราะเชื่อว่าถ้าไม่ทำบุญนี้อาจทำให้เกิดเหตุเภทภัยต่าง ๆ ได้ (สาร สารศัพท์นันทน์ 2527: 53)

การเตรียมงานบุญบั้งไฟ (วิมลพรรณ ปีศรัทธา 2516: 66) จะเริ่มขึ้นเมื่อชาวบ้านได้ตกลงกำหนดวันกับทางวัดแล้วว่าจะทำบุญวันใด ก็จะไปซื้อปืนประทินไปมอบให้กับทางวัด เพื่อให้เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร และราษฎรจัดทำบั้งไฟขึ้น หลังจากนั้นก็ออกฎีกาแม่ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อให้ชาวบ้านอื่นจัดขบวนบั้งไฟและเชิญมาประชันกัน ชาวบ้านก็จะวางแผนเตรียมอาหารคาวหวานไว้รับแขก ส่วนผู้เข่าผู้แก่ก็จะไปวัดการปลุกเพิงที่ขั้วไว้รอบศาลาวัด เพื่อให้พระสงฆ์และผู้ร่วมงานจากที่อื่นได้พักอาศัยสำหรับพวกคนบั้งไฟก็จะเริ่มหาไม้มาทำบั้งไฟกัน ซึ่งบั้งไฟมีอยู่ 2 ชนิด คือ บั้งไฟหมื่นกับบั้งไฟแสน จะทำกระบอกเล็กใหญ่ก็แล้วแต่ความสามารถและความต้องการของผู้ทำ แล้วประดับประดาด้วยกระดาษสีลวดลายต่าง ๆ กันตามแต่จะเห็นสวยงาม

สาร สารศัพท์นันทน์ (2527: 53-54) ได้กล่าวถึงงานทำบุญบั้งไฟไว้ดังนี้

ทำบุญ ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของวัดที่ทำบุญ เตรียมทำอาหาร การกินรับแขก และภัตตาหารสำหรับถวายพระภิกษุสามเณรที่มาร่วมงาน ส่วนชาวบ้านในหมู่บ้านอื่น ๆ ที่ได้รับการบอกบุญ ก็จะมีทั้งผู้เข่าผู้แก่หนุ่มสาวและเด็กพร้อมทั้งบั้งไฟมาร่วมงานบุญที่วัด ซึ่งตามปรกติจะมาพร้อมกับพระภิกษุสามเณรที่มาร่วมงานบุญ ในงานบุญบั้งไฟพอเมยินก็ให้ลูกสาวไปร่วมงานโดยไม่มีค่าจ้างของเกียงงอน ในงานบุญบั้งไฟมักจะมีการบวงสรวงถวาย ก่อนบวงสรวงมีการฟังพระสูตรมนต์ และถวายภัตตาหารเพล ก่อนบายศรีสู่ขวัญประชาชน ทำพิธีสู่ขวัญภาคและทำพิธีบวงสรวง เมื่อเสร็จพิธีสู่ขวัญภาค บวงสรวงและสวดสร่งหรือเถรภาภิเนก (ดามี่) แล้ว จะมีการแห่บั้งไฟออกนอกวัดไปแสดงการระมุเหศักดิ์หุดักเมืองฝึปุตหรือฝึเจาบ้าน ซึ่งเป็นศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองหรือหมู่บ้าน แล้วแห่ไปตามตะแอกบ้าน การแห่บั้งไฟจะมีการเซ็งและโพนรำพร้อมดนตรีขึ้นเมืองชนิดต่าง ๆ เช่น กอดอง มดอง แคน พิณ ฯลฯ สำหรับขบวนเซ็งและคำเซ็งขอฝนและอื่น ๆ ก็ไฟเราะ อีกพวกหนึ่งมักถือเอาความสนุกสนาน

เป็นสิ่งสำคัญ คำ เชิง จึงไม่พินิจถึงนักอาจ เป็นคำขอฝนบ้าง คำขอเหล่ากิน
บาง และขบวนแห่ก็มักจะจัดตามใจชอบ ส่วนอีกพวกหนึ่งมักคอนขางไป
ในทางตลกโปกฮา และบางที่คำพูดและกิริยาท่าทางที่แสดงออกหยาบคาย
คือ คำ เชิง บางที่เกี่ยวกับอวัยวะเพศและกำหยาบปะปนอยู่บ้าง
นอกจากนี้ในขบวนแห่บางที่นำวัตถุบางอย่าง เช่น ไม้ เป็นรูปคน มาทำรูป
อวัยวะเพศของชายหญิงมาประดับตามร่างกาย หรือถือแหรวมขบวนไป
ควย และบางที่ทำรูปชายหญิงรวม เมื่อนกบินบนบั้งไฟขณะที่ห้ามไปก็มี
นุถุกรรมบางอย่างก็อาจมีการแสดงท่าทางหยาบโหดบ้าง แต่การทำเช่นนั้น
ส่วนใหญ่ไม่มีใครถือสาหาความ ถือเป็นเรื่องขบขันและสนุกสนานมากกว่า
เพราะเคยทำมานานกลายเป็นประเพณี ในขณะที่แห่บางคนเอาวัตถุบาง
อย่างมาทำเป็นหนากาก ซึ่งรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัวแบบหัวโขนมาปิดหน้า
ตน และยังมีการเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ บางก็แต่งแฟนซีเชิงและพอนกันไป
เป็นกุ่ม ๆ บางกุ่มเล่นพื้นเมืองท่าทางตลก เช่น หอคแห ชายยา
และอาหนั่งถือผูกคอตายเสียงแคน บางคนก็รำไปพร้อมกับเสียงแคน
 ฯลฯ

หลังจากแห่บั้งไฟไปรอบ ๆ หมู่บ้านจนพอสมควรแล้ว จึงกลับเข้าวัด
แห่รอบพระอุโบสถ หรือศาลาโรงธรรมสามรอบแล้ว จึงหยุดหรือผู้นำบั้งไฟ
ไปเก็บไว้ ณ ที่สมควร หรือคอนนำบั้งไฟไปเก็บบางที่นำบั้งไฟแห่ตามดูม
(ปะรำ) หรือที่ใดที่หนึ่งในบริเวณวัด ซึ่งมีผู้หญิงทั้งสาวและแก่นั่งอยู่แล้ว
เอาบั้งไฟไปแห่หยอกหลอพวกผู้หญิงที่นั่งอยู่นั้น พร้อมกับกล่าว "คำผอก"
(ปดริ้วความ) ซึ่งส่วนมากเป็นคำตลกโปกฮาแล้วมักยสมคำคอนขางหยาบ
ปนอยู่ควย เมื่อคนหนึ่งซึ่งปกติเป็นคนถือบั้งไฟว่า "คำผอก" วรรคหนึ่ง
บรรพทุกที่แห่ไปควยกันจะร้องรับพร้อมกันทำนองกลายลูกคู่ว่า "ซา"
ไปควย ส่วนการเล่นอย่างอื่น ๆ ซึ่งแล้วแต่ใครจะคิดขึ้นเพื่อความ
สนุกสนานคงดำเนินต่อไปเป็นกุ่ม ๆ หรือกุ่มเดียวตามอวัยวะจน
ตลอดวันและตลอดคืน ในระหว่างงานนี้หนุ่ม ๆ จะถือโอกาสคุยกับ
สาว ๆ ที่ตนชอบตามเฟิงปะรำหรือตามทั้งกลางวันและกลางคืนควย

พอถึงกลางคืน นอกจากจะมีการควยกันควยการละเล่นต่าง ๆ อย่าง
สนุกสนาน บางแห่งมีการเส็งกลอง คือ การแข่งขันตีกลอง กลองที่เอา
มาตีแข่งกัน เรียกว่า "กลองเส็ง" ผู้มาแข่งขันอาจเป็นหนุ่มในหมู่บ้าน
เดียวกัน หรือต่างหมู่บ้านนำกลองมาแข่งก็ได้ การตัดสินแข่งตีกลอง
ผู้ตัดสินที่สี่ลา จังหวะการตี และเสียงดัง การควยปกติมีการเล่นและ
ร้องรำต่าง ๆ จนสว่างถึงกลางแล้ว

พอรุ่งเช้าถวายจันทน์เสร็จแล้ว นำบั้งไฟไปจุดที่หน้าบ้านบนต้นไม้
ซึ่งยกขึ้นสำหรับจุดบั้งไฟโดยเฉพาะ บางแห่งมีการจุดบั้งไฟในตอนบ่าย

ก่อนบู๊บิ่งไฟไปจุดมักจะมีการแห่บั้งไฟพร้อมกับการเล่นต่าง ๆ อีก
 ครั้งหนึ่ง และมีการประกวดกันคึงกลาวแลวข้างตน การจุดบั้งไฟ
 ส่วนมากต้องนำไปจุดกลางทุ่ง ห่างไกลจากชุมชนหรือหมู่บ้านเพื่อ
 ป้องกันอันตรายจากบั้งไฟ ระหว่างการแห่และจุดบั้งไฟ ประชาชน
 จะไปดูกันอย่างคับคั่ง เมื่อจุดบั้งไฟแลว หากบั้งไฟใครขึ้นสูง
 ญาติมิตรก็จะพากันห้ามขางบั้งไฟไปสงรงนำหรือไปปรับกินเหล้า และ
 ถ้าหากบั้งไฟไม่ขึ้นก็จะห้ามขางไปโยนลงน้ำหรือโคลนตม เมื่อจุด
 บั้งไฟเสร็จมีการตามรอยไฟ คือ ฟ้อนรำไปเยี่ยมตามบ้านต่าง ๆ
 เพื่อขอสุรารอาหารกินกัน

ประเพณีบั้งไฟของชาวอีสานจัดทำขึ้นเพื่อเป็นการทำบุญ
 รวมกันครั้งใหญ่เป็นครั้งสุดท้ายก่อนลงมือทำนา ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานมากกว่าจะ
 เสร็จสิ้นฤดูทำนา เป็นช่วงเวลาที่ต้องทำงานหนักมาก ดังนั้นชาวอีสานจึงขอรวมกัน
 สนุกสนานให้เต็มที่ และนอกจากนี้ยังมุ่งหวังเพื่อขอฝนให้ตกลงมามากพอที่จะทำนาได้
 ไม่แห้งแล้ง ก็เคยคิดวิธีการต่าง ๆ ซึ่งบางอย่างก็เป็นวิธีการที่ปัจจุบันถือว่าหยาบคาย
 ไม่สุภาพ มาเล่น มาแสดงกันในงานบั้งไฟ เพื่อจะไถ่ฝนตามต้องการ ในปัจจุบันงาน
 บั้งไฟได้รับการส่งเสริมในแง่ของการท่องเที่ยว ซึ่งมุ่งเน้นเฉพาะค่านวดู ไ้แก่
 บั้งไฟ การฟ้อนรำเท่านั้นเอง

3.5 ประเพณีการขอฝน

ประเพณีการขอฝนเป็นประเพณีอันสำคัญของชาวอีสาน
 เนื่องจากว่าชาวอีสานส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา แต่
 สภาพภูมิศาสตร์ไม่เอื้ออำนวยให้การทำมาหากินเท่าที่ควร การทำมาหากินต้องอาศัย
 น้ำฝนเป็นหลัก เมื่อไถ่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล นั่นก็หมายถึงความอดอยากยากแค้นของ
 ชาวอีสานทีเดียว ฉะนั้นเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและเพียงพอในการประกอบอาชีพ
 ชาวอีสานจึงได้มีวิธีการขอฝนอยู่หลายวิธี ดังจะกล่าวตามลำดับดังนี้

3.5.1 พิธีเต่าแมนางของ ซึ่ง จารุวรรณ ธรรมวัตร
 (ม.น.ป.: 2) ได้กล่าวไว้พอสรุปได้ดังนี้

ก่อนที่จะทำพิธีต้องเตรียมเครื่องบูชาเทวดาใส่
 พานเครื่องบูชาเทวดา ไ้แก่ คายหา หัวหน้าพิธีจะเชิญเทวดามาสิงในเชิงของเพื่อ

ชัยโล่มีแม่เลี้ยง เมื่อเทวดาลงมาถึง สองจะสั้นหรือกระดูก เขียงข่องจะนำคนจับไปยัง จุดที่มีแม่เลี้ยงให้ออกไปจากหมู่บ้าน เวลาในการเตาแมนางข่องนั้นไม่แน่นอน เมื่อ ชัยโล่มีแม่เลี้ยงไปแล้ว ชาวอีสานเชื่อว่าอีกไม่นานฝนจะตก

3.5.2 พิธีเตาแมนางคอง เป็นประเพณีที่กระทำขึ้นเพื่อ ขอฝนอีกวิธีหนึ่ง นอกจากนี้ยังกระทำเพื่อเลี้ยงทายฝน ทิศตามช่องที่ดูฤกษ์ทาย หรือถูก ดักขโมยไปซ่อนอีกด้วย ในการทำพิธีนี้เพื่อขอฝน สม ไลออน (2521: 158) ได้ กล่าวขอสรุปไว้ดังนี้

ในพิธีเตาแมนางคอง ให้เตรียมกระดุงมา 2 ใบ ไม่นาน 1 คู่ โดยเป็นกระดุงและไม้คานจากบ้านของแม่ร้างหรือแม่ม่าย มัดไม้คานติด กระดุงเป็นรูปกากบาท นราหมดประกอบพิธีโดยมีคาย 5 ซึ่งประกอบด้วยคอกไม้ 5 คู่ และเทียน 5 คู่ เหล้า 1 ขวด ไช้ต้ม 1 ฟอง จุดธูปเทียนบอกจุดประสงค์แก่ เทวดา ให้หญิงสาวที่เป็นคนหัวปี 1 คน คนสุดท้าย 1 คน มาจับไม้คานเพื่อให้กระดุง พาดินไปยังหลักที่ตอกไว้ 2 หลัก สมมติหลักหนึ่งแทนฝนดี อีกหลักหนึ่งแทนฝนแล้ง ถ้า กระดุงไปที่หลักใดก็ให้ทายไปความนั้น แต่ถากระดุงตีดินหรือทุบดิน ก็หมายความว่าฝนจะ ตกไปไม่ช้า ถ้าเป็นการขอฝนต่อไปอีก นราหมดก็จะกล่าวกำเข็งนำ ขบวนแห่กล่าวตาม เดินเข็งไปตามบ้านเรือนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ซึ่ง สาร สาระทัศน์านันท์ (2527: 80-89) ได้ยกตัวอย่างคำเข็งแมนางคองไว้ เช่น

ก. คำเข็งแมนางคอง แบบที่ 1

เตาอี่แมนางคอง โลงโคงเสมอดังกงเกวียน มาเวียนนี้ไค่สอง สามฮอบ มาคอบนี้ไค่สองสามที่ คักตุลี่แมงหมี่ตุลา พูสาวตูดงเขาคอง กำแมค มาคูดัคคหรือมาคูดฝน มากำสุนน่ำแม่เขี้ยคโค ซักไซแมนเขี้ยค เหลือง เดียงเคียงแมนเขี้ยคจอง อองลองแมนเขี้ยคจางาตูลัง ซาแมน พญาคันคาก เขี้ยวทั้งครกไม้มากมาสนคองเบอู เขี้ยวทั้งสากไม้แดงมาสนคอง เขอ เขี้ยวทั้งแดงขาวหมามาสนคองเขอ คองนุบ ๆ ฮอนขาวกีนขาว อี่สาว กี่มี มีทั้งหัวเขาควาย ปลายเกลา มีทั้งเทลาใหญ่หลวงฮับไก มีทั้งเหลาไป ไหลฮับแสน แขนคองมาคั้งแต้เข็งวู้คัง เกนเขอคอง เปอเขอเกอคอง มาบีนู วัคปินเวียนเคียนนี้ ฝนตกขาวไฮตายควาเหมคแลว ฝนตกขาวนาตายแลง เหมคแลว แสงอุปป่าโฮมโครงเหมคแลว หมากหมวยสุกคาเคเรือเหมคแลว หมกเขือสุกกาชวันเหมคแลว นำใส่ขาวใหญ่พากันอาบ เห็นหอยกาบดินขึ้น

เมื่อบก ฝนตกลงมาตั้งแต่เที่ยงฤดูร้อน น้ำย่อยลงฤดูฤดูโฮง กิ่งก้านลง
ดูชุ่มกันลง เสมอคังพันสาครุ ตาคคณี่เทาฮอค เสอเพอ , เสมอกันแล้วฝน
แก้วใล่ยนลำ มานำกุนี่โหฝนฮวยลง, สาวไทยเวียงจันทาแมนางคอง เตน
เยอจุง, เปอเยอเคอจอง เตนเยอจองเปอเยอจุงเคอจอง มาเปงนำเคื่อน
ทกใส่ขาว มาเปงนำเคื่อนเกาใส่เนา กุกุก กุกุก

ข. กำเข็งแมนางคอง แมมที่ 2

แมนางคอง เขาปฺระหุง เขาคองกำแมค มาสู่แคคหรือมาสู่ฝน
มากุงวลุกังวาย อี้แมซึกไซ ออนมาเคียะ ๆ ออนมาฟาย ๆ ขนคินทราย
ใส่เนาเกาเยอ อี้ปุ้กะคก อี้ยาปุ้กะคก มานังครก สาวนอยลีลา มากินปลู
กับกุงพันคำ เหลาสูงงไทโกเคียสองตัว กระเทียมสองหัว มาทิกกระคอง
เคอ, เขิงทังครกไมบาก เขิงทังสากไมคาง เขิงทังแองหมุาขาว, เหลา
ไทนอยไทใหญ่ สับแถน เขิงแถนมาโย ๆ ยอง ๆ นาไฮกวางใส่ขาวคำ
คอกอ้วแล้วในหลุ่นหลั่ง ชาวทังคนขอหุดักฮอยควาย ฮวยลงมาคือฝน
เคื่อนเกา มาเตากระคองเยอ มาทิกกระคองเยอ

3.5.3 พิธีแต่งงานแมวหรือการแต่งงานแมว

การแต่งงานแมว เป็นพิธีอันอ่อนน้อมขอฝนวิธีหนึ่ง จึง
จัดทำขึ้นเมื่อเกิดฝนแล้ง เมื่อปีไหนฝนแล้งหรือไม่ตกคองตามฤดูกาล เกิดทุกข์ภัยขภัยข้าว
ยากหมากแพง ชาวอีสานจะมีพิธีแต่งงานแมวเพื่ออ่อนน้อมขอฝนขึ้น (สาร สารศัพท์นันท
2527: 87)

ส่วนพิธีแต่งงานนั้น จารุวรรณ ชรรวมัตร์

(ม.ม.ป.: 3) ไค้กล่าวไว้พอสรุปไค้ดังนี้

พิธีแต่งงานแมวจะเริ่มต้นจากการคัดเลือกแมวสีคำ
ตัวเมียมา 1-3 ตัว หรือจะไข่ตัวเคียวก็ได้ นำแมวใส่ลงในกระทงหรือเซ่งที่มีฝาบิดปาก
ข้างบน ฝาบิดนั้นจะตองไปรงพอน้ำจะกระเซบไปถูกตัวแมวได้ เมื่อปิดฝา เซ่งก็แล้วตองหา
ไม้มาสอดทำเป็นไม้คานสำหรับหาม ตอจากนั้นจัดเครื่องสักการะบูชาอันประกอบด้วย 5
หัวหน้าพิธีนำเครื่องสักการะมาอัญเชิญเทวดาโหมาชุมนุม แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอฝน ชาวบ้าน
จัดเตรียมขบวนแต่งงานโดยมีชายคนหนึ่งเป็นผู้หาม เซ่งนางแมวนำหน้า กนที่รวมในขบวนแห่
ก็ร้องคำเซ็งแต่งงานพรอวมกัน โดยมีผู้เป็นแม่ทกลาวนำอยู่คนหนึ่ง ขบวนแต่งงานแมวจะไป
ตามบ้านต่าง ๆ เมื่อไปถึงบ้านเรือนของใคร เจ้าของบ้านจะตองตักน้ำสากลงไปให้ถูกขบวนแห่

และตัวแมวกวายน หางขำแกไม่สาด ชาวอีสานมีความเชื่อว่า นางแมวจะโกรธมาก และจะทำให้เกิดอาเพศฝนไม่ตก อากาศแห้งแล้ง ส่วนสาเหตุที่แมวเป็นตัวประกอบที่สำคัญในการขอฝน ก็เพราะแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดฝน ชาวอีสานจึงได้ถือเคล็ดอันนี้ โดยร่วมมือกันสาคน้ำและทำให้แมвр้องมากที่สุดจึงจะทำให้เกิดฝนตกได้

สาร สาระทัศนานันท์ (2527: 88) โดยยกตัวอย่าง คำเซิ้งนางแมวไว้ดังนี้

เต้าอุ้มนางแมว แมวมาขอไข่ ขอบใจขอฟ้าขอฝน ขอบน้ำฝนกอดหัวแมว
บางบโคกจางเอาแมวขอยูมา บโคปลูเอาหนูกับขาว บโคขาว เหล้าเค็ด
ก็เอา เหล้าโทก็เอา แมงเข้เอา อยาฟ้าวชวยลูก ชวเวินปลุก ลูกน้อย
เวินแพง ตาเวินแดง ฝนแดงลงมา ตาเวินดำ ฝนหน้าลงมา ตาเวินตกล
ฝนตกลงมา ถึงเค็ง ๆ ชวเวินลงมา ฝนบักเล็กฝนพ้อ อีเกิง องเบิง ๆ
ฝนเหลืองมา ฝนบตกลขาวไสตายคาเหมือแล้ว ฝนบตกลชวเวินตายแดงเหมือ
แล้ว ฝนบตกลลาแห่งตายพรวยเหมือแล้ว ตกลลงมา ฝนตกลลงมา
ฝนเหลืองมา เหลืองมาฝน เหลืองมา ถูกถูก ถูกถูก ถูกถูก ถูกถูก

3.5.4 การเทศน์พญาคันคาก

สาร สาระทัศนานันท์ (2527: 89-90) ได้กล่าว ถึงการเทศน์พญาคันคากไว้ดังนี้

คำว่า "คันคาก" หมายถึง กางคก ดังนั้นการเทศน์พญาคางคกก็หมายถึงการเทศน์เรื่องพญาคางคกนั่นเอง การเทศน์เรื่องพญาคันคากนี้ พระภิกษุเทศน์จากหนังสือผูกหรือหนังสือใบลาน ซึ่งจะจัดการเทศน์นี้ขึ้นในขณะฝนแล้ง เพราะเชื่อว่าเมื่อเทศน์เรื่องของคันคากแล้ว จะทำให้ร้อนถึงพญาแตนซึ่งเป็นเจ้าแห่งฝนของชาวอีสาน พญาแตนจะช่วยคลบนันคาลให้ฝนตกได้ ส่วนมูลเหตุในการเทศน์พญาคันคากนั้น มีเรื่องเล่าว่า สมัยหนึ่งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาคันคาก ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองชมพู มีพระเจ้าเอกราชเป็นพระชนกและพระนางสีดาเป็นพระชนนี อยู่ต่อมาเกิดฝนแล้งในเมืองชมพูถึงเจ็ดปีติด ๆ กัน ทำให้ประชาชนอดอยากโดยทั่วไป พระโพธิสัตว์จึงรับสั่งให้ชนเอาดินมาคอกันให้สูงขึ้น ทำอยู่เป็นเวลาสามเดือน สูงจนถึงเมืองแตน (เมืองฟ้า) แล้วเกณฑ์พลพลโยธา มีทั้งสัตว์บกสัตว์น้ำ ตั้งแต่ใหญ่ที่สุดจนเล็กที่สุด สัตว์บกได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย ต่อ แตน เป็นต้น สัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา กบ

เชี้ยก อึ้ง เป็นต้น โดยมีพญาหงส์เป็นผู้นำไป ไต่ทำการรบกับพญาแแทน (พระพิรุณ)
ในที่สุดพญากันถากรบนะ จึงไต่สิ่งให้พญาแแทนทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ยั้งผลให้ฝนตก
ใส่เมืองชมพูโดยทั่วทั้งกัน

ในการ เทศน์พญากันถากจะต้องเตรียมจัดปลูก
ปะรำหรือดามขึ้นที่ลานบ้านแห่งใดแห่งหนึ่ง ขุดสระกว้างลึกพอสมควร นำน้ำมาเทใส่
เอา จอก แพน ปลา ปู เต้า หอย กุ้ง ปล่อยลงไป ที่ขอบสระวางรูปปั้นของสัตว์ต่าง ๆ
วางไว้ ไต่แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย กบ เขี้ยก อึ้ง คอ แแทน เป็นต้น และจัดเครื่องบูชา
อย่างละร้อย คือ เมียงร้อยคำ หมากร้อยคำ ข้าวตอกหนึ่งจอก ดอกไม้หนึ่งจอก
น้ำส้มป่อยหนึ่งขัน ดอกไม้รูปเทียนอย่างละ 5 คู่ เรียกว่า ชันห้า และแปดคู่ เรียกว่า
ชันแปด ใส่อย่างละพาน ตอนเย็นนิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูปมาเจริญพระพุทธมนต์
ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีนั่งขานหมัฆา สมาทานศีลห้า ศีลแปด อธิษฐานขอให้ฝนตก พระสงฆ์
เจริญพระพุทธมนต์เสร็จแล้ว เทศน์ เรื่องพญากันถาก รุ่งเช้ามีการถวายภัตตาหารแก่
พระสงฆ์ การ เทศน์พญากันถากจะต้องทำติดต่อกัน 3 วัน จึงจะเสร็จพิธี

3.5.5 การสวดคาถาปลาคอ

คำว่า "ปลาคอ" หมายถึง ปลาช่อน (สม ไลออน
2521: 160) การสวดคาถาปลาคอเป็นการสมาทานรักษาศีลอย่างสังฆจกริยาของพญาปลาคอ
เพื่อขอให้ฝนตก (จารุวรรณ ธรรมวัตร ม.ม.ป.: 7) ส่วนมูลเหตุในการสวดคาถา
ปลาคอเพื่อขอฝนมีเรื่องเล่าไว้ดังนี้ (สาร สาระทัศนันท์ 2527: 90)

ครั้งที่พระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นปลาคอ หรือปลาช่อน อาศัยอยู่ใน
ลำห้วยแห่งหนึ่ง กราวหนึ่งเกิดฝนแล้ง น้ำในแม่น้ำล้าธารตลอดหนองบึงใด
แห่งไปทั่วหมด ทำให้บรรดาสัตว์น้ำทั้งหลาย มี ปลา ปู กุ้ง หอย เป็นต้น
ได้รับความทุกข์ทรมานมาก เพื่อเป็นการช่วยสัตว์น้ำทั้งหลาย พระโพธิสัตว์
จึงไต่แหวกโคลนขึ้นมา สืบตาแห่งนฤทองฟ้า แล้วกระทำสังฆจกริยา แล้ว
ประกาศว่า ข้าพเจ้าถือกำเนิดมาเป็นปลา เป็นผู้มีศีล ตั้งแต่เกิดมาไม่เคย
ไต่กินสัตว์เหล่าอื่น เลยแม้แต่ครั้งเดียว ภัยคำสัตย์ ขอฝนจึงตกลงมา ทำ
ให้หมูปลาและสัตว์น้ำทั้งหลายพ้นจากทุกข์ เกิด พอกุลาวจบก็กล่าวกับกูด
ขอฝน เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวคาถาจบ มันศาลให้ฝนตกลงมาหาใหญ่ น้ำ
เงินองไปเต็มห้วยหนอง สัตว์น้ำทั้งหลายจึงพ้นจากภัยอันตรายจากฝนแล้ง
ตามความเชื่อถือมาแต่โบราณ จึงเชื่อว่าหากไต่ทำบุญและสวดคาถาปลาคอแล้ว
จะช่วยทำให้ฝนตกลงไต่

ในพิธีสวดภาตปลาถ่อ (จารุวรรณ ธรรมวัตร ม.ม.ป.: 8) ชาวบ้านจะจัดเครื่องสักการะกายห้า นิมนต์พระสงฆ์ 5 รูปมาเจริญ พระพุทธมนต์ให้ครบ 3 วัน สวดภาตปลาถ่อและสวดเจ็ดตำนานย่อ ใช้เวลาสวดวันละ 108 จบ หากสวดไม่ครบภายใน 1 วัน จะสวดตามกำลังวันก็ได้ คือ วันอาทิตย์ 1 จบ วันจันทร์ 15 จบ วันอังคาร 10 จบ วันพุธ 17 จบ วันพฤหัสบดี 19 จบ วันเสาร์ 7 จบ เมื่อสวดได้ครบตามกำหนดแล้วชาวอีสานเชื่อว่าฝนจะตกในไม่ช้า

3.5.6 การบ้ำขรณี

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ม.ป.: 8) ได้กล่าวถึง การบ้ำขรณีไว้พอสรุปได้ดังนี้

บ้ำในภาษาอีสาน หมายถึง การบนบานบอกกล่าว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจให้ความช่วยเหลือในยามทุกข์ยาก สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวอีสาน ได้แก่ เทวดา หลักเมือง ปู่ตา ฝั่งบรรพบุรุษ ต้นไม้ใหญ่ๆ พระพุทธรูป เจ้าป่าเจ้าเขา การบ้ำขรณีก็คือการบนบานขอความช่วยเหลือจากแม่พระขรณีเพื่อขอให้ฝนตก ชาวอีสานมีความเชื่อว่าแม่พระขรณีสามารถกลบั่นกาลให้ฝนตกได้เพราะจากเรื่องเล่ากันว่า ในสมัยที่ พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ นางขรณีไค้มารีกรวยผมเพื่อช่วยพระพุทธองค์ปรายมาร น้ำที่ไหล ออกมาจากผมนางขรณีท่วมพวกมารทั้งหลาย ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ชาวอีสานจึงถือว่าแม่พระขรณีเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สามารถบันดาลสิ่งที่เป็นมงคลแก่ผู้ที่ไปบนบานได้

พิธีบ้ำแม่พระขรณีไม่มีพิธีการที่ยุ่งยาก เพียงแต่นำหมากพลู บุหรี่ ดอกไม้ ธูปเทียน และธัญญาไปบูชาแม่พระขรณี สถานที่ที่จะบนบานอาจจะเป็นที่บ้านหรือที่วัดก็ได้ โดยนั่งลงกรวดน้ำไปถึงแม่พระขรณีเพื่อบอกกล่าวให้ทราบ พร้อมทั้งตั้งจิตอธิษฐานขอให้ฝนตกเพื่อจะไถ่ทำนา หากสมความปรารถนาแล้วจะนำเครื่องคาวหวานมาปลง เมื่อฝนตกแล้วตามคำอธิษฐาน ผู้บนบานจะต้องนำเครื่องคาวหวานมาแก้บน ถ้าหากลืมนำปฏิบัติตามสัญญาแม่พระขรณีจะไม่ช่วยเหลือในคราวต่อไป

3.5.7 พิธีโยนกรกโยนสาก

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ม.ป.: 6) ได้กล่าวถึง พิธีโยนกรกโยนสากพอสรุปได้ดังนี้

พิธีโยนกรกโยนสากเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ที่กระทำเพื่อขอฝน โดยมีกรกและสากเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญ การทำพิธีโยนกรกโยนสากจะเริ่ม

โดยเอากรกและสากผูกค้วยเชือกอย่างละเส้น แบ่งผู้หญิงและผู้ชายจำนวนเท่า ๆ กัน ไปจับปลายเชือกกมละกาน หัวหน้าพีธีแต่งเครื่องกายท่าสักการบูชาเทวดาเพื่อขอฝน ตั้งจิตอธิษฐานว่าถ้าฝนตกขอให้ฝ่ายหญิงแพ้ ถ้าฝนจะแล้งขอให้ฝ่ายชายแพ้ จากนั้นก็เริ่มการดึงสากดึงกรก ผลปรากฏออกมาว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแพ้ ชาวอีสานเชื่อว่าฝนฟ้าในนั้นจะเป็นไปตามการตั้งจิตอธิษฐาน

3.5.8 พิธีแห่ข้าวพันก้อน

สาร สาระทัศนานันท์ (2527: 86) ได้กล่าวถึง

การแห่ข้าวพันก้อนไว้ดังนี้

บุญแห่ข้าวพันก้อน เป็นพิธีทำบุญว่าข้าวเหนียวหนึ่ง ซึ่งทำเป็นก้อน ๆ จำนวนพันก้อน ไปบูชาพระรัตนตรัยที่วัด บางท้องถิ่นถึงอุทุมพานา ถ้าฝนไม่ตก ชาวบ้านจะพร้อมกันทำพิธีแห่ข้าวพันก้อน โดยจักเครื่องสักการะ มีเทียนพันเล่ม รูปพันดอก ดอกไม้พันดอก ข้าวเหนียวหนึ่งพัน เป็นก้อนขนาดปลายกอนพันก้อน เมื่ออยู่จะรวบรวมพิธีรวมกันพร้อมแล้ว กล่าวคำปวารนุญ เทวดาและคำอ้อนวอนขอฝน เพื่อขอให้ฝนตกแล้ว พร้อมกันแห่ไปรอบ ๆ หมู่บ้าน มีการเล่นสนุกสนานกันตลอดทาง เมื่อแห่ไปรอบบริเวณหมู่บ้านแล้ว ในที่สุดแห่ข้าวพันก้อนและสิ่งของทั้งกลาวนำไปบูชาไว้ที่วัด โดยนำไปบูชาไว้ตามโบสถ์หรือในที่สมควร

อนึ่ง พิธีแห่ข้าวพันก้อนนี้ สำหรับบางท้องถิ่นจะทำกันในวันสังกาสขึ้น คือวันตรุษสงกรานต์วันสุดท้าย ในคืนวันที่ 15 เมษายน พอตกคึกชาวบ้านโดยมากโศกแทนหมุม ๆ สาว ๆ ภายหลังเมื่อเล่นสนุกสนานกันในวันตรุษสงกรานต์ พอใกล้รุ่งจะแห่ข้าวเหนียว แล้วรวมกลุ่มกันทำกรรมหนึ่ง และนำมาทำเป็นก้อนให้ได้พันก้อน พร้อมกับแต่งเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ รูปเทียน เป็นต้น และทำการคบงันกันอยู่ครึกครื้น พอจวนสว่างราวที่สามหรือสี่ของวันที่ 16 เมษายน จะรวมกันแห่ข้าวพันก้อนไปตามละแวกบ้าน โดยมีฆ้องมีกลองตี และเครื่องดนตรีอื่น ๆ บรรเลงไปค้วยในที่สุดก็นำเอาข้าวพันก้อนพร้อมดอกไม้รูปเทียนไปบูชาที่วัด และมีการนิมนต์พระเทศน์ฉลองข้าวพันก้อนค้วย เมื่อสว่างก็เสร็จพิธีพิธีพิธีการแห่ข้าวพันก้อนอาจทำภายหลังวันตรุษสงกรานต์วันใดวันหนึ่งก็ได้ แต่ตามปรกติไม่เกินวันเพ็ญเดือนหก การแห่ข้าวพันก้อนนอกจากแห่ไปบูชาที่วัดในหมู่บ้านของตนแล้ว บางที่แห่ไปบูชาวัดหมู่บ้านอื่นที่อยู่ไกล เคียงก็มี

ประเพณีการขอฝนของชาวอีสานยังคงปฏิบัติกันอยู่ โดยเฉพาะการแห่นางแมว เนื่องจากว่าสภาพภูมิประเทศไม่เอื้ออำนวยในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

พื้นดินเป็นดินปนทราย ไม่นุ่มน้ำ ป่าไม้ก็ไม่ค่อยมี ทำให้เกิดความแห้งแล้งอยู่เสมอ อีกทั้งระบบการชลประทานก็ไม่ค่อยได้ผลนัก ดังนั้นในการทำนาแต่ละปีชาวนาอีสานก็ต้องรอดฝนตามธรรมชาติ ซึ่งก็ไม่แน่ว่าจะตกเมื่อใด จะเพียงพอกหรือไม่ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานจึงขึ้นอยู่กับฝนเป็นสำคัญ จึงทำให้เกิดประเพณีการขอฝนด้วยวิธีต่าง ๆ เป็นการวิงวอนขอฝนทั้งจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีตัวตน ไม่มีตัวตน รวมทั้งพระรัตนครัยของศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาที่ชาวอีสานส่วนใหญ่นับถืออยู่ด้วย ประเพณีขอฝนของชาวอีสานด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่กล่าวมาจะมีผลจริงตามที่อธิษฐานหรือไม่ก็ตามแต่ก็เป็นหนทางเกี่ยวที่ช่วยสร้างกำลังใจให้แก่ชาวอีสานให้เกิดความหวัง มีมานะในการทำมาหากิน ไม่ปล่อยจิตใจให้หย่อนต่ำไปตามสภาพภูมิศาสตร์ เตรียมพร้อมที่จะต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดในสังคมต่อไป

3.6 บุญข้าวสาก

ประเพณีทำบุญข้าวสาก หรือบุญเคื่อนสิบ หรือข้าวสลาก (สาร สาระห์ศันนันท 2527: 77) เป็นประเพณีทำบุญประเพณีหนึ่งในประเพณีสี่ตลิวสองของชาวอีสาน บุญข้าวสากเป็นการทำบุญโดยการจัดทำสำรับถวายทานแบบสลากภัตต์ ชาวบ้านจะเขียนชื่อของตนเองลงในสลากแล้วนำไปใส่ในบาตรพระ พระจับใครชื่อใคร เจ้าของชื่อก็จะนำสำรับไปถวายพระ ดังนั้นคำว่า "สาก" จึงเป็นคำกร่อนมาจากคำว่า "สลาก" (จารุวรรณ ธรรมวัตร ม.บ.ป.: 40)

ส่วนมูลเหตุที่มีการทำบุญข้าวสากนั้น สาร สาระห์ศันนันท (2527: 77-78) ได้สรุปไว้ดังนี้

มีบุตรชายกฏมพีผู้หนึ่ง เมื่อพ่อสิ้นชีวิตแล้วแม่ไคหาหญิงผู้มีอายุ และตระกูลเสมอกันใหม่มาเป็นภรรยา แต่อยู่ด้วยกันหลายปีไม่มีบุตร แม่จึงหาหญิงอื่นให้เป็นภรรยาอีก ต่อมาเมียน้อยมีลูก เมียหลวงอิจฉา จึงคิดฆ่าทั้งลูกและเมียน้อยเสีย ฝ่ายเมียน้อยเมื่อก่อนจะตายก็คิดลาซาต เมียหลวงไว้ ซาคีต่อมาฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นแมว อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นไก่ แมวจึงกินไก่และไข่ ซาคีต่อมาฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นเสือ อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นกวาง เสือจึงกินกวางและลูก ซาคีสุดท้ายฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นคน อีกฝ่ายหนึ่งไปเกิดเป็นยักษ์ฉี่ พอฝ่ายเป็นนางแต่งงานคลอดลูก นางยักษ์ฉี่จ้องเวร ไค่ตามไปกินลูกถึงสองครั้ง ต่อมาพอมีครวักรครั้งที่สาม นางไค่หนีไปอยู่กับพ่อแม่ของกนหรือกนกับ

สามี เมื่อคลอดลูกเห็นว่าปลอดภัยแล้วจึงพร้อมด้วยสามีและลูกกลับบ้าน พอที่นางยักษิณี
 มาพบเข้า นางยักษิณีจึงไล่นาง สามีและลูก นางแม่จึงพาลูกหนีไปพร้อมสามีเข้าไปยัง
 เขตวันมหาวิหาร ซึ่งพอดีพระพุทธเจ้ากำลังทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่ นางและสามี
 จึงนำลูกน้อยไปถวายขอชีวิตไว้ นางยักษิณีจะตามเข้าไปในเขตวันมหาวิหารไม่ได้ เพราะ
 ถูกเทวดากางกั้นไว้ พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระอานนท์ไปเรียกนางยักษิณีเข้ามาฟัง
 พระธรรมเทศนา พระองค์ทรงตั้งสอนไม่ให้พยายามจองเวรกัน แล้วจึงโปรดให้นางยักษิณี
 ไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา นางยักษิณีคนนี้มีความรู้เกณฑ์เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ปีไหนฝนจะตกดี
 หรือไม่ดีจะแจ้งให้ชาวเมืองโคทราม ชาวเมืองให้ความนับถือมาก จึงได้นำอาหารไปส่ง
 นางยักษิณีอย่างบริบูรณ์โดยสม่ำเสมอ นางยักษิณีจึงได้อาหารเหล่านั้นไปถวายเป็น
 สลากภัตแก่พระภิกษุสงฆ์วันละแปดทีเป็นประจำ ชาวอีสานจึงถือการถวายสลากภัตหรือ
 บุญข้าวสากนี้เป็นประเพณีสืบมาและเมื่อวันทำบุญข้าวสาก นอกจากนำข้าวสากไปถวาย
 พระภิกษุสงฆ์และวางไว้บริเวณวัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวนาจะ
 เอาอาหารไปเลี้ยงนางยักษิณี หรือผีเสื้อนาในบริเวณนาของตน แต่เปลี่ยนเรียกนางยักษิณี
 ว่า "ตาแฮก"

ส่วนวัตถุประสงค์ในการทำบุญข้าวสากนั้นก็เป็นการทำบุญอุทิศ
 ให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว (สถิตย์ กองคำ 2520: 6) จะเริ่มงานตั้งแต่วันขึ้น
 สิบสี่ค่ำเดือนสิบ ซึ่งถือว่าเป็นวันเตรียมงาน มีการทำอาหารคาวหวาน ทำเสร็จแล้วแบ่ง
 ไปเยี่ยมญาติพี่น้อง และผู้ที่ตนรักใคร่นับถือบ้าง (จารุวรรณ ธรรมวัตร ม.ม.ป.: 40)
 อาจทำในวันก่อนวันทำบุญหรือวันทำบุญและก็ได้แล้วแต่สะดวก สิ่งของเหล่านี้มักแลกเปลี่ยน
 กับไปมาระหว่างญาติพี่น้องและชาวบ้านใกล้เคียง ถือว่าเป็นการไถ่บุญและเป็นการผูก
 มิตรไมตรีไปทั่ว (สาร สารทัศน์นาพันธ์ 2527: 79)

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ม.ป.: 40-41) ได้กล่าวถึงพิธี
 ทำบุญข้าวสากไว้พอสรุปได้ดังนี้

ในวันทำบุญข้าวสากจริง ๆ คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10
 ตอนเช้าชาวบ้านจะเลี้ยงพระและฟังธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ พอตอนเพลชาวบ้านจะเตรียม
 ห่อข้าวสลากภัตที่วัดสองห่อ ห่อหนึ่งเป็นห่อข้าวใหญ่เป็นห่อข้าวสลากภัตที่จะนำไป
 ถวายพระ วิธีการห่อก็คล้ายกับการเตรียมอาหารไปเป็นเสบียงในการเดินทางไกล

ภายในห่อข้าวจะมี ข้าวเหนียว ปลาข่าง ไก่ข่าง หรืออาหารแห้งอื่น ๆ ที่พอจะหาได้ ชาวบ้านจะนำห่อข้าวใหญ่ไปวัดเพื่อถวายพระโดยจัดทำเป็นสลากภัต ให้พระสงฆ์จับสลาก ส่วนห่อข้าวเล็กเป็นห่อข้าวที่จะนำไปอุทิศให้แกญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ภายในห่อจะบรรจุข้าว ปลา ขนม กอวย น้ำอ้อย ฝรั่ง เกดื่อ ปลาร้า และของกินอื่น ๆ ที่พอจะหาได้ นอกจากนี้ยังมีหมากพลู บุหรี่ หอรวมกับไว้ เมื่อพระฉันเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะนำห่อข้าวเล็กไปวางไว้ตามบริเวณต่าง ๆ ภายในวัด หลังจากเสร็จพิธีที่วัดแล้ว ชาวบ้านกลับไปถึงบ้านก็จะนำข้าวสากไปบูชาตาแฮกควาย ก็เป็นอันเสร็จพิธีบุญข้าวสาก

ประเพณีการทำบุญข้าวสาก เป็นประเพณีที่ชาวอีสานได้แสดงน้ำใจไมตรีต่อกันและกัน กระชับความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ได้มีโอกาสแสดงความเคารพระต่อผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือ ได้พบปะทำบุญและได้รับความบันเทิงสนุกสนานร่วมกัน ประการสุดท้าย เป็นการแสดงความกตัญญูต่เวที่ต่อญาติ บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปให้ได้รับส่วนบุญกุศลที่ได้อุทิศไปให้ ซึ่งแสดงว่าจิตใจของคนเรายังสูงส่งอยู่ ยังมีที่ยึดเหนี่ยวทางใจให้ประพฤติปฏิบัติแต่ความดีตามเยี่ยงอย่างของบรรพบุรุษ

4. ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา

4.1 บุญเซากรรม

บุญเซากรรมเป็นประเพณีทำบุญประเพณีหนึ่งในประเพณีสิบสองเดือนหรือสิบสองของชาวอีสาน บุญเซากรรมเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "บุญเดือนอ้าย" เพราะทำกันในเดือนอ้าย หรือเดือนเจียง (ขึ้นระ ฤกษ์เจริญ และคณะ 2525: 36) จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ (สาร สารคดีตำนานันท์ 2527: 40)

บุญเซากรรม คือ วิธีทำบุญให้พระภิกษุผู้ทองงามดีสงมาที่เสสทองประพฤติฐาน วิธีเซากรรม คือ เข้าไปอยู่ในขอบเขตจำกัด เพื่อทรมานร่างกายให้หายจากกรรมที่ใดกระทำ บางแห่งถือกันว่าเมื่อเวรแล้วจะทดแทนกรรมมารคาใดจะต้องอยู่กรรมเพราะมารคาทานเคยได้อยู่กรรมมาแล้ว (วิมลพรรณ ปิตทวรัชย์ 2516: 34) การอยู่กรรมของมารคาก็หมายถึง การอยู่ไฟในเวลาตลอดฤดูใหม่ ๆ จะต้องนอนดิงไฟอบและคั้นน้ำรอน (สาร สารคดีตำนานันท์ 2527: 40)

มูลเหตุที่พระภิกษุจะมีการเซากรรม (วิมลพรรณ ปิตทวรัชย์ 2516: 34) มีเรื่องเล่าในพระธรรมบทว่า ครั้งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มี

พระภิกษุรูปหนึ่งล่องเรือไปในแม่น้ำคงคา เขามือไปจับใบตะไคร่น้ำซากสำคัญว่าเป็น
 อามิสิกหนอยจึงไม่โกแสดงอามิสิกแม่จะปฏิบัติสมณธรรมอยู่ในป่าเป็นเวลา 2 หน้ในปี
 ก็ยังนึกไคววาทนเองต้องอามิสิก ไกรจะแสดงอามิสิกแต่ไม่มีพระภิกษุรับแสดง คายแล้ว
 บังเกิดเป็นนาคชื่อเอเรณัต นี้เป็นเพียงอามิสิกเบา ถ้าเป็นอามิสิกหนักต้องเป็นสังชาติเสส
 แล้วปกปิดไว้ไม่อยู่กรรมยิ่ง เป็นมาปหนักขึ้น ห้ามทั้งสวรรค์และมรรคผลด้วย ถ้าอยู่กรรม
 แล้วยอมจะออกจากอามิสิกและมรรคผลทุกประการ จึงกำหนดให้เดือนอ้ายเป็นเดือน
 เขากกรรมเพื่อให้พระสงฆ์ออกจากอามิสิกดังกล่าว ประเพณีจึงได้ปฏิบัติติดต่อกันมา

การจัศินิบัญญัติเขากกรรม (สาร สาระทีศานันท์ 2527: 40-41)
 สถานที่สำหรับ เขากกรรมนั้นจะต้องเป็นสถานที่เงียบไม่พลุกพล่าน อาจเป็นบริเวณวัดตอนใด
 ตอนหนึ่งก็ได้ มีกุฏิหรือกระท่อมชั่วคราวเป็นหลัง ๆ สำหรับพระภิกษุอยู่อาศัยระหว่าง
 เขากกรรมตามลำพังผู้เดียว พระสงฆ์เขากกรรมคราวหนึ่ง ๆ มีจำนวนเท่าใดก็ได้ ก่อนจะ
 เขากกรรมพระภิกษุรูปใดต้องอามิสิกแล้วต้องบอกพระภิกษุสงฆ์รูปให้รับทราบไว้ ไค้เวลา
 แล้วจึงเขากกรรม ตามหนังสือวินัยมุขกถาวไว้ว่า พระสงฆ์เขากกรรมต้องประพฤติมานัตต์
 แปลว่า "นัมมราตรี" หกรাত্রี แล้วตั้งขึงจะสวดระงับอามิสิก เรียกว่า "อัมภาน" แปลว่า
 "เรียกเขาหมู" แต่ตาต้องอามิสิกแล้วปกปิดไว้ดวงวันเท่าใดต้องอยู่ปริวาส ซึ่งแปลว่า
 "อยู่ไซ้ให้ครบวันเท่านั้น" ก่อนจึงควรประพฤติมานัตต์ใดต่อไป ถ้าในระหว่างอยู่ปริวาส
 ต้องครุภามิสิก ต้องกัธอยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัตต์ใหม่ เรียกว่า "ปฏิกัธสนา"
 แปลว่า กิริยาชักเข้าหาอามิสิกเดิม สำหรับประเพณีนิยมกันในภาคอีสานเกี่ยวกับการเข้า
 กรรมนี้ปรกที่อยู่เการাত্রี คือคอนสามราตรีแรก เรียกว่า "อยู่ปริวาส" เมื่อจะเข้า
 ปริวาสให้กล่าวคำสมาทานต่อสงฆ์ โดยกราบพระภิกษุผู้แก่พรรษากว่า ซึ่งสามารถสวดให้
 ปริวาสไค้รูปหนึ่ง ว่า "ปริวาสัง สมามิยามิ หรือ วัตถัง สมามิยามิ" 3 หน้ ก็ไค้และถ้า
 ไม่อาจอยู่ปริวาสต่อไปได้ จะเก็บปริวาสก็กล่าววา "ปริวาสัง นิกขิปามิ หรือ วัตถัง
 นิกขิปามิ" 3 หน้ ต่อหน้าภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง และตอนหกรাত্রีต่อมา เรียกว่า "อยู่มานัตต์"
 ซึ่งมีกาถาสวดเพื่อเข้ามานัตต์ค่อนาสงฆ์ โดยกราบพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งผู้แก่พรรษา ซึ่ง
 สามารถสวดให้มานัตต์ได้ โดยกล่าวขอสมาทานมานัตต์ก่อน แล้วจึงขอสมาทานวัตต์ คั้งนี้
 "มานัตต์ัง สมามิยามิ วัตถัง สมามิยามิ" 3 หน้ แล้วประพฤตีสให้ครบหกรাত্রี แต่ตามีเหตุ
 อันจำเป็นต้องพัก เก็บมานัตต์ ก็กล่าวคำเก็บมานัตต์ค่อนานพระภิกษุผู้แก่พรรษา โดยวาเก็บ
 วัตต์ก่อน จึงว่าเก็บมานัตต์คั้งนี้ "วัตถัง นิกขิปามิ มานัตต์ัง นิกขิปามิ" 3 หน้ ถ้าต้องการ

เขารานักต้ออีก ก็ขอสมานมานันต์ถึงกล่าวแล้ว เมื่อเข้ากรรมกรรมกำหนด ก็อยู่
 มาแต่ต้อทราตรีแล้วจึงถึงปาน ก็คือ ออกจากกรรม ไค่แก่ การออกจากอาบัติสังฆาติเสศ
 หรืออาบตีหนักขนาดกลาง (กรุกาบตี) ระหว่างเขากกรรมกรรมสารภาพความผิดต้องมี
 พระสงฆ์ 4 รูปเป็นผู้รับรู้ ส่วนการออกจากกรรมต้องมีพระสงฆ์ 20 รูปให้ขานใน
 จำนวนนี้จะนับพระภิกษุผู้กำลังประพฤติกุศลฐานวิช้เขาควยไม่ได้ การรับพระภิกษุของอาบตี
 หนักและไค่ถูกทำโทษ ก็อยู่ปริวาสและมานันต์แล้วให้กลับ เป็นผู้บริสุทธิ์โดยพระสงฆ์สวด
 ระเบียบอาบตีนี้เรียกว่า "สวดอัฒาน" ภิกษุที่ออกจากกรรมแล้วถือว่าเป็นผู้หมกมลทิน
 บริสุทธิ์ของตน

สำหรับชาวมาที่ เกี่ยวของกับพิธีบุญ เขากกรรมจะต้อง เป็นผู้ให้
 อุปถัมภ์ด้วยจตุปัจจัยแก่พระภิกษุสงฆ์ตลอดเวลาที่เขากกรรม และในวันพระภิกษุออกกรรม
 จะต้องมีการทำบุญให้ทาน เช่น มีการตักบาตร ถวายภัตตาหาร และฟังเทศน์ เป็นต้น
 คฤหัสถ์ผู้ใดให้ทำบุญแก่พระภิกษุสงฆ์ในบุญเขากกรรม ถือว่าไค่กุศลหรืออานิสงส์แรงมาก
 บุญเขากกรรมในปัจจุบันมักจะมีจัดทำเฉพาะบางตำบลหมู่บ้านที่ชาวบ้านยึดมั่นในประเพณี
 กิ่งเดิมจริง ๆ เท่านั้น

จะเห็นว่านอกจากประโยชน์โดยตรงที่ไค่กล่าวแล้ว การเข้า
 ปริวาสกรรมนั้นจะมีพระภิกษุและฆราวาสมาจากทุกทิศจึงจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความ
 คิดเห็น สนทนาธรรม และร่วมกันปฏิบัติศาสนกิจให้สอดคล้องและลงรอยกันตลอด ไม่มีรอย
 ขัดแย้งอันนำไปสู่การแตกแยกสามัคคีในหมู่คณะต่อไปในภายหน้า โดยส่วนรวมเป็นการฝึก
 ให้เป็นผู้มีสติ รู้สึกรู้หน้ึกผิดชอบชั่วดีด้วยตนเอง แล้วจึงจะมีโอกาสแก้ไขข้อผิดพลาดไค่ใน
 อนาคต เพราะคนส่วนมากไม่ค่อยยอมรับผิดของตน ดังคติโบราณของชาวอีสานบทหนึ่งว่า
 "เห็นสอนนอก มักเกิดโมโห ไค่สอนเฒ่าฟังเอาจ้งไค่"

4.2 บุญเวส หรือบุญมหาชาติ

บุญเวส บางทีก็เรียกว่า บุญพระเวส บุญมหาชาติ และบุญเกื่อนสี่
 ที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะถือเอาวาระของการทำบุญเป็นเหตุ การทำบุญเวสกำหนดไว้ระหว่าง
 เดือนสี่ข้างแรมหรือเกื่อนเก้า จะถือเอาวันใดวันหนึ่งเป็นวันทำบุญก็ได้ (จารุวรรณ
 ธรรมวัตร ม.ม.ป.: 27) บุญเวสเป็นประเพณีทำบุญประเพณีหนึ่งในประเพณีสิบสองเกื่อน
 หรือสิบสองของชาวอีสาน

มูลเหตุของการทำบุญเวสนั้น (วิมลวรรณ ปิตุราชวัย 2516: 52) มีเรื่องปรากฏในพระภคสมัยในมาดัยแสนว่า พระมาดัยได้ขึ้นไปไหว้ พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พบพระศรีอริยเมตตรัย ซึ่งพระองค์ได้ทรงสถิตตามถึงมนุษย์ เมื่อทราบว่ามีมนุษย์ทำบุญให้ท่านและปรารถนาจะพบพระองค์ จึงดำรัสสั่งมา กับพระมาดัยว่าถ้าอยากพบพระศาสดาของพระองค์จงอย่าได้ทิ้งพี่โดยพ่อแม่ สมณพราหมณ์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าและยุบงให้พระสงฆ์ให้แตกแยกกัน ให้อุทิศสำหรับเรื่องราวพระเวสสันดร ชาตกิไฉนในวันเดียว พังแล้วให้นำไปประพาศปฏิบัติ จะไปประสมพบศาสนา เมื่อ พระมาดัยกลับมาถึงโลกมนุษย์แล้วจึงแจ้งเรื่องใหม่วมมนุษย์ทราบ ผู้ที่ปรารถนาจะพบ ศาสนาพระศรีอริยเมตตรัยจึงพากันทำบุญเวสสืบมา

ส่วนชั้นก่อนในการเตรียมงานนั้น (สาร สาระที่ศานนัท 2527: 44-45) ทางบ้านและทางวัดจะมีการปรึกษาหารือตกลงกันให้เรียบร้อย ทางชาวบ้านจะ จัดอาหารการกินทั้งคาวหวานสำหรับถวายพระภิกษุสามเณรและเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน พร้อมทั้งจัดหาปัจจัยไทยทานสำหรับใส่กัณฑ์เทศน์เพื่อถวายพระภิกษุสามเณร ส่วนทางวัดก็ แบ่งหนังสือออกเป็นกัณฑ์ ๆ หนังสือผูกหนึ่งอาจแบ่งเป็นหลายกัณฑ์ก็ได้ เพื่อให้ชาวบ้านได้รับ กัณฑ์โดยทั่วถึงกัน มอบหนังสือให้พระภิกษุสามเณรในวันนั้นเพื่อเตรียมไว้เทศน์ นอกนั้นจะมีการนิมนต์พระจากวัดอื่นมาเทศน์โดยจะมีฎีกาไปนิมนต์พร้อมบอกชื่อกัณฑ์และบอกเชิญชวน ชาวบ้านที่วัดนั้นตั้งอยู่มาร่วมทำบุญด้วย ซึ่งตามปกติเมื่อพระภิกษุสามเณรมาร่วมงานก็จะมี ญาติโยมในหมู่บ้านนั้น ๆ ตามมาฟังเทศน์และร่วมงานถวายหมฺพานละมาก ๆ หัวหน้าหรือ ผู้จัดงานในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าของงานจะบอกบุญชาวบ้านในหมู่บ้านของตนให้รับ เป็นเจ้าของ กัณฑ์เทศน์กัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่งจนทั่วถึงกัน และบอกจำนวนคาถาของแต่ละกัณฑ์ให้ทราบด้วย เพื่อ เตรียมเทียบมาตามจำนวนคาถาของกัณฑ์ที่ตนรับ รวม 1000 คาถาพอดี ชาวบ้านยังแบ่ง หน้าทีกันด้วยว่าใคร เป็นผู้รับเลี้ยงพระภิกษุสามเณรและญาติโยมหมู่บ้านใดโดยแบ่งหน้าที่ มอบให้รับผิดชอบเป็นกลุ่ม ๆ เนื่องจากแต่ละวัดมีชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านไปร่วมกันมาก ชาวบ้านจึงช่วยกันปลูกพืชผักชั่วคราวขึ้นเรียกว่า ทุบ (กระท่อม) หรือผาม (ปะรำ) จะ ปลูกรอบบริเวณวัด รอบศาลา หรือรอบกุฏิก็ได้

พิธีทำบุญพระเวสนั้น วิมลวรรณ ปิตุราชวัย (2516: 53-54)

โลกดาวไว้พอสรุปไว้ดังนี้

วันแรกของงานเรียกว่า วันรวม หรือวันโอม ชาวบ้านชายหญิงพากันไปรวมกันที่ศาลาวัด เพื่อช่วยกันตกแต่งประดับประดาศาลาวัดด้วยดอกไม้ พวงมาลัย และธงทิว พวกผู้หญิงจะช่วยกันจัดทำเครื่องคทาพื้นซึ่งประกอบด้วย หมากฟันคำ เมียงฟันคำ ร้อยข้าวตอกพันอัน ดอกไม้พันคอก เทียนอันอัน ธูปพันอัน ธงพันอัน นอกจากนี้ยังมีภาพพระเวสสันดรชาดกประดับไว้ เริ่มตั้งแต่ด้านตะวันออกของศาลา

พอตอนบ่ายประมาณบ่ายสามโมงชาวบ้านจะมารวมกันที่วัด เตรียมจัดขบวนแห่ไปนิมนต์พระอุปคุต และสมมติผู้ควรแก่การเคารพนับถือไปแต่งตั้งเป็นพระเวสสันดรและนางมัทรีไปอยู่ในป่าแห่งใดแห่งหนึ่งแล้วจัดขบวนแห่ไปเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ในขบวนแห่นิมนต์พระนักเทศน์เสียดิฉันเสียดิยังตามไปด้วย เมื่อไปถึงแล้วอาราธนาศีล นิมนต์พระนักเทศน์เทศน์อัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองเสร็จแล้วห้ามเสียดิยังพระไปก่อน ขบวนตามหลังไปถึงศาลาโรงธรรม เวียนขวาสามรอบ นำพระอุปคุตไปประดิษฐานที่หออุปคุต อาราธนาสงฆ์และพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อจะเทศน์ให้เอาคทาพระอุปคุตนี้ปักไว้ที่ธรรมาสันทั้ง 4 ทิศ เรียกว่า ปราบมาร เวลาเย็นพระสงฆ์สวดมนต์เจ็ดตำนานที่ศาลา จบแล้วขึ้นสวดบนธรรมาสันอีก 4 องค์ นิมนต์พระเทศน์พระมาลัยหมื่นมาลัยแสน จบแล้วราษฎรชายหญิงก็มารวมกันอีกครั้ง พวกหนุ่มสาวก็โคกขุดขุดหยอดลอร่องรำทำเพลงกันจนถึงสามยามจึงแห่ขบวนพันกอนไปถวายพระอุปคุตแล้วจึงวางรายไว้ตามธงจากนั้นประกาศเทวดาอาราธนาพระเทศน์สังกาสกอน โดยมากมักจะให้สามเณรน้อยเป็นองค์เทศน์นิมิตเทศน์พร้อมกัน 2 องค์ หรือถ้าเป็นพระผู้ใหญ่เทศน์องค์เดียว จบแล้วก็เทศน์มหาชาติตลอดวัน ขึ้นคันด้วยกัณฑ์ศพรจนถึงนครกัณฑ์เมื่อจบแล้วต้องมีเทศน์ฉลองพระเวสสันดรอีกครั้งหนึ่ง ทำนองการเทศน์มหาชาติจะเทศน์ไปตามความนิยมของชาวอีสานแต่ละถิ่น อาจจะไม่เหมือนกันก็ได้

ทำนองการเทศน์มหาชาติ (จารุวรรณ ธรรมวัตร ม.ม.ป.: 31) ที่นิยมกันมากได้แก่ ทำนองกาเตนกวน เป็นทำนองกอนข้างเร็ว ทำนองลมพัดพร้าว เป็นทำนองเทศน์คอนข้างช้า ทำนองมะนาวลงโขง เป็นทำนองเทศน์ขำมีชีวิตลีลา และทำนองแหด เป็นทำนองเทศน์ขำ ทอดเสียดิยังยาว บางที่เรียกว่า ลำพระเวส

สาร สาระที่ศันานันท์ (2527: 51-52) โลกกล่าวถึงประเภทของปัจจัยที่จัดถวายในการเทศน์มหาชาติได้พอสรุปได้ดังนี้

ก. กัณฑ์เทศน์ ตามปกติการเทศน์มหาชาติทุกกัณฑ์จะต้องมีชาวบ้านเป็นเจ้าของจัดเครื่องกัณฑ์เทศน์ถวาย กัณฑ์หนึ่ง ๆ อาจมีหลาย ๆ คนช่วยกันจัดร่วมกัน

หรือต่างคนต่างจัดกันตามก็ได้ ก็น่าเห็นนอกจากปัจจัยไทยทานต่าง ๆ แล้ว ยังมีเห็นตามจำนวนภาดาของแต่ละกัณฑ์ด้วย จำนวน เห็นภาดาของแต่ละกัณฑ์รวมกันแล้วจะมีเห็นภาดาหนึ่งพันพอดี เมื่อเวลาพระที่ตนรับกัณฑ์นั้น เทศน์ เจ้าภาพก็จะจุดเทียนภาดา หว่านข้าวตอกข้าวสารตามประเพณี พอเทศน์จบกัณฑ์หนึ่ง ๆ มีการตั้งฆ้องเป็นสัญญาณ พร้อมทั้งถวายกัณฑ์เทศน์ด้วย

ข. กัณฑ์แถมสมภาร ในระหว่างการเทศน์ เมื่อถึงบทโคกกัณฑ์โคกที่พระเทศน์ก็มีเสียงโศกเพราะ เนื้อความกินใจ ผู้ฟังจะถวายแถมกัณฑ์ก็ได้แล้วแต่ภักทธาผู้ฟังส่วนใหญ่จะถวายเป็นเงิน เมื่อเทศน์จบจะเอาเงินที่แถมสมภารนี้ไปถวายร่วมกับปัจจัยกัณฑ์เทศน์ด้วย

ค. กัณฑ์หลอน คือ กัณฑ์เทศน์ที่ทำพิธีแห่ไปจากบ้าน ไม่จำเพาะกัณฑ์ใดกัณฑ์หนึ่ง และไม่เจาะจงจะถวายพระรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อแห่กัณฑ์หลอนไปถึงวัด พระรูปใดกำลังเทศน์อยู่ เมื่อท่านเทศน์จบก็ไม่นิยมมารับกัณฑ์หลอนกัณฑ์นั้น กัณฑ์หลอนส่วนใหญ่จะทำด้วยกระดาษสาทาบไม้ไผ่ มีกานหามีสองก้านของกิน ของใช้ที่มีผู้มีบริจาคพร้อมด้วยเงินและทำเป็นต้นประดับประดาอย่างสวยงาม - การจัดกัณฑ์หลอนมักเป็นกลุ่มคน รวมกันจัดขึ้น อาจมีเจ้าภาพหลาย ๆ คนมาร่วมกัน พวกหนุ่มสาวมาร่วมกันจัดทำขึ้นบ้าง คนเฒ่าคนแก่ พวกพ่อค้ากลุ่มบ้านเหนือ กลุ่มบ้านใต้ รวมกันจัดขึ้นบ้าง เมื่อเสร็จแล้วก็แห่ไปรอบ ๆ หมู่บ้าน ผ่านบ้านใดบ้านนั้นก็มักถวายปัจจัยไทยทานสมทบกัณฑ์ด้วย เป็นการร่วมสามัคคีกันไปในตัว การแห่กัณฑ์หลอนมักทำกันอย่างสนุกสนาน มีการตั้งฆ้อง ตีกลอง เป่าแคน ตีฉิ่ง ตีโหม่ง ฯลฯ และพ้อนรำไปด้วย เมื่อถึงวัดแล้วก็หยุดใช้เสียง แล้วนำกัณฑ์ไปถวายพระ เมื่อท่านเทศน์จบเป็นการถวายกัณฑ์เพิ่มจากกัณฑ์ที่ถวายธรรมดาอีกทีหนึ่ง ในงานบุญยวดยาวหนึ่ง อาจมีกัณฑ์หลอนสักกี่กัณฑ์ก็ได้ แล้วแต่ศรัทธาของประชาชนในละแวกนั้น บางที่หากมีหลายกัณฑ์จะทยอยแห่กันแหบตลอดวันก็มี พระรูปใดหากถูกกัณฑ์หลอนถือว่าโชคดี เพราะมักได้ปัจจัยมากเป็นพิเศษ ดังคำพังเพยกล่าวว่า "ถึงกัณฑ์หลอน มันขี้รวยข้าวต้ม"

ง. กัณฑ์จอบ คือ กัณฑ์พิเศษที่เจ้าของกัณฑ์เจาะจงนำไปถวายพระผู้เทศน์รูปใดรูปหนึ่งโดยเฉพาะ ก่อนนำกัณฑ์ไปถวาย จะไปแอบดูให้รู้แน่เสียก่อนว่าเป็นพระรูปที่เจาะจงจำกัณฑ์ไปถวาย จึงแห่กัณฑ์นั้น เข้าไปในวัดที่พระรูปนั้นกำลังเทศน์อยู่ และเมื่อเทศน์จบก็นำกัณฑ์จอบไปถวายพอดี

ประเพณีทำบุญย เวส เป็นประเพณีทำบุญที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาของชาวอีสานทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส เป็นการร่วมมือประสานงานในการทำบุญบำรุงศาสนาพุทธให้รุ่งเรืองต่อไปอีก ทั้งฝ่ายสงฆ์และชาวบ้านต่างก็ทำบุญร่วมกัน เพื่อผลบุญกุศลที่กระทำไปจะได้อานิสงส์ให้ได้พบกับความอุดมสมบูรณ์ ความยุติธรรมทั้งชาตินี้และชาติหน้า อีกทั้งเป็น โอกาสของชาวบ้านที่จะได้หาความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ปักสมาธิในการฟังในช่วงเวลานาน ๆ ซึ่งชาวบ้านไม่ค่อยมีโอกาสมากนัก ผลประการสุดท้ายจากการทำบุญย เวสของชาวอีสานก็คือ ความอิมเอิบใจ ความสนุกสนาน และสามัคคีร่วมกันในหมู่บ้านด้วย ดังนั้นประเพณีทำบุญย เวสก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ควรอนุรักษ์ส่งเสริมให้มิให้สูญหายไปจากอนุชนรุ่นหลัง

4.3 บุญเข้าพรรษา

สาร สาระทัศนานันท์ (2527: 74) ได้กล่าวถึงบุญเข้าพรรษาไว้ดังนี้

บุญเข้าพรรษาถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนแปดเป็นวันทำบุญ เป็นประเพณีที่ถือมาแต่โบราณครั้งพุทธกาล เพราะในฤดูฝน เมื่อฝนตกหนักทางไปมาไม่สะดวก เป็นการลำบากในการที่พระภิกษุจะสัญจรไปมา และบางครั้งพระภิกษุอาจเดินเข้าไปในไร่กสวนไรนาเหยียบย่ำพืชผักของชาวบ้านเสียหาย จึงมีพุทธบัญญัติให้พระภิกษุอยู่ประจำที่หรือเข้าพรรษา เป็นเวลา 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนแปด ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด เพื่อให้พระภิกษุสามเณรอยู่เป็นที่โดยเหตุผลดังกล่าว และในระหว่างเข้าพรรษา พระภิกษุสามเณรจะได้ถือโอกาสเล่าเรียนพระธรรมวินัยต่าง ๆ เพื่อจะนำไปสั่งสอนพุทธศาสนิกชนต่อไปด้วย ในระหว่างเข้าพรรษาพระภิกษุสามเณรจะไปพักค้างคืนที่อื่นไม่ไกลนอกจากไปคฤหาสน์ตามกรณียะ คือการไปค้างคืนนอกวัดในระหว่างอยู่จำพรรษาของพระเมื่อมีเหตุจำเป็น ได้แก่

1. สหธรรมิก (ผู้มีธรรมอันร่วมกัน) หรือมารดาบิดาป่วย ไปเพื่อรักษาพยาบาล
2. สหธรรมิกกระสันจะสึก ไปเพื่อระงับ
3. มีกิจสงฆ์เกิดขึ้น เช่น วิหารชำรุด ไปเพื่อปฏิสังขรณ์
4. ทายกมาเพี้ยกุศล สงมานิมนต์ ไปเพื่อบำรุงศรัทธา

วิมลพรรณ ปัทมวชิษฐ์ (2516: 85) ได้กล่าวถึงพิธีบุญเข้าพรรษาไว้พอสรุปได้ดังนี้

ก่อนวันเข้าพรรษา เจ้าบ้านหรือทายาทจะเที่ยวบอกบุญ ชาวบ้าน ไปซื้อขี้ผึ้งมาหล่อเทียนแท่ง ทำเป็นคัน เรียกว่า คัน เทียน มีการประดับประดา สวยงามมาก พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนแปด ก็จะพากันแห่ไปถวายวัด คัน เทียนนี้จะหล่อ ประกอกลกัน เป็นหมู่คณะ มีการละเล่นพื้น เมืองประกอบสนุกสนาน เฮฮากันไปจนกระทั่งถึง เวลาที่จะนำเทียนไปถวาย นอกจากการถวายคัน เทียนแล้ว ยังมีการถวาย เครื่องไทยทาน และนำอามน้ำฝนแก่พระภิกษุ มีการตั้งเทศน์ถวาย บางแห่งชาวบ้านขายหญิง เข้าโบสถ์สวด บทธรรม เทียนทองสรภัญญ์ บางที่ก็มีการแข่งขัน การสวดสรภัญญ์ระหว่างหมู่บ้าน ด้วย

ประเพณีทำบุญเข้าพรรษาของชาวอีสาน ก็กระทำขึ้น ด้วยความ มุ่งหมายและวิธี การคล้ายคลึงกับภาคอื่น ๆ เนื่องจากนับถือพุทธศาสนาด้วยกัน ชาวบ้าน ได้ ทำบุญกันอย่างสม่ำเสมอตลอด 3 เดือน เนื่องจากพระสงฆ์เดินทางไปมาลำบากเพราะ เป็นฤดูฝน พระสงฆ์จะได้มีสมาธิ เจริญในการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยต่าง ๆ เพื่อ เตรียมไปสั่งสอนพุทธศาสนิกชนต่อไป

4.4 บุญออกพรรษา

บุญออกพรรษา เป็นประเพณีทำบุญประเพณีหนึ่งในชีวิตสิบสองของ อีสาน ซึ่งจัดทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งบุญเหตุในการทำบุญออกพรรษากง เนื่องจากพระภิกษุสามเณร ไกลารวมกันอยู่ที่วัดใดวัดหนึ่งโดยพร้อมเพรียงกัน ซึ่งจะไป ค้างคืนหรือจำวัดที่อื่นไม่ได้เป็น เวลาสามเดือนพอดี พระสงฆ์จึงได้ทำพิธีออกวัสสาปวารณ ดังกล่าว ทั้งภายหลังออกพรรษาแล้ว พระภิกษุสามเณรส่วนมากมักจะแยกย้ายกันไปในที่ ต่าง ๆ ได้ตามใจชอบ และพระภิกษุสามเณรบางรูปอาจลาสิกขาบท เมื่อถึงวันก่อนที่ พระภิกษุสามเณรจะแยกย้ายกันไป เช่นนี้ ชาวบ้านจึงถือ เป็นวันสำคัญ คือโอกาสทำบุญ ถวายภัตตาหารและบริวารต่าง ๆ แก่พระภิกษุสามเณรที่วัดเป็นพิเศษ เพราะภายหลัง วันออกพรรษาแล้ว จะหาโอกาสที่พระภิกษุสามเณรอยู่พร้อมเพรียงกัน เช่นนี้ยาก และใน วันออกพรรษาที่อากาศเริ่มสดชื่น เย็นสบายเนื่องจากฝน เริ่มตกน้อยลง อากาศก็จวน เริ่ม เข้าฤดูหนาว การครากไถตกกล้าหว่านค้ำนาของชาวบ้านก็เสร็จแล้ว ชาวบ้านจึงหมด ภาระในการทำไร่นาไปตอนหนึ่ง ทั้งข้าวกล้าในนากำลังเขียวขุ่มและ เริ่มออกรวง ประกอบกับอากาศแจ่มใส ทำให้ชาวบ้านรู้สึกมีความสุขสบายกายสบายใจ จึงถือโอกาส ทำบุญในวันออกพรรษานี้ โดยพร้อมเพรียงกัน

สาร สาระทันทานันท์ (2527: 79-80) ไก่กล่าวถึงพิธีบุญ
ออกพรรษาไว้พอสรุปได้ดังนี้

ในตอนเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะไปทำบุญ
ตักบาตร และจัดอาหารถวายถวายไปถวายแด่พระภิกษุสามเณร บางวัดก็มีการทอนข้าวทิพย์
ถวาย มีการรับศีลสวดมนต์ทำวัตรเช้า เย็น เทศน์ และผู้มีจิตศรัทธาที่จะถวายผ้าจำนำ
พรรษาก็นำไปถวายแด่พระภิกษุตอนบ่าย ในวันเดียวกันนี้พระสงฆ์จะร่วมกันทำพิธี
วิสสาขวารวต ก่อการ เปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ เจ้าอาวาสหรือพระ
ผู้ใหญ่อาจให้โอวาทแก่พระสงฆ์ด้วย และก่อนค่ำมีการจุดไฟประทายซึ่งทำด้วยยางขมผสม
ใบอ้มใบเนียงเพื่อให้มีกลิ่นหอม โดยใช้ไม้ไผ่ที่เหลารุ่นบางขงหลาย ๆ ครั้ง ตกแดดให้
แห้ง เวลาจุดไฟใช้เสียบกับต้นกล้วย นอกจากนี้อาจทำประทายขึ้นจุดโดยใช้น้ำมันพืชและ
น้ำมันก็ได้ ซึ่งแทนที่จะใช้ไม้ไผ่เหลา ก็ใช้ภาชนะใส่น้ำมันแล้วใช้ฝ้ายหรือค้ายทำเป็นไส้
รูปนก นก ประทายที่จุดนี้ไปแขวนไว้ตามต้นไม้หรือวางไว้ตามรั้วที่ข้างขึ้น ทำให้บริเวณ
วัดแลดูสว่างไสวสวยงามมากและนิยมจุดไฟประทายไว้ตามบ้าน เช่นเดียวกัน นอกจากนี้
อาจมีประเพณีอื่น ๆ ที่จัดขึ้นในวันออกพรรษาคือ ไก่แก่ การไหลเชื้อไฟหรือลอยกระทง
การส่องเชื้อหรือแข่งเรือ เป็นต้น

ประเพณีทำบุญออกพรรษาของชาวอีสานก็ทำเพื่อร่วมกันทำบุญ
อย่างพร้อมเพรียงอีกครั้ง หลังจากทำบุญร่วมกันในงานบุญเข้าพรรษา แล้วทวงกต
ต่างก็ไปทำมาหากิน มีโอกาสทำบุญก็ไม่ค่อยพร้อมกัน ดังนั้นจึงถือโอกาสทำบุญออกพรรษา
ก่อนที่พระภิกษุสงฆ์จะแยกย้ายกันไป และเป็นการทำบุญครั้งใหญ่หลังจากการทำนาเสร็จ
ไปในตอนหนึ่งแล้ว ชาวบ้านก็มีความสุขใจในการรอกอผลผลิตจากแรงงานของตนซึ่งจะ
เกี่ยวเก็บได้ในไม่ช้าแล้ว อีกทั้งจิตใจก็แจ่มใสที่ได้ร่วมฟังเทศน์ในวันพระระหว่าง
เข้าพรรษา จนถึงกลับมีการประคัมประคัมบริเวณวัด บริเวณบ้านให้สว่างไสวโดยไฟ
ประทาย เหมือนกับจะแสดงให้เห็นถึงความซาบซึ้งในรสพระธรรม ความพอใจในของ
จิตใจชาวบ้าน

4.5 บุญกฐิน

บุญกฐิน เป็นประเพณีหนึ่งในสี่ทสิบสองของชาวอีสานที่จัดขึ้น
ภายใน 1 เดือนหลังวันทำบุญออกพรรษาซึ่งจะเริ่มระหว่างวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11

ถึงวันเพ็ญเดือน 12 บางที่จึงเรียกบุญกฐินว่า บุญเดือนสิบสอง (ไพฑูริย์ มีฤศด 2521:

55) บุญกฐินจัดขึ้นตามกติกามารยาทของพระพุทธศาสนา (พระ รุญเจริญ 2525: 58) ตามเรื่องในพระธรรมบทได้ปรารภถึงภิกษุ 30 รูป ที่จำพรรษาอยู่เมืองปาฐา เมื่อออกพรรษาแล้วรีบเดินทางไปเฝ้าพระบรมศาสดาที่วัดเขตวันมหาวิหาร ค่ายจิวรที่ เบียดน้ำ เบียด โกลน เพราะเดินทางกรำแดดกรำฝน ทั้งหนทางก็ชันและ จีวรจะไถ่ถุงผลัดเปลี่ยนก็ไม่มี จึงมีพุทธบัญญัติให้แสวงหาผ้าและรับกฐินได้ นางวิสาขาได้ถวายผ้ากฐิน เป็นคนแรก จึงถือเป็นประเพณีสืบมาทุกวันนี้ ในการทอดกฐินนี้สามารถจัดทำได้ ประเภทของกฐินที่จะทอดเรือถวาย ได้แก่ กฐินราษฎร์ ซึ่งเป็นกฐินที่ประชาชนร่วมกันจัดขึ้น กฐินหลวง เป็นกฐินที่ทางราชการจัดขึ้น และจุลกฐิน เป็นกฐินที่จะต้องเริ่มต้นทำผ้ากฐินให้เสร็จภายในวันเดียวให้ทันทอดกฐินในวันรุ่งขึ้น ซึ่งชาวอีสาน เรียกว่า กฐินแล่น

สาร สาระตักขณันท์ (2527: 82-83) ได้กล่าวถึงบุญกฐิน

พอสรุปได้ดังนี้

ก่อนถึงวันทอดกฐิน ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาจะทอดกฐิน จะไปเลือกหาวัดที่จะทอด เมื่อหาได้แล้วก็ไปจองไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ทางวัดรู้ตัว และมีเวลาเตรียมการต้อนรับในวันทอด ทั้งจะไม่เป็นการทอดกฐินซ้ำกันในวัดนั้นด้วย วัดที่จองส่วนมากเป็นวัดที่อยู่ในหมู่บ้านอื่น แยกบางที่ก็เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ชาวบ้านจะทำบุญก็มี

เมื่อถึงวันทอดกฐิน ชาวบ้านหรือผู้จะทำบุญกฐิน ระเบียบองค์กฐิน ที่จำเป็นต้องมี ได้แก่ ผ้าไตรจีวร คือ สมบง จีวร และสังฆาฏิ หรืออัญชรบริหาร ซึ่งได้แก่ ผ้าจีวร ผ้าสังฆาฏิ ผ้าสมบง สายรัดประคด มีคโณหรือมีคตคเคียบ บาตร เข็ม เข็มผ้า และฆมกรก (เครื่องใช้กรองน้ำให้สะอาด) นอกนี้อาจมีบริวารอื่น ๆ และเครื่องไทยทานสำหรับถวายพระ ส่วนมากมีการบอกบุญให้ญาติมิตรและบุตรผู้จักคุ้น เคย ให้มาร่วมทำบุญด้วย ก่อนจะนำองค์กฐินไปทอดมักมีการกบขันกันด้วยมหรสพต่าง ๆ แล้วแต่เจ้าภาพจะจัด พอวันรุ่งขึ้นก็เคลื่อนกระบวนออกเดินทางไปสู่วัดที่จะทอด ระยะเวลาให้ถึงวัดทัน เลี้ยงเพลพระ ก่อนเลี้ยงเพลพระหรือเสร็จเลี้ยงเพลพระแล้วจะได้ทอดกฐิน ถ้าเป็นวัดอยู่ระยะทางไกล ก็ต้องเคลื่อนกระบวน เดินทางไปแต่เช้ามืดเพื่อให้ทันเวลา บางแห่งต้องเดินทางไปล่วงหน้าโดยนอนค้างคืนที่หมู่บ้าน หรือวัดที่จะทอดกฐินหนึ่งคืน ขณะที่ทำการทอดก็มีการแห่แหขันคึกกักสนุกสนาน ถ้าเป็นทางบกก็ไปโดยเดินเท้า

รถยนต์ และล้อเกวียน เป็นต้น ขบวนแห่จะมีกลอง ฉิ่ง และเครื่องดนตรีอื่น ๆ เช่น
แคน แตรวง ฯลฯ และมีการร้องรำทำเพลงไปด้วย ขององค์กฐินผ่านไป ชาวบ้านจะ
มากอดต้อนรับและเข้าป้อนจิ้มจุ่มมาร่วมบริจาจากทาน บางทีก็ร่วมขบวนแห่ไปด้วย เมื่อถึงวัดหาก
มีเวลาอาจทอดกฐินทันทีหรือไม่ก็จะจัดเลี้ยงเพลพระ เณรและเลี้ยงบรรดาผู้มาร่วมงาน
แล้วจึงทอดกฐิน โดยชาวบ้าน เจ้าของวัดเป็น เจ้าภาพ ได้เวลาทอดกฐินพระสงฆ์องค์โบสถ์
ผู้ไปร่วมงานบุญชุมนุมกันแล้วจัดขบวนแห่ เสียงแห่งกริ่งกรังไปทั่วริ เวลาคิดทำประทักษิณ
เวียนรอบโบสถ์สามรอบ แล้วจึงเข้าโบสถ์ ทำพิธีถวายผ้ากฐินและบริวาร เป็น เสร็จพิธี

สำหรับการทอดกฐินที่ เจ้าภาพอยู่ห่างไกล ซึ่งจำเป็นต้อง
มาพัก ๗ หมู่บ้านหรือวัดที่จะทอดกฐิน หรือเจ้าภาพที่จะทอดกฐินอยู่ในหมู่บ้านนั้นเอง
กำหนดการทอดกฐินดังกล่าวข้างต้นมาตอนเช้า คือ เมื่อถวายอาหารบิณฑบาตคนเข้า
เสร็จ ก็จะทำพิธีแห่และนำกฐินไปถวายเลยก็ได้

ส่วนจุดกฐินหรือกฐินแล่นนั้น นอกจากมีการจัดบริวารต่าง ๆ
และทำพิธีทอดกฐินแล้ว การทำผ้าไตรจีวร เพื่อเป็นผ้ากฐิน จะต้องเริ่มแต่การนำ
ปุ๋ยฝ้ายมาหีบ มาปั่น มาก้อนเป็นเส้นค้าย แล้วทอเป็นผืนผ้า และตัดเย็บ ตลอดจนการย้อมสี
เป็นไตรจีวร ให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมง คือ ให้ทันใช้เป็นผ้ากฐินได้ในวันรุ่งขึ้น
กฐินแล่นนี้ไม่ค่อยนิยมทำกันนัก เนื่องจากเป็นการลำบากมาก เจ้าภาพจะต้องมีฐานะที่
พอสมควร มีญาติพี่น้องคอยให้ความร่วมมือ และมีอุปการะต่าง ๆ พร้อม เพราะต้องใช้
จ่ายเงิน เป็นค่าเลี้ยงดู ต้องหาเครื่องมือหลายอย่าง และต้องมีญาติพี่น้องมาช่วยกัน
หลายคน จึงจะทำได้ จุดกฐินหรือกฐินแล่น มักทำกัน เมื่อจวนหมดเขตบุญกฐิน และถือว่า
การทอดกฐินอย่างนี้ได้อานิสงส์แรงกว่าทอดกฐินธรรมดาเป็นสิบเท่า

การทอดกฐินของชาวภาคอีสาน สิ่งที่เห็นแปลกไปกว่า
ภาคกลาง คือการแปลงทางกฐิน ได้แก่ การปรับตกแต่งถนนหนทางที่ขบวนกฐินจะผ่าน
ไปให้สะอาดเรียบร้อยสวยงาม เพื่อให้ขบวนแห่กฐินเดินทางไปด้วยความสะดวก
ชาวบ้าน เมื่อรู้ว่าจะมีกฐินมาทอดหมู่บ้านของตนก็จะพากันไปช่วยกันตัดแต่งหนทางที่
องค์กฐินจะผ่าน แม้ทางระหว่างหมู่บ้านหนึ่งกับอีกหมู่บ้านหนึ่งก็พากันไปตัดตามหนทาง
และพยายามซ่อมแซม ถนนหนทางให้เรียบร้อย เพราะถือว่าการทำทางกฐินผ่านนี้ได้อ
กุศลแรงมาก ชาวบ้านจึงนิยมสละแรงงานและทรัพย์ช่วยกันจัดทำ โดยเหตุนี้เมื่อ

หมู่บ้านใดทางไปมายังไม่ค่อยสะดวก ผู้มีจิตศรัทธาบางท่านจึงมักนำกริ่งไปทอดเพื่อให้เกิด
กุศลสองอย่าง คือ ใ้ทั้งบุญในการทอดกริ่งและใ้กุศลในการทำให้ทางไปมาสะดวกด้วย
เมื่อเตรียมทางเสร็จในวันชบวนกริ่งผ่าน ชาวบ้านจะปลูกถนนด้วย ถนนอ้อย และไม่แอก
ไม้ประดับต่าง ๆ ตามสองข้างทางในละแวกหมู่บ้านติดต่อกันไปจนถึงเขตทางเข้าวัด
และชาวบ้านบางแห่งจะ เอาผ้าปูม เส้นทางที่ชบวนกริ่งจะผ่านไปด้วย

บุญกริ่ง เป็นประเพณีทำบุญของชาวอีสานในการทำบุญถวายทานแด่
พระภิกษุสงฆ์ เป็นการจรรโลงและสืบต่อพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดการประสานงาน
ความร่วมมือระหว่างกลุ่มชนในท้องถิ่น รู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ก่อให้เกิด
ความเข้าใจอันดีต่อกัน ความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ตลอดจนใ้สนุกสนานบันเทิง
ร่วมกันด้วย บุญกริ่งจึงเป็นประเพณีที่ควรส่งเสริมให้มีอยู่สืบไปถจนรุ่นหลังอย่างยิ่ง

บุญผ้าป่า

บุญผ้าป่าก็เป็นประเพณีทำบุญของชาวอีสาน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายใน
การทำบุญคล้ายกับบุญกริ่ง จะแตกต่างกันก็แต่เพียงไม่กำหนดช่วงเวลาแน่นอน เหมือน
บุญกริ่ง ซึ่ง สาร สาระตัตถนันท (2527. 83-84) ได้กล่าวถึงบุญผ้าป่าไว้พอสรุป
ได้ดังนี้

คำว่า "ผ้าป่า" ไ้แก่ ผ้าไตรจีวรหรือผ้าขาวที่ไม่มีเจ้าของ
หวนแหน หิ้งไว้ตามถนนหนทาง ห้อยไว้ตามกิ่งไม้ หิ้งไว้ตามป่าช้า หรือตามวัดวาอาราม
การที่มีการทำบุญผ้าป่าขึ้นนั้นมีเรื่องเล่าไว้ว่า สมัยที่พระพุทธเจ้ายังมิให้พระภิกษุรับ
ผ้าจีวรจากชาวบ้าน แ่ก่อนญาติให้พระภิกษุสงฆ์เอาผ้าบังสุกุล ผ้าที่เขาหิ้งแล้วตามกองขยะ
มาซักฟอกให้สะอาด ตักเย็บซ่อม เป็นผ้าสังฆาฏิ จีวร สมง ไว้ใ้ใ้ได้ เมื่อชาวบ้านที่นับถือ
ศาสนาพุทธใ้ทราบถึงความยากลำบากนี้ ต่างก็เลื่อมใสศรัทธาใ้รวบรวมใ้บุญกุศล จึงใ้จัด
ผ้าไว้หิ้งตามที่ต่าง ๆ พอที่พระภิกษุจะมองเห็นใ้ได้ง่าย ๆ จึงใ้ปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อมา
สำหรับเวลาใ้ใ้ในการทำบุญผ้าป่านั้น ไม่ใ้กำหนดแน่นอน จะจัดทำคอนไหนก็แล้วแต่ความ
สะดวกของผู้ทำบุญ

ในการทอดผ้าป่านั้นผู้มีจิตศรัทธาจะรวบรวมสิ่งของ
ต่าง ๆ ที่จะนำไปทอดผ้าป่า ไ้แก่ ไ้ไตรจีวร อาจมีเพียงผืนเดียวก็ได้ และเครื่องใ้

ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์ เมื่อเตรียมพร้อมแล้วก็นำไปยังวัดที่จะทอด จะนำไปโดยวิธีใดก็ได้แล้วแต่สะดวก เมื่อไปถึงวัดก็ให้สัญญาแก่พระภิกษุทุกราย และวางผ้า ตลอดจนถึงของไว้ ณ ที่พระภิกษุจะมาพบเห็นได้ง่าย เมื่อพระภิกษุลงมารับ เจ้าของอาพาธของถวายเอง หรือเจ้าของแอมชอนตัวไว้ ให้พระภิกษุมารับ เองก็ได้ ในปัจจุบันนี้ การทอดผ้าป่าเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยเจ้าภาพจะต้องบอกทางวัดไว้ล่วงหน้าก่อนนำไปทอด มีการแห่ธงผ้าป่าไปจัดอย่างสนุกสนานกรีกกรั่น และมีการถวายปัจจัยด้วย

ประเพณีทำบุญผ้าป่านั้น เป็นการส่งบุญกุศลไปให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว อันเป็นแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และยังมีผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่มาก บุญผ้าป่าจึงมีอยู่ทั่วไปและนิยมทำกันอยู่ในปัจจุบัน

4.6 บุญข้าวประดับดิน

ประเพณีบุญข้าวประดับดิน เป็นประเพณีหนึ่งในฮีตสิบสองของชาวอีสาน ซึ่งเป็นบุญที่ทำเพื่ออุทิศให้แก่เปรต หรือญาติมิตรที่ตายไปแล้ว ข้าวประดับดินได้แก่ ข้าวของหวานพร้อมด้วยหมากพลู บุหรี่หรือถ้วยใบทองกล้ายแล้วนำไปวางหรือห้อยไว้ตามต้นไม้หรือวางไว้ตามพื้นดิน (วิมลพรรณ ปิตทวิรัชชัย 2516: 89) กำหนดการทำบุญข้าวประดับดินจะทำในวันข้างแรม 14 ค่ำ เดือน 9 บางที่จึงเรียกว่า บุญเดือน 9 (จากรัตน ชรรมาวัตร ม.ม.ป.: 38)

ส่วนมูลเหตุในการทำบุญข้าวประดับดินนั้น สาร สาระทัศนานันท์ (2527: 76) ได้กล่าวไว้พอสรุปได้ดังนี้

ครั้งพุทธกาล บรรดาญาติของพระเจ้าพิมพิสารกินของสงฆ์ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรต เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแก่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์แล้ว มิได้ทรงอุทิศส่วนกุศลผลบุญไปให้บรรดาเปรตที่เป็นญาติเหล่านั้น เมื่อเปรตมิได้รับผลบุญ ถึงเวลากลางคืนพากันมาส่งเสียงน่ากลัว เพื่อขอส่วนบุญอยู่ใกล้ ๆ กับพระราชวัง พระเจ้าพิมพิสารทรงได้ยินเช่นนั้น พอรุ่งเช้าจึงเสด็จไปทอดถามสาเหตุจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงทรงแจ้งถึงสาเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทราบแล้ว จึงถวายทานแล้วอุทิศส่วนกุศลซึ่งได้ทำไปให้เปรตตั้งแต่นั้นมาบรรดาเปรตเหล่านั้นก็ไม่มารบกวนอีก เพราะเปรตที่เป็นญาติได้รับผลบุญแล้ว ชาวอีสานจึงถือเอามูลเหตุนี้ทำบุญข้าวประดับดินติดต่อกันมา

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ม.ป.: 9) ไต่กล่าวถึงพิธีทำบุญข้าว
ประคัมกินไว้พอสรุปได้ดังนี้

ชาวบ้านถือเอาวันแรม 13 ค่ำ เป็นวันโสมหรือวันรวม ใน
วันนี้ชาวบ้านจะเตรียมอาหารหวานคาว จีบหมากพลู บุหรี่ไว้ทำบุญทำทาน อาหารคาว
หวานที่ตระเตรียมไว้ต้องทำไว้ให้มากพอที่จะแบ่งเป็น 4 ส่วนได้ เพราะอาหารส่วนที่หนึ่ง
ใช้เลี้ยงดูกันเองในครอบครัว อาหารส่วนที่สองนำแจกจ่ายญาติพี่น้อง อาหารส่วนที่สามนำ
ไปอุทิศเป็นทานแก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไป และอาหารส่วนที่สี่ไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ใน
ตอนเย็นมีการสวดคัมภีร์มงคลที่วัด ชาวบ้านจะนำอาหารที่ตระเตรียมไว้ไปเยี่ยมญาติพี่น้อง
เพื่อนบ้านใกล้ เคียง เมื่อเจ้าของบ้านได้รับของฝากและการเยี่ยมเยียน ก็จะไปเยี่ยม
ตอบแทนพร้อมทั้งนำอาหารที่ตระเตรียมไว้ไปฝาก เช่นเดียวกัน พอถึงรุ่งเช้าก็วันแรม
14 ค่ำ ตอนเช้ามีพระสงฆ์จะตักลงเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านนำอาหารที่เตรียมไว้ไป
วางไว้ตามพื้นดินในบริเวณของสงฆ์เท่านั้น เมื่อวางเสร็จแล้วต้องหลั่งน้ำมอกญาติที่ล่วงลับ
ไปให้มารับของดีให้ทานถือว่าเสร็จพิธีในช่วงนี้ พอสว่างชาวบ้านก็นำอาหารที่เตรียมไว้ไป
ตักมาตบและร่วมกันถวายภัตตาหารที่วัด รัชสีล และหิงเทศน์ ๑ ถิ่นต์ เป็นอันว่าเสร็จพิธี
ทำบุญข้าวประคัมกิน

ประเพณีทำบุญข้าวประคัมกิน เป็นประเพณีที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อ
ความมีน้ำใจต่อกันในหมู่ญาติมิตร เพื่อนบ้าน ความผูกพันนี้จะทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดี
ระหว่างเพื่อนบ้านค้ำและระบบเครือญาติไม่ขาดสายไปด้วย อีกทั้งรู้จักประหยัดอันเป็น
ผลดีในทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคม
ปัจจุบันอย่างยิ่ง นอกจากนี้การทำบุญข้าวประคัมกินยังเป็นการทำบุญเพื่อสืบต่อพุทธศาสนา
และการแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ของตนเอง และเป็นการรำลึกถึงคุณงามความดีของ
บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป เพราะคนเรานั้นถ้ายังมีการระลึกถึงบุญคุณความดีของผู้มีพระคุณ
เวลาทำการใดย่อมนึกถึงและยึดถือตัวอย่างอันดีของบรรพบุรุษที่ได้ทำไว้ ช่วยให้มี
แนวทางในการดำเนินชีวิตและมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ จะทำสิ่งใดที่ไม่ดีก็มีความ
ละอายใจ ซึ่งจะเป็นการลดปัญหาสังคมได้ทางหนึ่ง ประเพณีทำบุญข้าวประคัมกินจึงเป็น
ประเพณีหนึ่งที่ควรอนุรักษ์สืบไป

4.7 ประเพณีวชนาค

การบวชถือว่าเป็นชีวิตที่สองรองจากการเกิด ชายทุกคนที่นับถือศาสนาพุทธเมื่ออายุประมาณ 12 ปีก็จะบรรพชาเป็นสามเณร และมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จะอุปสมบท พิธีการส่วนใหญ่คล้ายกันทั่วประเทศ (ไพฑูริย์ มีฤศล 2521: 49) การบวชนี้โบราณถือว่าถูกผู้ชายต้องบวชทดแทนน่านมมารดาเสียก่อนจึงจะมีครอบครัวได้ ถ้าชายใดยังไม่บวชจะไปขอแต่งงาน ฝ่ายหญิงจะรังเกียจว่าเป็น "คนคิม" คือยังไม่ได้บวชเวี้นและอบรมจิตใจให้หนักแน่นพอที่จะออกไปรับผิดชอบต่อครอบครัวได้ (สาร สาระทัศนานันท์ 2527: 79)

จ. เปรียญ (2522: 39-40) ได้กล่าวถึงพิธีวชนาคไว้พอสรุปได้ดังนี้

ก่อนที่จะถึงวันอุปสมบท ต้องมีพานใส่ดอกไม้ รูปเทียน ไปลาญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ จะต้องหัดท่องบทสวดมนต์ชานนาคไว้ก่อนจนจะถึงวันอุปสมบทควรสมาทานศีลห้าก่อน พอถึง 10 นาฬิกาที่โกนผมชำระกาย บางคนที่ทาขมิ้นให้ผิวเหลืองเหมือนม้าเหลือง พอเพลแดดตัว เสร็จก็ทำขวัญนาคซึ่งจะเป็นการพรรณาถึงคุณฉิมคามารดา เวลาทำขวัญก็มีบายศรีใบทอง 5 ชั้น บายศรีปากชาม ขนมมะพร้าว กล้วนน้ำว่า หลังจากที่ทำขวัญแล้วก็เวี้น เทียน โดยเวี้นจากซ้ายไปขวา ระหว่างที่เวี้น เทียนต้องมีการโห่ลั่นฆ้องชัย เป่าพาทย์หรือดนตรีเริ่มบรรเลง เมื่อเวี้นเทียนครบห้ารอบแล้วก็แห่มาไป ก่อนที่นาคจะออกจากบ้านจะมีโห่เอาตุ้มควย ซึ่งในขบวนแห่หน้านั้นบิดาต้องอุ้มบาตร มารดาอุ้มไตรครอง ญาติพี่น้องถือเครื่องอัฐบริขาร 8 ไตรอุปชฌาย์ ไตรกรรมวาจา พุ่มเทียน และของถวายพระอันตัย ก่อนที่จะเข้าโบสถ์จะต้องเวี้น รอบโบสถ์สามรอบ นาคไปรยทาน เสร็จแล้วบิดามารดาอุ้มนาคเข้าโบสถ์ ขณะที่กำลังครองผ้าพวงมโหรีเป่าพาทย์บรรเลงขึ้นพร้อมกัน เมื่อบวชเสร็จแล้วก็รับของถวายจากญาติพี่น้องและแขกที่ได้รับเชิญไปร่วมงาน คราวหน้าเพื่อแ่ส่วนตุศลที่ได้อุปสมบทในวันนี้ไปให้แก่ญาติพี่น้องทั้งหลายที่ไ้ล่วงลับไปแล้วในปรโลก ส่วนผู้ที่เป้นญาติโยมอุปฐากต่อควรจะปวารณาตัวเสียในเวลานี้ เมื่อพระขาดเหลือสิ่งใดก็จะไ้ขอมา หลังจากพิธีวชนาค 3 วันไปแล้วพระบวชใหม่จะออกไปบิณฑบาตไปรดญาติโยมทั่ว ๆ ไป

ประเพณีฆราวาสเป็นประเพณีของชาวไทยที่มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปหันหน้าถือศาสนาพุทธ ควรจะปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากว่าจะได้มีเวลาศึกษาถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะหาโอกาสศึกษาในขณะที่ยังไม่ได้บวชนั้นน้อยมาก อีกทั้งอาจจะไม่มีสมาธิในการศึกษาเท่าที่ควรก็เป็นได้ จะไ้แก่ความรู้ที่ได้ศึกษามาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ยังเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันอยู่ อีกทั้งเป็นการสร้างความภาคภูมิใจ ความสุขใจให้แก่อิถัมภ์คามารคามผู้มีพระคุณที่ท่านได้เห็นบุตรชายได้บวชเรียน ซึ่งผู้ใหญ่ถือได้เป็นคนโดยสมบูรณ์แล้ว อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาอีกทางหนึ่งด้วย สมควรช่วยกันอนุรักษ์ส่งเสริมไว้

4.8 บุญวิสาขบูชา

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร (2502: 61) ได้กล่าวถึงบุญวิสาขบูชาของชาวอีสานไว้พอสรุปได้ดังนี้

บุญวิสาขบูชาเป็นประเพณีทำบุญของชาวอีสานที่เหมือนกับชาวไทยภาคอื่น เนื่องจากนับถือพุทธศาสนาเหมือนกัน กำหนดกระทำในวันเพ็ญเดือนหก แต่บางที่ก็ไม่แน่ เสนอไปเพราะบางปีก็มีอธิกมาส จึงจำเป็นต้องเลื่อนมาทำพิธีกันในกลางเดือน 7 เพราะถือคติว่าเมื่อพระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และนิพพานนั้น พระจันทร์อยู่ตรงกับดาววิสาขฤกษ์ พระจันทร์เต็มดวง ดังนั้นในตอนเช้าวันเพ็ญเดือน 6 พุทธศาสนิกชนจะไปทำบุญตักบาตร พอตอนค่ำก็นำเครื่องสักการบูชาต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น ไปที่วัดเพื่อบูชาพระรัตนตรัย เสร็จแล้วเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ 3 รอบ ในการเวียนเทียนนั้นผู้ร่วมการเวียนเทียนจะเรียงลำดับความอาวุโสกันโดยจะเริ่มกันพระภิกษุสงฆ์ สามเณร คนแก่ ผู้ใหญ่ หนุ่มสาว และเด็ก ๆ ตามลำดับ ก่อให้เกิดเป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างยิ่ง เสร็จจากการเวียนเทียนแล้วก็ไปประชุมพร้อมกัน เพื่อฟังเทศน์ในพระอุโบสถ เรื่องที่เทศน์ส่วนมากจะเป็นเรื่องพระปฐมสมโพธิ อันเกี่ยวกับพุทธประวัติ นั้นเอง

บุญวิสาขบูชาของชาวอีสานนั้นมิได้กระทำกันมาแต่เดิมอย่างแพร่หลาย เพราะในเดือน 6 นั้นจะมีงานบุญที่เรียกว่า บุญบังไฟ อยู่แล้ว บุญวิสาขบูชาจึงเป็นบุญที่ไม่มี การสนุกสนานรื่นเริงเลย เป็นบุญที่มุ่งด้านศาสนาโดยเฉพาะ ดิถีกับงานบุญอื่น ๆ ซึ่งจะมีการละเล่นเพื่อความสนุกสนานมาแทรกด้วยเสมอ

4.9 พิธีโศกตา หรือบุญกระยาสารท

พิธีโศก พิธีสารท หรือบุญกระยาสารท เป็นประเพณีเดียวกัน แต่แตกต่างกันในส่วนปลีกย่อยเท่านั้น (คุณ พรหมโมปกรณ์ ม.ม.ป. : 1) เพราะบุญกระยาสารทเป็นของชาวไทยที่พูดภาษาไทย ส่วนพิธีโศกตาหรือประเพณีโศกตาเป็นงานบุญของชาวไทยที่พูดภาษาเขมรในแถบจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ซึ่งบรรพต เปรมชู (ม.ม.ป. : 131-133) ได้กล่าวถึงพิธีโศกตาไว้พอสรุปได้ดังนี้

คำว่า "โศกตา" เป็นภาษาเขมร มาจากคำว่า "จีโศก" ซึ่งแปลว่า โศกเศร้า เหง้า หรือวงศ์สกุล ส่วนคำว่า "ตา" หมายถึง โศกทรงสาคณาญาติทั้งหมดที่มีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นพิธีโศกตาจึงหมายถึงพิธีรำลึกถึงบรรพบุรุษอย่างหนึ่งทั่วภาคญาติทั้งหลายที่มีชีวิตอยู่กระทำบูชาวงสรวงถึงวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วทั้งหมด ซึ่งจะจัดขึ้นทุกปีในราว เดือนสิงหาคมหรือเดือนสิบ ระหว่างวันแรม 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ ในการประกอบพิธีนั้น ทุกครอบครัวจะเตรียมภาชนะ เช่น กระจ่าง กระจง ใส่อาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ แล้วประดับประดาตกแต่งให้สวยงามตามฐานะของแต่ละครอบครัว ซึ่งเรียกว่า กระจงโศกตา เป็นเครื่องพลีกรรม เสร็จแล้วนำไปรวมกันที่บ้านของคนที่อาวุโสหรือคนที่น่านับถือของวงศ์ตระกูล ครั้นถึงเวลาประมาณ 17.00-18.00 น. ของวันแรม 14 ค่ำ นิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มาสวดบังสุกุล เสร็จแล้วถวายจตุปัจจัยไทยทาน เป็นอันเสร็จพิธี บางบ้านอาจไม่ต้องใช้พิธีทางสงฆ์ก็ได้ เมื่อพระสงฆ์กลับไปแล้วก็จะเริ่มพิธีโศกตาโดยการจุดประทัดเพื่อเชิญวิญญาณผู้ล่วงลับไปแล้วทั้งหลาย ให้ทราบและมารับประทานอาหารที่เตรียมไว้ ใครก็คิดถึงวิญญาณของผู้ใดก็เรียกให้มา ตอนนี้จะเห็นตอนที่มีเสียงดังขรมไปหมดทั้งบ้าน ไม่ทราบว่าเสียงใคร เรียกบ้าง หลังจากนั้นจะท่องบ่นถ้อยคำรับทั้งหลายไว้ 1 คืน เมื่อว่าบรรพบุรุษจะได้รับประทานให้เต็มที่ รุ่งขึ้นเวลาประมาณ 6.00 น. บรรพทวงศ์ภาคญาติจะมาพร้อมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการส่งท้าย เมื่อเรียกวิญญาณที่ล่วงลับไปมารับส่วนกุศลแล้วก็จุดประทัดอีกครั้ง จากนั้นแต่ละครอบครัวจะยกกระจงของตนกลับบ้าน แจกจ่ายสิ่งของรับประทานกัน เป็นอันว่าเสร็จพิธี

พิธีโศกตาเป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของตน และเป็นการทำบุญร่วมกัน

ห้ามกลางญาติพี่น้องของตนซึ่งเป็นการกระชับความสัมพันธ์ ความสามัคคีในหมู่ญาติพี่น้อง ทำให้ระบบเครือญาติไม่ขาดสายไป มีแต่จะเพิ่มความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ส่วนบุญกระยาสาธาก็เป็นวิธีทำบุญทางพุทธศาสนา เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว เช่นเดียวกัน

5. ประเพณีการแสดงและการละเล่นพื้นบ้าน

5.1 เพลงโคราช

จารุวรรณ ชรรวมัตร์ (ม.ม.ป.: 79-83) ได้กล่าวถึงเพลงโคราชไว้พอสรุปได้ดังนี้

เพลงโคราช เป็นเพลงพื้นเมืองที่นิยมกันมากในเขตจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียง เพลงโคราชมีลักษณะเป็นกลอนเพลงปฏิพาทย์ที่ใช้ไหวพริบในการแก้ปัญหาเรื่องโต้ตอบกันระหว่างผู้เฒ่า ทานผู้รู้บางท่านกล่าวไว้ว่า กลอนเพลงโคราชเป็นเพลงครูของเพลงเรือ เดิมทีเดียวกับเพลงโคราชเป็นเพลงสั้น ๆ เรียกว่า เพลงกอม เพลงโคราชอาจจะเป็นเพลงที่สนุกสนาน แต่ก็มีเพลงโคราชหลายเพลงที่ทำให้แง่คิดในรูปของสุภาษิต ประชญา และสะท้อนสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตของชาวบ้าน เช่น

อย่ามัวหวังค้นหา เพราะมันจืฬา เกิดเหตุ

เขาจิเนรเทศให้เป็นอย่างเสียคม

ดูถามกโถมมากใคร เขาจือยากนิยม

การเล่นเพลงโคราชมีขนบในการเล่นดังนี้คือ ผู้เล่นหญิงชายจะต้องเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู บทเกริ่น บทเกี่ยว บทลักหาพานี่ ที่หมากฉิว ชิงชู และสู่ขอ เพลงชมทงและเพลงลาจาก ลักษณะของคำในเพลงโคราชมักจะเป็นคำคมที่ให้ ความหมายสองแง่สองงาม แต่ก็ป็นคิดปะตึงดงำดวยการไ้คำและเสียงสัมผัส เช่น

ก. เพลงไหว้ครู

จะยกหัตถ์เห็นอ้อม

จะประนมเหนือเกล้า

จะไหว้คุณพระคุณเจ้า

ท่านผู้มีพระคุณคอกเค

ไหว้ทั้งพระพุทธรูปพระธรรม

ที่เลิศล้ำในเวไนย

ไหว้บิดมารดา

อีกทั้งคุณพ่าคูณดิน

ข. เพลงชมป่า

เข้าป่ารั้งราย	เห็นแต่ไม้รั้งเชิง
เข้าป่าเรียงรัง	ใบไม้ก็ร่วงโตรงทรง
ไค้ยืนเสียงนกกาเหว่า	จิตให้แว้ววังเวงใจ
เสียงนกคะเหว่าเร่าร้อง	ก็กก้องจรัญ

กลอนเพลงโคราช นอกจากจะเป็นกลอนโต้ตอบกันแล้ว ยังมีกลอนเพลงโคราชในรูปเพลงนิทาน เพลงเล่าการบ้านการเมือง เพลงสั่งสอนหลักธรรม เพลงประวัติศาสตร์ เช่น

เรายังไม่เหาะระหัดไม้ไค้สำเร็จพระอรหันต์
 ไกลลมจะขาดกับซันซี้แล้ว เขาก็บอกอรรถ
 นักเอาไว้เป็นทางไม้เจิมยังเป็นค้ำ
 สีสานที่ไค้ทำนี่ถึงไว้เป็นทาง

5.2 หมอลำ

คำขล กองแก้ว (2521: 88-98) ไค้กล่าวถึงหมอลำไว้พอสรุปได้ดังนี้

หมอลำเป็นการแสดงที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของชาวอีสานมาก เมื่อมีงานอะไรก็ตาม ชาวอีสานก็มักจะมีมหรสพเสพเงิน เป็นการสร้างความสนุกสนานทุกครั้ง และหมอลำจะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลย ดังนั้นชาวอีสานส่วนใหญ่จึงคุ้นเคยกับหมอลำ หมอลำมีอยู่ 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

5.2.1 หมอลำคู่ หรือหมอลำกลอน ประกอบด้วย ฝ่ายชาย 1 คน ฝ่ายหญิง 1 คน หมอแก่อีกฝ่ายละ 1 คน การลำก็ว่าไปตามกลอน ข้อความที่ไม่ยาวนักสำหรับร้องเป็นทำนองกลองจองกัน เรียกว่า กลอนลำ ซึ่งแบ่งเป็น กลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว และกลอนลำเตี้ย

5.2.2 หมอลำพื้น เป็นการเล่านิทานซึ่งเป็นประเพณีของชาวอีสานไค้มีวิวัฒนาการต่อจากการเล่าธรรมคามาเป็นการเล่าโดยมีการใช้ดนตรีเข้าช่วย คือมีการเป่าแคนสลับการเล่านิทาน เป็นทำนองนำฟัง การลำพื้นจึงได้แก่การลำเป็นเรื่อง ๆ โดยมีผู้แสดงเพียงคนเดียว วัชรบาทของตัวละครทั้งหมดในเรื่อง ถึงบทบาท

ของใครก็จะแสดงให้เห็นทั้งท่าทางและการพูด โดยมีหมอแค้นคอยให้จังหวะดนตรีประกอบ ปัจจุบันนี้ก็ได้ถูกดัดแปลงวิธีการแสดงหมอลำพื้นจากการเล่านิทานคน เดียวมาเป็น 2 คน และหลายคนขึ้นตามลำตัม เครื่องดนตรีก็มีมากขึ้นจนจะกลายเป็นวงดนตรีสากลไปแล้ว

5.2.3 หมอลำหมู่ หรือลิเกลาว กัดแปลงมาจากหมอลำพื้น บางที่เรียกว่าหมอลำประยุกต์ หมอลำเพลินก็เป็นหมอลำที่วิวัฒนาการมาจากหมอลำหมู่เดิม ซึ่งเรียกว่า ลำเวียง แต่ลำเพลินเป็นลำแบบใหม่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมตะวันตก เพราะมีการเต้นเข้าจังหวะต่าง ๆ สลับเสียงเพลงโยโย่ให้นักเต้นหญิงเหมือนพวกรำวง และเครื่องดนตรีก็ใช้เครื่องดนตรีสากล เกือบทั้งหมด

นอกจากนี้ยังมีลำอีกแนวหนึ่ง ซึ่งมีความมุ่งหมายไม่เหมือนลำแบบอื่น แต่ก็ยังมีผู้นิยมกันอยู่ในภาคอีสาน ลำแบบนี้เรียกว่า ลำผีฟ้า หรือบางแห่งเรียก ลำผีใต้ ซึ่งมีใจเป็นการลำเพื่อความสนุกสนานบันเทิง แต่เป็นการลำเพื่อรักษาผู้ป่วยที่รักษาหายยากหรือหมดหนทางที่จะรักษาแล้ว เป็นวิธีการรักษาตามแบบหมอผีโดยเฉพาะก่อนจะทำพิธีล่ำหมอผีจะให้จัดทำเครื่องสังเวจเจ้าที่ เจ้าทางพร้อมทั้งค้ายสำหรับผูกข้อมือคนป่วย หมอลำจะเริ่มด้วยการล่ำวงสรวงหรือบูชาผีเจ้าบ้าน ผีบรรพบุรุษ ในขณะที่เกี่ยวข้องก็รำรำไปรอบ ๆ คนป่วย ให้ญาติพี่น้องผู้ป่วยรำตามจังหวะไปค้าย การล่ำผีฟ้านี้เป็น การเชื่อ เชิญวิญญาณของบรรพบุรุษมาช่วยปลดปล่อยโรคร้ายไข้เจ็บออกจากร่างกายของผู้ป่วย หลังจากได้ทำพิธีแล้ว เชื่อกันว่าคนป่วยจะหายจากเจ็บป่วย ชาวบ้านก็จะอยู่ด้วยความผาสุกโดยทั่วกัน

5.3 เชิ้ง

มกา เบญจกาญจน์ (2523: 11-14) ได้กล่าวถึงการเชิ้งไว้พอสรุปได้ดังนี้

เชิ้งนั้นนับว่าเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานที่เคี้ยวและการเชิ้งนั้นมีวิวัฒนาการไปในหลายรูปแบบ ได้แก่

5.3.1 การเชิ้งบ้องไฟ เป็นการละเล่นที่ถือว่าเป็นเทศกาลที่สำคัญมากของชาวอีสาน และการเล่นชนิดนี้จะมีเกือบทุกหมู่บ้านในแคว้นอีสาน เหตุผลในการเชิ้งบ้องไฟหรือเรียกว่าทำบุญบ้องไฟมาจากความเชื่อของชาวอีสานว่า "พระยาแค้น" เป็นเทพเจ้าที่มีหน้าที่ควบคุมให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและสามารถบันดาล

ให้ท้องถิ่น ของคนอุดมสมบูรณ์เพราะมีฝนตก จึงต้องมีการเหมืองไฟเพื่อ เป็นการ เชน สรวง
บูชาเทพเจ้า เมื่อพระยาแตนพอใจก็จะทำให้ฝนตก และยังมี ความเชื่อต่อไปอีกว่า ถ้า
หมู่บ้านใดทำศึกต่อกันถึง 3 ปี ชาวปลาอาหารในหมู่บ้านจะอุดมสมบูรณ์ ในการบุงบองไฟ
นี้เองจะมีการประกวดบองไฟของแต่ละหมู่บ้าน ในการแห่นั้นก็จะมีการรำรำประกอบ
ไปด้วยเป็นประเพณี เรียกว่า ขบวน เซิ้ง หรือห้อน เซิ้ง มีการรำรำเป็นหมู่ ประกอบด้วย
ดนตรีพื้น เมือง เช่น กลองยาว ฉาบ ฉิ่ง

การรำ เซิ้งจึงถือว่าเป็นศิลปะที่ถ่ายทอดสภาพ

ชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันของชาวอีสาน ซึ่งท่าฟ้อน เซิ้งแต่ละท่าจะลอกเลียนมาจาก
ชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เช่น

ท่าถอนกล้า เป็นการรำรำที่ผู้รำจะใช้ 2 มือ
ทั้งสองจีบคว่ำพร้อมกับโน้มลำตัวลงด้วย เป็นท่าที่กำลังก้ม ๆ เงย ๆ เหมือนกับขณะถอน
กล้า ส่วน เท้าก็จะยกขึ้นลงตามจังหวะกลอง

ท่าล้างมือ ท่านี้ผู้รำจะใช้ 2 มือทั้งสองถูกกัน
ไปมา คล้ายกับกำลังล้างมือ เท้าจะยกขึ้นลงตามจังหวะกลอง

ท่าคานา เป็นการรำที่ผู้รำใช้ 2 มือทั้งสอง
จีบคว่ำลงแล้วม้วนจีบให้หงายขึ้นในท่าก้ม เงย ส่วน เท้ายกขึ้นลงตามจังหวะกลอง

ท่าสลัดมือ ผู้รำจะใช้ 2 มือการตีฝ่ามือไป
ทางซ้ายและขวาสลับกันและหันหน้าไปทางเดียวกับมือ เท้ายกขึ้นลงตามจังหวะกลอง

ท่าเช็ดมือ ผู้รำจะใช้ 2 มือถูที่สะโพกไปมา
ยกข้อศอกขึ้น เล็กน้อย เท้ายกขึ้นลงตามจังหวะกลอง

ท่าปั้นข้าว แบ่งการรำเป็นคู่ คู่หนึ่งจะ
นั่งปรบมือ อีกคู่หนึ่งจะยืนท่าทำ เหมือนปั้น ข้าว เหมียว จังหวะเท้าตามจังหวะกลอง

ในขณะที่มีการเซิ้งนั้น ชาวบ้านที่ร่วมขบวนแห่
บองไฟจะมีการร้องที่เรียกว่า กาพย์เซิ้งบองไฟ ในขณะที่เดินไปด้วยในขบวน ขบวน
กาพย์เซิ้งนั้น จะมีเป็นกลุ่มประกอบด้วย หัวหน้ากลุ่ม ทำหน้าที่เป็นแม่เพลง คอยบอกบท
และจะมีลูกคู่คอยร้องรับจะมีกี่คนก็ได้ การร้องใช้ไม้ทวนพื้นบ้านอีสานมาร้องเป็นการเล่า
นิทาน เป็นที่สนุกสนาน บางครั้งก็ผูกคำขึ้นเองใหม่ให้คล้องจองกันบ้าง ส่วนมากจะเป็น

เรื่องตกลงและหยายกาย นอกจากนั้นการร้องกายซึ่งยังแบ่งประเภทของการร้องออกไปอีกเช่น

5.3.2 การ เชื้องขอ เป็นการร้องเชื้องเพื่อขอมริจาก และนำสิ่งทีไ้รับมริจากมานั้นไปเลี้ยงกุกันในขมวนแ่หรือนำไปถวายพระ สิ่งของทีขออาจเป็นทรัพย์สิน สิ่งของ อาหาร หรือสิ่งอื่น ๆ ซึ่งแล้วแต่ผู้ให้จะมริจาก การร้องผู้ร้องจะผูกเรื่องขึ้น เป็นคำกลอนสก และมีลูกคู่รับในการร้อง โดยลูกคู่จะร้องทวน เนื้อความเดิม

5.3.3 การ เชื้องให้พร เป็นการเชื้องทีต่เนื่องมาจาก การเชื้องขอ คือ เมื่อกขอไ้แล้วก็มีการอวยพรให้แกผู้ทีมริจากจิตตบัจจยไ้กับขมวนแ่ การเชื้องอย่างนี้มักจะสะท้อนให้ เห็นบัจจยบางอย่างทีสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวขาน เช่น ขออวยพรให้ไ้เงินทอง ข้าวสาร ข้าวสุก เป็นต้น

5.3.4 การ เชื้องเล่านิทาน เป็นการร้องเชื้องโดยการเล่านิทานพื้น เมืองหรือ เรื่องทีรู้จักแพร่หลายในท้องถิ่นมาร้องเล่าให้ฟัง เช่น เรื่อง ผาแดงนางไอ่

5.3.5 การ เชื้องกิน เหล้า เป็นการ เล่นทีไม่มีพิธีรีตอง จัดเพื่อความสนุกสนาน มักจะทำในงานบุญบ้องไฟ ผู้เล่นประมาณ 10-15 คน ผู้นำกลุ่มจะร้องเป็นกลอนคล้องจองกัน เพื่อขอขมและเหล้ากินในงาน ในงานแหบ้องไฟจะมีการแหเชื้องกิน เหล้าไปทั่ว มีเสียงกลอนและพ้องรำประกอม แต่งกายด้วยเสื้อผ้าแปลก ๆ บางทีเกา ซาก บางครั้งก็เป้นหญิง (กะเทย) จักว่าเป็นชุดเชื้องตลกก็ไ้

5.3.6 การ เชื้องนำออยไฟ เป็นการ เชื้องหลังจากการ รุกบ้องไฟเสร็จแล้ว

5.4 กั้นตรีม

สมจิตร กัลยาณิ (2524: 23-25) ไ้กล่าวถึงกั้นตรีมไว้พอสรุปไ้ดังนี้

กั้นตรีม เป็นวงคนตรีพื้น เมืองทีนำเอาจังหวะตีโทน มาเป็นชื่อวงคนตรี เรียกว่า กั้นตรีม ซึ่งหมายถึง โทนนั้นเอง และทำนองเพลงของวงกั้นตรีมเป็นแม่บทของ เพลงพื้น เมืองและการละเล่นอื่น ๆ ในแถบจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง

การเล่นกันตรีม นิยมเล่นในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งาน
แต่งงาน โกนจุก บวชนาค หรืองานเทศกาลต่าง ๆ ในสมัยโบราณนั้นงานแต่งงานจะ
ต้องมีวงกันตรีมเล่นกลมหรือจนถือกันเป็นประเพณี เครื่องดนตรีมีโทน ๑ คู่ ปี่อ้อ 1 เลา
ปี่ใน 1 เลา ฉิ่ง 1 คู่ กรับ 1 คู่ ฉาบ 1 คู่ มีผู้เล่น 4 คน จะเป็นหญิงหรือชายก็ได้แต่
ส่วนใหญ่เป็นชาย ส่วนผู้หญิงเล่นควยก็มีหน้าที่ร้องและรำไปกามจังหวะเพลง ใช้ภาษา
เขมรในการขับร้อง ส่วนการแต่งกายนั้น แต่งตามสบาย หากจะแต่งตามประเพณีนิยม
ของท้องถิ่นก็ได้ สำหรับทำนองและจังหวะเพลงมีหลายทำนองอาจได้เป็นทำนองและ
จังหวะเพื่อเล่นบทไหว้ครู เพื่อขับรเพลงเข้าขบวนแห่ในงานพิธีต่าง ๆ และเพื่อขับรเพลง
บนเวทีแสดงหรือขับรเพลงในโรงประจำพิธีเรียกว่าทำนองบทเบ็ดเตล็ด ก่อนการแสดง
กันตรีมทุกครั้งต้องมีการไหว้ครูและอุปกรณการไหว้ครูเสมอ ในปัจจุบันนี้งานศพของผู้มี
ฐานะระดับกลางก็มักนำวงกันตรีมไปขับรเพลงทำนองเพลงที่เล่นเป็นทำนองเสราโศก

5.5 เรือมอันเร หรือรำกระตบสาก

สมจิตร กัลยาสิริ (2524: 30-31) ได้กล่าวถึงเรือมอันเรไว้
พอสรุปได้ดังนี้

เรือมอันเร แปลว่า รำสาก สมัยก่อนเรียกลูกทอนเร เล่นกัน
ในวันหยุดสงกรานต์ ซึ่งเรียกว่า "วันต้อม" ถือว่าวันขึ้น 1 ค่ำ เดือนห้า เป็นวันขึ้นปีใหม่
ทางจักรคติ ประชาชนจะพากันหยุดงาน 3 วัน ตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ถึงขึ้น 3 ค่ำ
เดือนห้า เพื่อพักผ่อนและทำบุญ พอถึงวันขึ้น 14 ค่ำ จะมีพิธีก่อกองเขาทรายตามวัดวา
อารามต่าง ๆ ทั่วไป รุ่งขึ้นวันขึ้น 15 ค่ำ มีการทำบุญตักบาตร และจากวันแรม 1 ค่ำ
เป็นต้นไป ตามประเพณีให้หยุดงานอีก 7 วันเพื่อพักผ่อนในระหว่างวันหยุดประจำปีนี้ จึง
เป็นโอกาสให้หนุ่มสาวที่รักใคร่กันได้พบกันควยการละเล่นที่บ้านหรือที่ลานวัด เช่น
เรือมอันเร เป็นต้น

เครื่องดนตรีที่ประกอบเรือมอันเร มีโทน 1 คู่ ปี่อ้อ
1 เลา ปี่ไฉไล 1 เลา ซอขลุ่ยขนาดกลาง 1 คัน ตะโพน 1 ใบ ฉิ่ง 1 คู่ กรับ 1 คู่ ฉาบ
1 คู่ ส่วนผู้รำและเล่นนั้นผู้รำไม่จำกัดจำนวน ส่วนผู้เล่นดนตรีปกติก็มี 4 คน

การแต่งกาย ในสมัยก่อนไม่ฟิตฟิตัน แต่งกายตามสบาย หากจะให้สวยงามก็จะแต่งตามประเพณีนิยม คือ ผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลม แขนสั้น ผ้าขาวมาคาดเอว 1 ผืน คลองคอปดอยชายไปข้างหลังอีก 1 ผืน ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าไหมพุ่ม ภาษาพื้นเมืองสุรินทร์เรียกว่า "ซิมปีวลโหด" เสื้อแขนกระบอก มีผ้าสไบบาง ๆ พาดทับเสื้ออีกชั้นหนึ่ง นอกนั้นมีเครื่องประดับอื่น ๆ เช่น คอกไม้ทัดหู

ทำนองและจังหวะรำ จังหวะเรอมนั้นเร ในสมัยก่อนมีเพียง 3 จังหวะเท่านั้น คือ จังหวะจิงมูย จังหวะมลปโคง จังหวะจิงปรี ต่อมาได้พัฒนาทำรำ จังหวะรำเพิ่มขึ้นจนปัจจุบันนี้ เรอมนั้นเรได้เพิ่มจังหวะรำหลายจังหวะ คือ จังหวะ ไหว้ครู กัดปลา จิงมูย มลปโคง และจิงปรี ต่อจากนั้นผู้แสดงผู้ชายหนึ่งคนจะแสดงท่าเข้าสากลโคงโยน พลิกแพลงต่าง ๆ

ทำรำ ในสมัยก่อนไม่มีทำรำที่แน่นอน เพราะเป็นการรำกัน อย่างสนุกสนานในยามพักผ่อน และส่วนมากผู้ที่อยู่ในวงรำคือ รำล้อมผู้กระหนบสากลจะเป็น ผู้หญิงล้วน ส่วนหนุ่ม ๆ ก็มาเป็นกลุ่ม ๆ ยืนชมสาว ๆ ที่กำลังรำอยู่ หากชอบคนไหนก็จะเข้าไปรำด้วย ดังนั้นทำรำของผู้หญิงจึงเป็นทำรำปกป้องของสงวน คอยป้องกันไม่ให้หนุ่ม ถูกเนื้อคองตัว และเมื่อสาวรำเข้าสากล หนุ่มก็จะตามเข้าสากลด้วย การเรอมนั้นเรจึง เป็นการละเล่นที่สนุกสนานของหนุ่มสาวในสมัยก่อน

ปัจจุบันนี้เรอมนั้นเรแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกันไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตามเรอมนั้นเรในปัจจุบันได้พัฒนาไปสู่แบบแผนที่แน่นอนทั้งจังหวะและทำนองทำรำ ส่วนใหญ่ เป็นแบบทำรำวงมาตรฐาน เช่น ท่าแขกเตาเขารัง ท่าสอคสรอยมาดา เป็นต้น

5.6 กโนบติงต็อง หรือระบำตักแตนคำข้าว

สมจิตร กัลยาศิริ (2524: 32-33) ได้กล่าวถึงกโนบติงต็องไว้โดยสรุปดังนี้

กโนบติงต็อง เป็นการละเล่นที่เกิดขึ้นใหม่เป็นเวลา 30 กว่าปีมานี้เอง โดย นายเหือน ตรงศูนย์กี ชาวบ้านโพธิ์ทอง ตำบลไพล อำเภอปราสาท

จังหวัดสุรินทร์ เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำร่ำ เลียนแบบจากตักแตนที่นายเหอนไปเห็นมาขณะที่ออกไปภูไซ จึงกดับมาร่ำเลียนแบบตักแตน โดยมีทำนองดนตรีด้วย เครื่องดนตรีก็มีโทน ๒ ใบ ซออู้ขนาดกลาง 1 คัน ปี่ใน 1 เล่า ฉิ่ง 1 คู่ และกรับ 1 คู่ ส่วนผู้เล่นและ ผู้แสดงนั้น ผู้เล่นดนตรีปี่กตมี่ 4 คน ส่วนผู้แสดงไม่จำกัดจำนวน สำหรับการแต่งกายในสมัยก่อนไม่มีเครื่องแต่งกายเป็นแบบแผน ส่วนมากมักเอนสนุกสนานเลียนท่าตักแตนโดยไม่คำนึงถึงเครื่องแต่งกาย ต่อมานายเทพ ฉัตรทอง ได้คิดประดิษฐ์เครื่องแต่งตัวเลียนแบบตักแตน เป็นชุดสีเขียวทั้งชุด ตัวเมียจะมีกระโปรงสีเขียวทับอีกชั้นหนึ่ง มีหัว และมีปีก เลียนแบบตักแตนจนเป็นที่นิยมมาจนถึงปัจจุบันนี้

5.7 เรือมตรต หรือรำทฤษสงกรานต์

ดกกา เบญจกาญจน (2523: 66) ได้กล่าวถึงเรือมตรตไว้พอสรุปได้ดังนี้

รำทฤษ เป็นการเล่นประกอบการร้องของชาวเขมรในแถบอีสานใต้ จากการเล่าสืบต่อกันมาไม่สามารถทราบแน่ชัดว่าได้มีการเล่นแบบนี้ตั้งแต่เมื่อใด และการเล่นชนิดนี้ไม่มีการถ่ายทอด เอนงาย มีผู้ร้องเพียงคนเดียวก็สามารถเล่นได้ ส่วนการแต่งกายนั้น ผู้หญิงนุ่งผ้าไหม ใส่เสื้อแขนกระบอก มักนิยมสีสวยงาม มีผ้าขาวมาพาดไหลอย่างสไบเฉียง

ผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบน ผ้าขาวมาคาดเอว นิยมใส่เสื้อคอกลม เครื่องดนตรีที่ใช้เพียงกลอง 1 หรือ 2 ลูกเท่านั้น ส่วนลักษณะการเล่น ใช้บริเวณด้านหน้าบ้าน และเปลี่ยนที่ไปตามหมู่บ้านในทุกคร้วเรือน การเล่นจะมีผู้ถือบาตรคอยรับบริจาค ฝ่ายคนเล่น มีผู้ร้อง 1 คน คนที่กลอง 1 คน ลูกคู่ไม่จำกัดจำนวน หรือจะเชิญผู้ร้องคนเดียวก็ได้ แต่ที่มีดนตรีด้วยก็เพื่อให้เร้าใจและสนุกสนาน เมื่อผู้แสดงทุกคนไปถึงลานบ้านก็จะพากันตั้งวงกลม คนร้องนำก็จะร้องไปตามบท เนื้อที่ร้องก็มักจะมีบทขออนุญาตและขอรับบริจาค และบทให้ศีลให้พรเจ้าของบ้าน จุดประสงค์ในการเล่นก็เพื่อรับบริจาคจตุปัจจัย และสิ่งของต่าง ๆ เช่าวัด และเพื่อให้เกิดความสนุกสนานก็จะมีการแสดงเรือมอันเรในขณะการเล่นเรือมตรตด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการชักจูงให้คนมาบริจาคนั้นเอง ซึ่งได้ประโยชน์ 2 ทาง คือ ได้สร้างกุศล และได้ชมการแสดงไปด้วย

5.8 เรือมอไช

สงขม บุญกล้อย (2522: 107-108) ได้กล่าวถึงเรือมอไชไว้พอสรุปได้ดังนี้

เรือมอไชเป็นการ เล่น เบ็ดเตล็ดอย่างหนึ่งประกอบด้วย การ เล่นมโหรี ลักษณะการเล่นอไชคล้ายกับการ เล่น เพลงอีแซว เพลงลำตัด ของ ภาคกลาง เป็นเบ็ดเตล็ดที่ต้องใช้ปฏิภาณระหว่างชายหนุ่มและหญิงสาว บทที่ร้องมักเป็น บทปฏิพากย์ใน เชิง เกี่ยวพาราสีกัน เป็นภาษาเขมร

ลักษณะการเล่นอไช จะแบ่งเป็นฝ่ายชายฝ่ายหนึ่ง และ ฝ่ายหญิงอีกฝ่ายหนึ่ง จำนวน เป็นคู่ ๆ กัน มักมีไม่เกิน 4 คู่ โดยแต่ละคู่จะยืนหันหน้า เข้าหากันและร้องโต้ตอบกัน เปลี่ยนคู่กันไปจนจบ ในระหว่างที่ฝ่ายหนึ่งร้องจบ คนตรี จะรับเป็นท่อน ๆ และในช่วงที่คนตรีรับที่เองที่ฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย จะรำท่อนตอบ กลับไปกลับมา สำหรับเครื่องดนตรีที่ใช้ก็มี ปี่สไล 1 เลา ซอตรัวเอก 1 คัน กลองกันตรึม 1 ลูก และเครื่องให้จังหวะคือ กรับ และฉิ่ง

5.9 เจริบง

สงขม บุญกล้อย (2522: 112) ได้กล่าวถึงเจริญบงไว้ดังนี้

การ เจริบงของชาวไทยที่พูดภาษาเขมรมีลักษณะ เหมือนกับ หมอลำและเพลงโคราช คนตรีที่ใช้ประกอบในการ เจริบงคือ แคน การ เจริบง ประกอบด้วยฝ่ายชาย 1 คน และฝ่ายหญิง 1 คน และคน เป่าแคนอีก 1 คน เจริบง โต้ตอบกันไปมา การ เจริบงจะ เริ่มขึ้นด้วยบทไหว้ครู ปฏิสันถารกับผู้ฟัง และ เจริบงเป็น การบอกกล่าวถึงความสำคัญของงานนั้นว่ามีการนำ เทัญตุลอะไร มีอาณิสงสัยอย่างไรบ้าง บางครั้งอาจมีการขมิทานประกอบก็ได้ บางครั้งการ เจริบงอาจ เจริบงเป็น เชิงกระทู้ถาม คือฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ถาม อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ตอบ ทำนองการ เทศน์ปุจฉา วิสัชนา หลังจากนั้นจึง เจริบง โดยทั่วไปลักษณะการ เจริบงในตอนหลังจะ เพิ่มรสให้สนุกสนาน ด้วยการ ใช้คำเป็นที่พอใจแก่ผู้ฟัง เรียกเสียงเฮฮา จึงมักเป็นบทหยอกล้อกระทบกระเที่ย บท เจริบงที่ เปรียบ เทียบกระเดียดไปในทางคลกคะนองตามแบบฉบับของการละ เล่นพื้นบ้านทั่วไป การ เจริบงแบบนี้บางที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " เจริบงเบริน" ยังมีการ เจริบงอีก ประเภทหนึ่งที่ เคยได้รับความนิยมนมาก คือการ เจริบงนิทาน ผู้ เจริบงจำนำนิทาน เก่า ๆ

มาเจริญ เช่น กตมาซอหรือปฐา ซังเซดเจ็ย หรือสังข์ศิลป์ไชย ฯลฯ การเจริญแบบนี้ได้รับความนิยมเมื่อประมาณ 10 ปีมาแล้ว ผู้ที่มีความชำนาญในการเจริญ จะมีลีลาในการเจริญดีมาก โดยใช้วิธีการเจริญหลาย ๆ แบบปนกัน ทำให้สนุกสนาน ส่วนเครื่องดนตรีประกอบในการเจริญก็มีเพียงซอ 1 คันเท่านั้น

5.10 มโหรี

สงขม บุญค้อย (2522: 104-105) ได้กล่าวถึงมโหรีไว้พอสรุปได้ดังนี้

การเล่นมโหรีเป็นการละเล่นพื้นเมืองที่ได้รับการสืบทอดมาแต่โบราณ ในปัจจุบันยังได้รับความนิยมอยู่มาก เพราะเป็นวงที่เป็นพื้นฐานในการละเล่นอื่น ๆ รวมทั้งการบรรเลงประกอบความเชื่อทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ ประกอบทั้งการประโคม ในงานพิธีต่าง ๆ ทั้งงานมงคลและงานอวมงคล ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ก็มี ซอด้วง 1-2 คัน ซอด้วงเอก 1-2 คัน กลองกันตรึม 2 ลูก กระจับปี่ 1 ราง พิณแบบอีสานใต้ 1 อัน กลองรำมะนา 1 ใบ เครื่องประกอบจังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ และปี่สไล 1 เลา สำหรับบทร้องในการเล่นมโหรี มีจังหวะที่แตกต่างกันไป มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับการเล่นกันตรึม ผู้ร้องจะเป็นฝ่ายหญิงและฝ่ายชายร้องโต้ตอบกัน โดยมีการร่ายรำประกอบด้วย เนื้อหาที่ร้องมักจะเป็นบทเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ บทเกี่ยวพาราดี บทตลกคะนองต่าง ๆ ตามแบบการละเล่นพื้นบ้านทั่ว ๆ ไป

ประเพณีการแสดงและการละเล่นของชาวอีสานเป็นศิลปะที่สวยงาม หนาแน่น และมีประโยชน์หลายประการ กล่าวคือ เป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้ฝึกสมอง ฝึกปฏิภาณไหวพริบ รู้จักนำเอาสิ่งของที่ใช้ในการประกอบอาชีพมาดัดแปลงเป็นศิลปะที่สวยสดงาม เราใจได้ ทั้งยังเป็นการได้สนุกสนาน ทำบุญ และบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือร่วมกัน อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี และเป็นผลดีต่อความมั่นคงของประเทศชาติในที่สุดอีกด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีพื้นบ้าน

การวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติของนักศึกษาต่อประเพณีพื้นบ้านนั้น ยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาค้นคว้ามาก่อน จะมีอยู่บ้างก็เป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอยู่พอจะนำมากล่าวไว้ดังนี้

ในปี พ.ศ.2516 จารุณี กองพลพรหม (2516: 247) ได้ทำวิจัยเรื่อง "คุณค่าคตินิยมบ้านหมูบ้านเมืองเก่า" มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมคตินิยมบ้านหมูบ้านเมืองเก่า ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ไว้เป็นหมวดหมู่ ศึกษาคุณค่า แปรความ และวิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง เป็นการศึกษารวบรวมคตินิยมบ้านหมูบ้านเมืองเก่า เพราะที่เป็นมรดกมรดก ผลการวิเคราะห์ปรากฏว่า คตินิยมบ้านหมูบ้านเมืองเก่ามีคุณค่าด้านปรัชญา สุนทรียะ และจริยศาสตร์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจินตนาการ ชีวิตความเป็นอยู่ และมาตรฐานทางสังคมของชาวบ้านเมืองเก่า อันเป็นประโยชน์ต่อทุกคนที่สนใจนำมาเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนเด็กและเยาวชนใฝ่ศึกษาวินิทัศน์ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

ในปี พ.ศ.2520 กอบแก้ว สิงห์ดี (2520: 36-38) ได้ทำวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของนิสิตครูศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนิสิตที่มีต่อวัฒนธรรมไทยด้านภาษา ศิลปกรรม วรรณคดี ศาสนา จรรยา มารยาท การแต่งกาย และขนบธรรมเนียมประเพณี ผลการวิจัยพบว่า ด้านความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม นิสิตส่วนใหญ่เข้าใจความหมาย และลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างดี ด้านความรู้ศึกษาซึ่งต่อวัฒนธรรม นิสิตส่วนใหญ่มีความคิดเห็นและซาบซึ้งต่อลักษณะของวัฒนธรรมไทย ในด้านศิลปกรรม ภาษา ศาสนา จรรยามารยาท การแต่งกาย และขนบธรรมเนียมประเพณีไปในทางที่ดี ส่วนความรู้ศึกษาต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไทย นิสิตส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ปัจจุบันนี้ วัฒนธรรมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปในทางเลวลง ได้แก่ การใช้ภาษา ความศรัทธาต่อศาสนา ความรู้สึกที่มีต่อวรรณคดีไทย การแต่งกาย การยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และการเคารพยกย่องผู้ใหญ่

ในปี พ.ศ.2521 ประดิษฐ์ อินทนิล (2521: 51) ได้ทำวิจัยเรื่อง "ทัศนคติต่อคนไทยของนิสิตนักศึกษานิเทศศาสตร์ในมหาวิทยาลัยสวนกลาง" มีวัตถุประสงค์เพื่อ

ศึกษาทัศนคติของคนครีไทยของนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยส่วนกลาง และเพื่อเปรียบเทียบทัศนคติของคนครีไทยของนิสิตนักศึกษาจำแนกตามเพศ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ประสิทธิภาพคนครีในมหาวิทยาลัย และสิ่งแวดล้อมทางคนครี การศึกษานี้ใช้กลุ่มตัวอย่างนิสิตนักศึกษากาตปคิชั้นปีที่ 4 ปีการศึกษา 2520 ของมหาวิทยาลัยส่วนกลาง จำนวน 558 คน ผลการวิจัยพบว่า โดยส่วนรวมนิสิตนักศึกษามีทัศนคติที่ดีต่อคนครีไทย และนิสิตนักศึกษาหญิงมีทัศนคติที่ดีต่อคนครีไทยมากกว่านิสิตนักศึกษาชาย นอกจากนี้ยังพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ประสิทธิภาพทางคนครีในมหาวิทยาลัย และสิ่งแวดล้อมทางคนครีส่งผลต่อทัศนคติทางคนครีของนิสิตนักศึกษาด้วย

ในปี พ.ศ.2522 ยุพดี จรรย์านนท์ (2522: ฉ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษานิทานชาวมาน คำบาลจอมพระ อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์" เพื่อรวบรวมนิทานชาวมานและศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น ให้เห็นลักษณะทั่วไปของชีวิต ตลอดจนค่านิยมทางสังคม เพื่อชี้ให้เห็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและเผยแพร่คุณค่าค่านิยมชาวมานในท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักทั่วไป ผลการศึกษาปรากฏว่า นิทานชาวมานได้แสดงให้เห็นสภาพชีวิตของสังคม เกมกรรม ค่านิยมทางสังคมที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของศาสนาพุทธ มีความเชื่อทางไสยศาสตร์ และยังพบว่านิทานชาวมานของอำเภोजอมพระ ได้บันทึกสภาพความเป็นอยู่ ค่านิยมทางสังคม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของคนสมัยก่อน

ในปี พ.ศ.2523 รัชนิกร เสรบโร และคณะ (2523: ข-ค) ได้ทำวิจัยเรื่อง "สภาพและปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ของเยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" กลุ่มตัวอย่างได้แก่ เยาวชนโสด อายุ 15-25 ปี ใน 4 จังหวัด คือ อุบลราชธานี ขอนแก่น มหาสารคาม และสุรินทร์ ซึ่งเป็นตัวแทนทั้ง 16 จังหวัด กลุ่มตัวอย่างนี้เลือกจากหมู่บ้านระดับการพัฒนาแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ การพัฒนาระดับสูง กลาง ต่ำ จำนวน 240 คน ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนส่วนใหญ่อาศัยอยู่กับบิดามารดา มีสิทธิที่จะกระทำการใด ๆ ก่อนขำงทัดเทียมกัน การคบหาเพื่อนต่างเพศยังอยู่ในขอบเขตขนบธรรมเนียมอันดี ความสัมพันธ์ทางเพศอย่างลึกซึ้งก่อนแต่งงานไม่มี และคิดว่าจะแต่งงานเมื่ออายุ 21-23 ปี โดยฝ่ายชายต้องมีอายุมากกว่า และต้องออกค่าใช้จ่ายในการแต่งงานมากกว่าฝ่ายหญิง 2 เท่า ความร่ำรวยมีอิทธิพลสำคัญในการเลือกคู่ครอง แต่ความซื่อสัตย์และสุจริต เป็นสิ่งที่เยาวชนเลือก การแต่งงานยังคงประเพณี

ของท้องถิ่นอยู่ ประเพณีการแต่งงานให้ลำดับความสำคัญดังนี้คือ มีการสู่ขอ มีพิธีแต่งงาน ตั้งแต่เจ้าจรดคำ มีการรับไหว้ การเลี้ยงพระ การหมั้น การสร้างเรือนหอ งานฉลอง และการผูกข้อมือ ตามลำดับ ส่วนการดำเนินชีวิตของเยาวชนโดยยึดหลักคุณธรรมทาง พุทธศาสนา คือ ความเมตตา กรุณา ยึดหลักห้าศีลคือ ทำชั่ว ไหว้พ่อแม่ ทำกรรมดีโดยไม่หวัง ผลตอบแทน มีความกตัญญูแก่เวทีย และไม่วางร้ายผู้อื่น ตามลำดับ

ในปี พ.ศ.2524 สมจิตร กัลยาศิริ (2524: จ-ฉ) ได้ทำการวิจัย เรื่อง "การวิเคราะห์เพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมืองของจังหวัดสุรินทร์" มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านภาษา สังคมวิทยา จริยศาสตร์ จิตวิทยา คนตรี ธรรมเนียม และการแสดงการละเล่นพื้นเมือง และเพื่อประมวลความคิดเห็นของนักศึกษา และประชาชนจังหวัดสุรินทร์ เกี่ยวกับคุณค่าของเพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมือง ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมเพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมืองที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ แลวนำมาวิเคราะห์คุณค่าด้านภาษาและด้านอื่น ๆ ตามเกณฑ์ที่โครงสร้างขึ้น หลังจากนั้นจึง สร้างแบบสอบถาม 1 ชุด เพื่อถามนักศึกษาวิทยาลัยครูสุรินทร์วิชาเอกภาษาไทยทั้งภาค ปกติและภาคบุคลลากร จำนวน 100 คน และประชาชนชาวสุรินทร์ในเขตอำเภอเมือง 100 คน แลวนำมาวิเคราะห์ ผลปรากฏว่า เพลงพื้นเมืองของจังหวัดสุรินทร์มีคุณค่า ด้านธรรมเนียม คนตรี ภาษา สังคมวิทยามาก ในด้านวัฒนธรรมนักศึกษาเห็นว่าเพลงพื้นเมือง และการละเล่นพื้นเมืองของชาวสุรินทร์มีคุณค่าด้านภาษา สังคม วัฒนธรรม คนตรี และสันทนาการมาก นอกจากนี้ยังพบว่า วิธีการปลูกฝังชาวสุรินทร์ทุกวัยให้เกิดความสนใจ เพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมือง คือให้สถาบันการศึกษาทุกสถาบันทุกระดับจัด กิจกรรมส่งเสริมเพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมือง สนับสนุนส่งเสริมคณะคนตรีพื้นเมือง หอเพลงแม่เพลงอย่างจริงจัง และจัดประกวดเพลงพื้นเมืองบ่อยครั้ง นักศึกษาและ ประชาชนเสนอว่าควรมีการปรับแก้เพลงพื้นเมืองทั้งคำทำนองและความหมายทาง สื่อมวลชน

ในปี พ.ศ.2524 อุดมวรรณ ภวานันท์ (2524: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การทดลองการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่เด็กวัยรุ่นใน จังหวัดนครราชสีมา" มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบผลการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม ท้องถิ่นระหว่างกลุ่มทดลองที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีการสอนในห้องเรียน วิธีอยู่ค่ายพักแรม

กับกลุ่มควบคุมที่มีต่อความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของ
 เด็กวัยรุ่นในจังหวัดนครราชสีมา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองครั้งนี้มีจำนวน 60 คน
 ซึ่งสุ่มจากนักเรียนที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.3) ปีการศึกษา 2523 ของ
 โรงเรียนรัฐบาลในจังหวัดนครราชสีมา โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 2 กลุ่ม และกลุ่มควบคุม
 1 กลุ่ม ๆ ละ 20 คน ทั้งนี้ในแต่ละกลุ่มได้รับวิธีการที่แตกต่างกัน เครื่องมือเครื่องใช้
 ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบทดสอบวัดความรู้ความเข้าใจในมรดกวัฒนธรรม
 ท้องถิ่น แบบสอบถามวัดทัศนคติต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น และโครงการถ่ายทอด
 มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยปรากฏว่า กลุ่มที่ได้รับ
 การถ่ายทอดวิธีสอนในห้องเรียนและวิธีอยู่ค่ายพักแรมมีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติ
 ต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
 และกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดวิธีอยู่ค่ายพักแรม มีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่อ
 มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดวิธีสอนในห้องเรียนอย่าง
 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ในปีเดียวกันนี้ บำรุง สุขพรธน์ (2525: 67-68) ได้ทำการวิจัยเรื่อง
 "บทบาทและผลการปฏิบัติงานของศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมในการเผยแพร่ ฟื้นฟู
 พัฒนาความคิด จิตใจ และส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อประชาชนในชนบท" โดยมี
 จุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาและประเมินผลโครงสร้าง หน้าที่ บทบาท และประสิทธิภาพของ
 การปฏิบัติงานของศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมในการเผยแพร่ทางความคิด ทัศนคติ
 ฟื้นฟูจิตใจ และวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อประชาชนในชนบท กลุ่มตัวอย่างคือ เจ้าหน้าที่ผู้
 ปฏิบัติงานในศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม ซึ่งตั้งขึ้นโดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
 ว่าด้วยศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม พ.ศ. 2523 จำนวน 51 ศูนย์ ครอบคลุมประชากร
 1,000 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยปรากฏ
 ว่า ความร่วมมือของประชาชนในการร่วมดำเนินการร่วมมือดีมากในทุกด้านที่ดำเนินงาน
 เช่น ด้านศาสนาและประเพณี สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานนี้ พบว่า มี
 ปัญหาในด้านการจัดอุปกรณ์ ขาดงบประมาณ ขาดเจ้าหน้าที่ ขาดการสนับสนุนโครงการ
 หรือกิจกรรม ส่วนในด้านการจัดกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานนั้น พบว่า
 ขอให้กำหนดนโยบายที่แน่นอน สนับสนุนนโยบายให้มากขึ้น ให้มีการดำเนินงานโดย

ต่อเนื่อง ให้มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบระดับจังหวัดที่แน่นอน และควรมีการประชุมสัมมนาและ
เผยแพร่ให้มากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2525 กรมพลศึกษา (2525: 64) ได้ทำวิจัยเรื่อง "การ
จัดกิจกรรมนันทนาการของโรงเรียนรัฐบาลระดับมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร" มี
จุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมนันทนาการที่จัดขึ้นในโรงเรียนมัธยมของโรงเรียน
รัฐบาลในกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างประชากรคือ ครูผู้ทำหน้าที่ฝ่ายกิจกรรมของ
โรงเรียนรัฐบาลระดับมัธยมศึกษา 3 ประเภท ได้แก่ โรงเรียนชาย โรงเรียนหญิง
และโรงเรียนสหศึกษา ในกรุงเทพมหานคร โรงเรียนละ 1 คน รวม 105 คน
ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมนันทนาการที่ควรส่งเสริมจัดให้มีขึ้นในโรงเรียนมากที่สุด คือ
กิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมและวัฒนธรรมไทย รองลงมาคือ กีฬา ทัศนศึกษา นิทรรศการ
ศาสนา บำเพ็ญประโยชน์ คนตรี เกษตร ค่ายพักแรม และการไต่สวนที่ ประโยชน์ที่
นักเรียนจะได้รับจากการจัดกิจกรรมนันทนาการคือ ได้รับความรู้เพิ่มขึ้น เกิดความสามัคคี
มีความศรัทธาเริ่ม รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจ การ
ปรับตัว มีประสบการณ์ สนุกสนาน ขอนคลายความตึงเครียด ผิดเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี
ตลอดจนการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย

ในปี พ.ศ. 2525 ชีระ ญูเจริญ และคณะ (2525: 16-18) ได้ทำวิจัย
เรื่อง "การวิเคราะห์ประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานที่มีผลต่อการศึกษา" ตามโครงการ
สังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ โดยมี
วัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ประเพณีฮีตสิบสอง ในเชิงความมุ่งหมาย วิธีการ กิจกรรม
และประโยชน์ เพื่อศึกษาสถานภาพของประเพณีฮีตสิบสอง ความเปลี่ยนแปลง แสวงหา
วิธีการอนุรักษ์และส่งเสริม ตลอดจนเพื่อเสนอแนะการนำประเพณีดังกล่าวไปใช้ในการ
จัดการศึกษา การวิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารและข้อมูล แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และ
สังเกตจากสถานการณ์จริง ตัวอย่างประชากรได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตร
เจ้าอาวาสวัด ผู้อำนวยการอำเภอและจังหวัด ผู้อำนวยการการประถม
ศึกษาจังหวัด หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอ และครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษา ใน
จังหวัดอุบลราชธานี สุรินทร์ นครพนม โดยสุ่มมาจำนวน 590 คน พบว่า

1. ประเพณีฮีตสิบสองจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและการทำนา
เป็นสำคัญ

2. โดยทั่วไป ความมุ่งหมาย วิธีการ กิจกรรม และประโยชน์ในการจัดทั้ง 12 ประเพณีคล้ายคลึงกันในทุกชุมชนภาคอีสาน มีแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของวิธีการและกิจกรรมในการจัด

3. ประเพณีที่ยังปฏิบัติอยู่ครบเป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท ได้แก่ บุญผดวน บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน ประเพณีที่จัดบ้างมีและบางท้องถิ่นไม่ได้อีกแล้ว ได้แก่ บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญบ่องไฟ และบุญช้ำฮะ

4. ประเพณีที่จัดทุกปีมีคนรวมมาก และประเพณีที่จัดบ้างปีมีคนร่วมน้อย เนื่องมาจากการมุ่งประโยชน์ส่วนตัว ชาคความรู้ความเข้าใจ และเศรษฐกิจ

5. ประชาชนมีความเชื่อความเลื่อมใสค่อนข้างมากในประเพณีซึ่งจัดทุกปี และมีความเชื่อเลื่อมใสค่อนข้างน้อยในประเพณีที่จัดบ้างปีหรือไม่ได้อีกแล้ว ทั้งนี้เนื่องมาจากความไม่เชื่อมั่นในประเพณี การมองไม่เห็นประโยชน์และคุณค่าในชีวิตประจำวัน และคิดว่าประเพณีเป็นเรื่องของชนแก่ ในปัจจุบันความเชื่อความเลื่อมใสประเพณีมีแนวโน้มลดลง

6. ความหมาย กิจกรรม และประโยชน์ของประเพณีมีการเปลี่ยนแปลงระดับปานกลาง ซึ่งเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม และความบีบรัดทางเศรษฐกิจและเวลา

7. ประเพณีทั้ง 12 ควรได้รับการอนุรักษ์และส่งเสริม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุญผดวน บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา และบุญกฐิน ทั้งนี้โดยใช้สื่อมวลชนต่าง ๆ ควรส่งเสริมการจัดโดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ควรปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์ และกำหนดให้ศึกษาในหลักสูตรระดับต่าง ๆ

8. การให้การศึกษาดูแบบเกี่ยวกับประเพณีเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง สถานศึกษาคควรจัดให้มีกิจกรรมประเพณีหลาย ๆ อย่าง

ในปี พ.ศ. 2526 วันทนา ไชยกิจ (2526: จ) ได้ทำวิจัยเรื่อง "บทบาทของวิทยาลัยครูในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีต่อการทำนุบำรุงวัฒนธรรมของชาติ" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทการทำนุบำรุงส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติของวิทยาลัยครูในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศึกษาวิธีการดำเนินงาน การส่งเสริมทำนุ

บำรุงวัฒนธรรมของท้องถิ่นในเขตที่วิทยาลัยแต่ละแห่งรับผิดชอบ ศึกษาปัญหาและอุปสรรค
 ในค่านการดำเนินงานการดำเนินงานบำรุงส่งเสริมรักษาวัฒนธรรมของท้องถิ่นของแต่ละ
 วิทยาลัย และเพื่อเสนอแนะแนวทางในการดำเนินงานบำรุงวัฒนธรรมในเขตภาคตะวันออกเฉียง
 เฉียงเหนือ ไข้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 240 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. บทบาทการดำเนินงานบำรุงส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติของวิทยาลัยครู
 ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังปฏิบัติและดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมทางค่าน
 วัฒนธรรมอยู่ในระดับค่อนข้างน้อย ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้ใ
 ลักษณะของการสอน การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ทางค่านวัฒนธรรม และการ
 ทักเตือนงาน เป็นคน

2. วิธีดำเนินงานการส่งเสริมบำรุงวัฒนธรรมซึ่งจัดในรูปแบบของ
 กิจกรรม ปรากฏว่า วิธีดำเนินงานที่ใ้กระทำเป็นผลสำเร็จมากที่สุดเป็นอันดับ 1 คือ
 การร่วมมือกับสถาบันเอกชน องค์การและหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐ รองลงมา ได้แก่
 การดำเนินงานเป็นเอกเทศ และการสนับสนุนให้หน่วยงานอื่นจัดทำ ตามลำดับ ส่วน
 ลักษณะงานของการจัดกิจกรรมทางค่านวัฒนธรรมนั้น พบว่า ลักษณะงานที่มีความสำคัญ
 เป็น 5 อันดับแรก คือ จัดนิทรรศการ จัดการแสดงและสาธิต จัดงานประเพณี จัด
 พิธีภักดิ์หรือหอวัฒนธรรม และจัดประชุมและสัมมนา ตามลำดับ

3. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของค่านวัฒนธรรมของ
 วิทยาลัยครูในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปรากฏว่า ค่านบุคลากร อาทิเช่น การมี
 เวลาไม่เพียงพอที่จะอุทิศใ้แก่งานค่านวัฒนธรรม และจำนวนบุคลากรที่ปฏิบัติงานทาง
 ค่านวัฒนธรรมมีน้อย ฯลฯ เป็นปัญหาและอุปสรรคอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างมาก ส่วนค่าน
 อื่น ๆ ก็ือ ค่านการดำเนินงานและวิธีการทำงาน ค่านการประสานงานกับหน่วยงานอื่น
 ทั้งภายในและภายนอกวิทยาลัย ค่านวิชาการ และค่านปัญหาทั่วไปนั้น เป็นปัญหาและ
 อุปสรรคในเกณฑ์ค่อนข้างน้อยทั้งสิ้น

4. แนวทางในการดำเนินงานบำรุงวัฒนธรรมในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 จากการศึกษาวิเคราะห์ผลการวิจัยทั้ง 3 ข้อดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางใ
 การดำเนินงานบำรุงวัฒนธรรมในค่านต่าง ๆ ก็ือ ค่านหลักสูตรและการสอน ค่านกิจกรรม ค่าน
 เป้าหมาย ค่านงบประมาณ ค่านบุคลากร และค่านการประสานงาน

ในปี พ.ศ.2527 ชุดที่ กุดประคินธุ์ (2527: ไม่ปรากฏเลขหน้า)
 ใ้ทำการศึกษา เรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติที่มีต่อวัฒนธรรมไทยกับการปรับตัว
 ทางสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในเขตเมืองพัทยา" มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาความ
 สัมพันธ์ระหว่างทัศนคติที่มีต่อวัฒนธรรมไทยกับการปรับตัวทางสังคมของนักเรียนชั้นมัธยม
 ศึกษาในเขตเมืองพัทยา ศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติของนักเรียนที่มีต่อวัฒนธรรมไทยและ
 การปรับตัวทางสังคมของนักเรียนตามตัวแปรในด้านระดับการศึกษา อาชีพผู้ปกครอง
 สถานที่ตั้งของที่อยู่อาศัย และเพศ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 282 คน ผลการวิจัย
 พบว่า ทัศนคติที่มีต่อวัฒนธรรมไทยของนักเรียนมีความสัมพันธ์ทางบวกในการปรับตัวทาง
 สังคม นักเรียนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน และผู้ปกครองมีอาชีพต่างกัน มีทัศนคติต่อ
 วัฒนธรรมไทยต่างกัน นักเรียนหญิงมีทัศนคติต่อวัฒนธรรมไทยและมีการปรับตัวทางสังคม
 แตกต่างกับนักเรียนชาย และนักเรียนที่มีสถานที่ตั้งของที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน มีทัศนคติ
 ต่อวัฒนธรรมไทย และมีการปรับตัวทางสังคมไม่แตกต่างกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย